

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
Κοινωνικών & Πολιτικών Επιστημών

Τμήμα
ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ

«Κοινωνικός αποκλεισμός, μειονότητες και φύλο»

Κατεύθυνση εγκληματολογίας

Διπλωματική εργασία

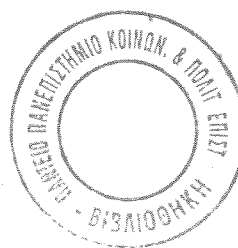
Η πορεία ανδρών στη χρήση εξαρτησιογόνων ουσιών. Μελέτη ιστοριών ζωής
από την ελληνική κοινωνική πραγματικότητα.

Τριμελής Επιτροπή

Επιβλέπουσα: Τσίγκανου Ιωάννα

Μέλη: Ζαραφωνίτου Χριστίνα

Φαρσεδάκης Ιάκωβος

Άννα Ιμβριώτη

Αθήνα 2005

Στον Βασίλη

Η ολοκλήρωση της παρούσης διπλωματικής εργασίας δεν θα ήταν δυνατή χωρίς τη βοήθεια σημαντικών για μένα προσώπων. Θα ήθελα να ευχαριστήσω τους καθηγητές μου Τσίγκανου Ιωάννα, Ζαραφωνίτου Χριστίνα και Φαρσεδάκη Ιάκωβο για την καθοδήγηση και τη συμβολή τους. Ευχαριστώ πολύ την Isabelle Pilliot και τον Βαγγέλη Ρώσση για τη στήριξη και τη διευκόλυνση στην προσπάθειά μου. Ευχαριστώ από καρδιάς τον Βασίλη Λώλη γιατί στάθηκε στο πλευρό μου καθ' όλη τη διάρκεια της διεξαγωγής της εργασίας. Τέλος, νοιώθω την ανάγκη να ευχαριστήσω τους άνδρες που έλαβαν μέρος στις συνεντεύξεις για την εμπιστοσύνη τους και την εκ βαθέων αφήγηση των ιστοριών της ζωής τους, παρόλο που πολλές φορές χρειάστηκε να ανακαλέσουν στη μνήμη τους δυσάρεστα περιστατικά. Θα ήθελα στους άνδρες αυτούς να ευχηθώ να έχουν τη δύναμη να συνεχίζουν τον αγώνα τους για ένα καλύτερο μέλλον.

Περιεχόμενα

ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....	6
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	7
1. ΤΑ ΝΑΡΚΩΤΙΚΑ: ΜΙΑ ΚΑΙΡΙΑ ΠΗΓΗ ΕΞΑΡΤΗΣΗΣ	9
1.1 Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΩΝ ΝΑΡΚΩΤΙΚΩΝ	9
1.2 Η ΕΞΑΡΤΗΣΗ	12
1.2.α Η εννοιολογική προσέγγιση της εξάρτησης	12
1.2.β Η πορεία και τα στάδια της εξάρτησης	14
* 2. Η ΕΞΑΡΤΗΣΗ ΩΣ ΠΑΡΑΜΕΤΡΟΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΥ	18
2.1 Το «ΣΤΙΓΜΑ» ΤΟΥ ΟΥΣΙΟΕΞΑΡΤΩΜΕΝΟΥ	18
2.2 ΜΟΡΦΕΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΥ	21
2.2.α Ο κοινωνικός αποκλεισμός των ουσιοεξαρτημένων	23
2.2.β Ο κοινωνικός αποκλεισμός των απεξαρτημένων	26
3. ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΕΣ ΕΡΕΥΝΕΣ – ΠΟΡΙΣΜΑΤΑ ΕΡΕΥΝΩΝ	30
3.1 ΓΕΝΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΩΝ ΑΝΔΡΩΝ ΧΡΗΣΤΩΝ	30
* 3.2 ΠΟΡΙΣΜΑΤΑ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ	35
4. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ	40
4.1 ΜΕΣΑ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ	42
4.1.α Αφηγήσεις ιστοριών ζωής	44
→ 4.1.β Ημι-κατευθυνόμενες συνεντεύξεις	47
4.1.γ Συμμετοχική παρατήρηση	54
4.2 ΤΡΟΠΟΣ ΑΝΑΛΥΣΗΣ ΚΑΙ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗΣ ΤΩΝ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ	58

---

5. ΑΝΑΛΥΣΗ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΕΩΝ 60

5.1 ΓΕΝΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΩΝ ΕΡΩΤΗΘΕΝΤΩΝ 60

5.2 ΧΡΗΣΗ ΟΥΣΙΩΝ 69

5.3 ΣΧΕΣΕΙΣ ΜΕ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ..... 77

5.4 ΣΥΝΟΜΗΛΙΚΟΙ, ΠΑΡΕΕΣ 82

5.5 ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΙΚΟΣ ΔΕΣΜΟΣ..... 86

5.6 Ο ΜΙΚΡΟΚΟΣΜΟΣ ΤΗΣ ΓΕΙΤΟΝΙΑΣ 89

5.7 ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΟΣ ΤΟΜΕΑΣ 93

5.8 ΕΜΠΛΟΚΕΣ ΜΕ ΤΟ ΝΟΜΟ 95

5.9 ΑΠΕΞΑΡΤΗΣΗ 98

 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ 103

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 109

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ 143

Περίληψη

Η χρήση εξαρτησιογόνων ουσιών αποτελεί ένα φλέγον, διαχρονικό και πολυδιάστατο κοινωνικό πρόβλημα. Η παρούσα μελέτη εξετάζει το πώς αντιλαμβάνονται και ποια εικόνα είχαν οι ερωτηθέντες άνδρες όσο αφορά την πορεία τους στη χρήση ψυχότροπων ουσιών. Στην πορεία αυτή εμπλέκονται ορισμένες σημαντικές παράμετροι, όπως η οικογένεια, οι ενδο και δια - προσωπικές σχέσεις, η επαγγελματική κατάσταση και η παραβατική δραστηριότητα, γενικά το σύνολο της ζωής τους, σε τρεις διαδοχικά χρονικές περιόδους. Πριν την εμπλοκή τους με απαγορευμένες ουσίες, κατά τη διάρκεια της χρήσης και μετά την απεξάρτησή τους. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στην ηλικία έναρξης της χρήσης καθώς και την πρώτη ουσία χρήσης. Στην εργασία παρουσιάζεται η εικόνα του αποκλεισμού ως η συνέπεια των διαδικασιών στιγματισμού και πώς υποκειμενικά βιώνεται από τους ερωτώμενους. Οι μορφές αποκλεισμού εξετάζονται τόσο κατά τη διάρκεια της χρήσης, όσο και μετά την απεξάρτησή τους.

Λέξεις «κλειδιά»: άνδρας, χρήση ψυχότροπων ουσιών, ιστορία ζωής, πορεία στη χρήση, κοινωνικός αποκλεισμός.

Εισαγωγή

Η ουσιοεξάρτηση αποτελεί πάντα ένα επίκαιρο θέμα μελέτης. Είναι ένα ιδιαίτερα ευρύ φαινόμενο με πολλές παραμέτρους. Η κάθε επιστήμη (κοινωνικές, κλινικές), το προσεγγίζει από τη δική της πλευρά προσπαθώντας να το ερμηνεύσει. Η παρούσα έρευνα διεξήχθη στο πλαίσιο του Μεταπτυχιακού Προγράμματος Σπουδών «Κοινωνικός Αποκλεισμός, Μειονότητες και Φύλο» στο Πάντειο Πανεπιστήμιο.

Μέσα από τη διαπλοκή θεωρίας και εμπειρικών δεδομένων επιχειρήθηκε η διερεύνηση της πορείας ανδρών στη χρήση εξαρτησιογόνων ουσιών. Η μελέτη ιστοριών ζωής των συγκεκριμένων ανδρών κρίθηκε απαραίτητη ώστε τα ίδια τα άτομα να περιγράψουν και να ερμηνεύσουν τη χρήση ουσιών και τις μεταβολές που επέφερε στη ζωής τους.

Η πορεία στη χρήση ψυχότροπων ουσιών περιλαμβάνει την εξέταση των σημαντικότερων πεδίων στη ζωή ενός ατόμου. Σχέσεις με την οικογένεια, ενδο και διαπροσωπικές σχέσεις, επαγγελματική κατάρτιση και απασχόληση. Ιδιαίτερη βαρύτητα δόθηκε στην ηλικία έναρξης της χρήσης και στην πρώτη ουσία χρήσης. Η προσέγγιση του θέματος επικεντρώθηκε σε τρεις διαδοχικά χρονικές περιόδους: πριν τη χρήση ουσιών, κατά τη διάρκεια και μετά την απεξάρτηση.

Στόχος της παρούσας έρευνας είναι η αποτύπωση των πεδίων της πορείας στη χρήση ουσιών από τους ερωτηθέντες άνδρες. Η υποκειμενική πρόσληψη από τους άνδρες των επιπτώσεων της χρήσης ουσιών στη ζωή τους. Καθώς και πως οι

άνδρες του δείγματος βίωσαν το στιγματισμό και τον κοινωνικό αποκλεισμό σε διάφορα επίπεδα και πεδία της ζωής τους.

Η εξέταση του θέματος περιλαμβάνει τις παρακάτω ενότητες:

- Η παρουσίαση της «μορφολογίας» της εξάρτησης. Πραγματεύεται δηλαδή την εννοιολογική προσέγγιση της εξάρτησης, την πορεία και τα στάδιά της.
- Ο κοινωνικός αποκλεισμός ως παράμετρος της εξάρτησης. Στην ενότητα αυτή περιγράφεται πως το στίγμα αποτελεί σημαντικό παράγοντα του κοινωνικού αποκλεισμού, καθώς και οι μορφές αποκλεισμού που υφίστανται τα εξαρτημένα και τα απεξαρτημένα άτομα.
- Η παρουσίαση προηγούμενων ερευνών και τα πορίσματά τους.
- Στην τέταρτη ενότητα αναλύεται η μεθοδολογία που ακολουθήθηκε για την εμπειρική μελέτη.
- Η ανάλυση των δεδομένων που προέκυψαν από τις συνεντεύξεις.

Τέλος, ακολουθούν τα συμπεράσματα της έρευνας, το παράρτημα με τις περιλήψεις των είκοσι συνεντεύξεων και η βιβλιογραφία.

1. Τα ναρκωτικά: Μια καίρια πηγή εξάρτησης

1.1 Η έννοια των ναρκωτικών

Στην ενότητα αυτή θα επιχειρήσουμε να προσεγγίσουμε εννοιολογικά το περιεχόμενο των ναρκωτικών ουσιών. Γύρω από το περιεχόμενο του όρου επικρατεί μια σύγχυση καθώς δεν υπάρχει ένας κοινά αποδεκτός ορισμός. Σύμφωνα με τον Κ. Γρίβα (1993) ο όρος ναρκωτικά χρησιμοποιείται αυθαίρετα για το σύνολο των ευφορικών ή ψυχοτρόπων ουσιών ή για τις ουσίες που επιλεκτικά χαρακτηρίστηκαν ως παράνομες. Ο στόχος μας δεν περιορίζεται στην αποσαφήνιση του όρου αλλά επικεντρώνεται στην κοινωνική διάσταση του φαινομένου των ναρκωτικών.

«Ο καθιερωμένος στην ελληνική βιβλιογραφία όρος ναρκωτικά.... αναφέρεται σε μια συγκεκριμένη κατηγορία ουσιών, αυτές που έχουν κατευναστικές ή ναρκωτικές ιδιότητες» (Κουκουτσάκη, 2002, σελ.60). Σύμφωνα με τον Φαρσεδάκη (1996) ο όρος «ναρκωτικά» υποδηλώνει τις παράνομες ουσίες χημικής ή φυτικής προέλευσης οι οποίες είναι δυνατόν να προκαλέσουν μεταβολή της σωματικής, πνευματικής ή συναισθηματικής κατάστασης του ατόμου που τις χρησιμοποιεί. «Κατάχρηση ουσιών» σημαίνει χρήση ουσιών για σκοπό μη ιατρικό, η οποία έχει ως αποτέλεσμα τη μεταβολή της συμπεριφοράς. «Τοξικομανής» είναι εκείνος που κυριαρχείται από την ανάγκη λήψεως του ναρκωτικού. Ο τοξικομανής

είναι πιθανόν να παρουσιάζει ψυχολογικό εθισμό υπό την έννοια ότι κατά την αντίληψή του χρειάζεται τις ουσίες για να αισθανθεί ευχάριστα, φυσιολογικά ή απλώς να τα βγάλει πέρα.

Σύμφωνα με τον G. Arnao (1995) διακρίνονται 4 κατηγορίες ορισμών. Ο νομικός ο οποίος με κριτήριο την κοινωνική επικινδυνότητα ορίζει ως ναρκωτικό κάθε ουσία της οποίας η χρήση, αν δεν γίνεται για θεραπευτικούς σκοπούς, προκαλεί μια συμπεριφορά που βλάπτει το άτομο ή και την κοινωνία, συνεπώς ελέγχεται από το νόμο. Με βάση αυτό τον ορισμό στον όρο περιλαμβάνονται πρώτον οι παράνομες ψυχότροπες ουσίες, που εκτός από τη χρήση απαγορεύεται η παραγωγή και η διακίνηση (ηρωίνη, κοκαΐνη, παράγωγα ινδικής κάνναβης), δεύτερον οι ελεγχόμενης χρήσης ψυχότροπες ουσίες, εκείνες δηλαδή που παρασκευάζονται νόμιμα από τις φαρμακευτικές εταιρίες αλλά η διακίνησή τους ελέγχεται από το νόμο και τιμωρείται η χορήγηση και η χρήση τους για μη θεραπευτικούς σκοπούς.

Ένας άλλος ορισμός, ο συμβατικός ορίζει ως ναρκωτικό κάθε ουσία ικανή να προκαλέσει ένα συναίσθημα ευφορίας η οποία τελικά σκλαβώνει και καταστρέφει το άτομο που κάνει χρήση. Περιλαμβάνει όλες τις παράνομες ουσίες εξομοιώνοντας κατηγορίες ουσιών και συνέπειες χρήσης. Όπως για παράδειγμα η κάνναβη που δεν προκαλεί εξάρτηση με την έννοια της σωματικής εξάρτησης. Από φαρμακολογική άποψη τα ναρκωτικά ορίζονται ως ουσίες που έχουν μια αναλγητικό – ναρκωτική επίδραση, δηλαδή έχουν τη δυνατότητα να προκαλούν μια κατάσταση ατονίας και να αμβλύνουν τον σωματικό πόνο. Αυτός ο ορισμός

περιορίζεται στο σωματικό επίπεδο και δεν αναφέρεται στην μεταβολή της κατάστασης της συνείδησης και της διάθεσης. Τέλος, σύμφωνα με τον ιατρικό ορισμό ως ναρκωτικά χαρακτηρίζονται οι ουσίες με βάση τις παθολογικές συνέπειες της χρήσης τους, όπως η τοξικότητα και η δυνατότητα να προκαλούν ανοχή και εξάρτηση (Arnao, 1995).

Ένας επιπλέον ορισμός χαρακτηρίζει ως ναρκωτικό κάθε φυσική, χημική ή τεχνητή ουσία η οποία μεταβάλλει την ψυχολογία και την νοητική δραστηριότητα του ατόμου (Delay, 1973). Ο ορισμός αυτός δεν περιλαμβάνει κοινωνικές αξιολογήσεις, παρέχει ένα γενικό πλαίσιο αναφοράς αλλά όταν πρέπει να εξετάσει κανείς τις ειδικότερες πτυχές αυτών των μεταβολών στις οποίες επιφέρει στο άτομο η χρήση ψυχοτρόπων ουσιών είναι ανεπαρκής (Κουκουτσάκη, 2002).

Βεβαίως υπάρχουν ορισμένες κατηγοριοποιήσεις των ναρκωτικών με βάση το είδος της επίδρασης που έχει η ουσία στο άτομο. Η πιο διαδεδομένη είναι η διάκριση σε διεγερτικά του κεντρικού νευρικού συστήματος, κατευναστικά του κεντρικού νευρικού συστήματος και παραισθησιογόνα. Οι κατηγοριοποιήσεις αυτές βασίζονται μόνο στις φαρμακολογικές ιδιότητες των ουσιών και δεν λαμβάνουν υπόψη τους λεγόμενους συμπληρωματικούς παράγοντες (Arnao, 1995). Δηλαδή τον τρόπο λήψης των ουσιών, τα χαρακτηριστικά των ατόμων που κάνουν χρήση των ουσιών και τα χαρακτηριστικά του κοινωνικού – πολιτισμικού περιβάλλοντος στο οποίο γίνεται η χρήση (Bruno, 1980).

Από κοινωνιολογικής πλευράς ο όρος των ναρκωτικών προσδιορίζεται από το κοινωνικό – συμβολικό περιεχόμενο που του αποδίδει η κοινωνία και

περιλαμβάνει κάποιες ουσίες, η χρήση των οποίων θεωρείται επικίνδυνη για την υγεία του ατόμου και βλαπτική για το κοινωνικό σύνολο. Αφού προσπαθήσαμε να αποσαφηνίσουμε την έννοια των ναρκωτικών, προκύπτει ότι το φαινόμενο αυτό δεν μπορεί να μελετηθεί μόνο με ιατρικούς και νομικούς όρους.

1.2 Η εξάρτηση

1.2.α Η εννοιολογική προσέγγιση της εξάρτησης

Η εννοιολόγηση του όρου της ουσιοεξάρτησης, όπως και άλλων όρων ναρκωτικών ουσιών, είναι δύσκολο να προσδιοριστεί. Η Παγκόσμια Οργάνωση Υγείας διατύπωσε μια σειρά ορισμών για «ιδιάζουσες» εξαρτήσεις σχετικές με τις ξεχωριστές ουσίες. Ο ορισμός της εξάρτησης συγκεκριμενοποιείται μόνο στην κατηγορία των οπιούχων ναρκωτικών. Η ουσιοεξάρτηση κατά τον Lingeman (1969) ορίζεται ως

«Η ακαταμάχητη εμπλοκή με μια ουσία και η διακαής επιθυμία για αυτήν συνοδευόμενη συχνά και από σωματική εξάρτηση, εξαιτίας της συνεχούς χρήσης, που καταλήγει σε ένα σύνολο συγκεκριμένων συμπτωμάτων, τα οποία εμφανίζονται μόλις διακοπεί απότομα η χρήση. Έτσι, η χρήση της ουσίας γίνεται καταναγκασμός και ο ουσιοεξαρτημένος δεν μπορεί να κάνει

άλλο από το να την αναζητεί, με οποιοδήποτε προσωπικό ή κοινωνικό κόστος και να τη χρησιμοποιεί συνεχώς σε ποσότητες που θεωρούνται υπερβολικές για το πολιτισμικό τους πλαίσιο».

Σε αυτόν τον ορισμό περιγράφεται η συνολική κατάσταση της ουσιοεξάρτησης που περιλαμβάνει τη σωματική, ψυχική και κοινωνική. Εκείνο που μας ενδιαφέρει περισσότερο είναι η κοινωνική πλευρά. Ένας άλλος ορισμός της εξάρτησης που προσπαθεί να συνδυάσει την ατομική και την κοινωνική διάσταση δίνεται από τον Cancrini (1977). Σύμφωνα με αυτόν τον ορισμό εξάρτηση είναι μια κατάσταση τοξίνωσης, προκαλούμενης από την επαναλαμβανόμενη χρήση κάποιας φυσικής, τεχνητής ή συνθετικής ουσίας με χαρακτηριστικά που περιλαμβάνουν πρώτον την ανάγκη να συνεχιστεί με κάθε μέσο η προμήθεια και η χρήση της ουσίας. Δεύτερον την έντονη εξασθένηση κάθε άλλου ενδιαφέροντος και δεσμού με την εξωτερική πραγματικότητα και τέλος την υιοθέτηση του αντίστοιχου κοινωνικού ρόλου που αφορά τόσο την αλλαγή της περί εαυτού εικόνας όσο και την υιοθέτηση τυπικών συμπεριφορών και τρόπου ζωής που χαρακτηρίζουν αυτό το ρόλο.

Η εξάρτηση όσο αφορά τη σχέση ανάμεσα στο άτομο και την ουσία διαφοροποιείται σε σωματική και ψυχική εξάρτηση. Η σωματική εξάρτηση λοιπόν συνιστά μια κατάσταση κατά την οποία η διακοπή της χρήσης αποτελεί σωματικές ενοχλήσεις όπως είναι το σύνδρομο της στέρησης. Η ψυχική εξάρτηση είναι μια κατάσταση κατά την οποία η διακοπή της χρήσης προκαλεί ενοχλήσεις ψυχικού χαρακτήρα. Συχνά όμως η συνεχιζόμενη χρήση των διάφορων ουσιών μπορεί να

προκαλέσει το φαινόμενο της ανοχής, όπου οι επιδράσεις μειώνονται με τη χρήση και απαιτείται μεγαλύτερη δόση προκειμένου οι επιδράσεις αυτές να πραγματοποιηθούν (Αγναο, 1995).

Όσο αφορά τον όρο που καθορίζει τη σχέση του ατόμου με τις ουσίες πλέον χρησιμοποιείται ο όρος *εξαρτημένοι*, εννοώντας ότι τα άτομα έχουν συμβιβάσει την εξάρτησή τους με μια ικανοποιητική ψυχοσωματική κατάσταση. Αυτός ο όρος συνενώνει δύο παλαιότερους όρους. Τους *χρήστες* που είναι όσοι έκαναν χρήση ουσιών διατηρώντας όμως απόλυτο έλεγχο επί της χρήσης και τους *τοξικοεξαρτημένους* που είναι όσοι δεν κατάφερναν να ελέγξουν την χρήση ακόμα και όταν η τοξική δράση της ουσίας απειλούσε σοβαρά την σωματική και ψυχική υγεία. Ο νέος όρος προέκυψε διότι ανάμεσα στους δύο παραπάνω τύπους υπάρχουν πολλές ενδιάμεσες καταστάσεις.

1.2.β Η πορεία και τα στάδια της εξάρτησης

Οι δύο παράμετροι της εξάρτησης όπως έχουμε ήδη πει στην προηγούμενη εγότητα είναι η σωματική και η ψυχική. Οι δύο αυτές παράμετροι είναι αλληλοσυμπληρούμενες, δηλαδή η σωματική εξάρτηση επηρεάζεται από την ψυχική και το αντίστροφο.

Σύμφωνα με τον Lindesmith (1968, σελ.8) αν κάποιος περάσει μια κρίση στέρησης και αγνοεί τις πραγματικές αιτίες, θεωρεί ότι είναι μια οποιαδήποτε

αρρώστια. Όπως θα αναφερθεί και αργότερα στην ανάλυση των συνεντεύξεων όλοι οι ερωτηθέντες δήλωσαν ότι στις πρώτες κρίσης στέρησης είχαν την εντύπωση ότι επρόκειτο για μιας βαριάς μορφής γρίπη. Οπότε ο Lindesmith (1968, σελ.8) υποστηρίζει ότι το στερητικό σύνδρομο οι χρήστες θα το αντιμετωπίζουν διαφορετικά εάν δεν υπήρχε μια πνευματική επεξεργασία που θα συνέδεε τις ενοχλήσεις με την έλλειψη του ναρκωτικού.

Όταν οι χρήστες ταυτίζουν τις επιπτώσεις του στερητικού συνδρόμου με την απουσία της ναρκωτικής ουσίας που χρησιμοποιούν, τότε αντιλαμβάνονται ότι είναι εξαρτημένοι. Πιστεύουν πλέον τα άτομα αυτά ότι είναι μάταιο να αντιστέκονται στην επιδείνωση της εξάρτησης και χαλαρώνουν τον έλεγχο της χρήσης του ναρκωτικού. Θεωρούν πλέον τον εαυτό τους άρρωστο, μεγεθύνουν τις αρνητικές επιπτώσεις της στέρησης με συνέπεια να αυξάνουν τις δόσεις τους προκειμένου να τις αντιμετωπίσουν. Με αποτέλεσμα η εξάρτηση γίνεται σταδιακά πιο σοβαρή δημιουργώντας ένα φαύλο κύκλο που χαρακτηρίζεται «*διαδικασία της εξάρτησης*» (Young, 1981, σελ.87).

Όσο αφορά την πορεία στη χρήση ψυχότροπων ουσιών υπάρχει μια μικρή απόκλιση σχετικά με τα στάδιά της. Μια από τις πρώτες ολοκληρωμένες έρευνες που έγινε το 1956 στον Καναδά διακρίνει 4 διαδοχικά στάδια. Το αρχικό στάδιο, όπου το άτομο προσεγγίζει την ουσία από περιέργεια. Το στάδιο της περιοδικής, χρήσης όπου η χρήση συνεχίζεται λόγω των θετικών επιδράσεων της ουσίας. Το στάδιο εξαρτημένης χρήσης όπου πρώτα έχουμε ψυχική και μετά σωματική

εξάρτηση και τέλος, το στάδιο της υποτροπής. Εδώ ο χρήστης προσπαθεί να διακόψει τη χρήση χωρίς επιτυχία και υποτροπιάζει.

Μια πιο πρόσφατη έρευνα που έκανε ο Waldorf (1983, σελ. 238-239) διακρίνει τα εξής στάδια. Το στάδιο πειραματισμού, που πραγματοποιείται σε φιλικό περιβάλλον και πολλά άτομα σταματούν σε αυτό. Το στάδιο κλιμάκωσης είναι το πέρασμα από την περιστασιακή στην καθημερινή χρήση. Το στάδιο διατήρησης, όπου ο χρήστης καταφέρνει να έχει κάποια ικανοποίηση από τη χρήση της ουσίας αποφεύγοντας τις αρνητικές πλευρές. Στο δυσλειτουργικό στάδιο παρατηρούνται αρνητικές συνέπειες τόσο σε σωματικό όσο και σε ψυχικό επίπεδο. Μπορεί ο εξαρτημένος σε αυτό το στάδιο να διακόψει τη χρήση αλλά επιστρέφει στην εξαρτημένη χρήση. Στο στάδιο ανάκαμψης ο χρήστης έντονα προσπαθεί να ξεφύγει από την κατάστασή του, είτε βρίσκοντας καινούρια ενδιαφέροντα, είτε φεύγοντας από το γνωστό του περιβάλλον. Τέλος, το στάδιο πρώην τοξικομανούς που πλέον οι χρήστες έχουν απεξαρτηθεί σε θεραπευτική κοινότητα και γίνονται λειτουργοί σε θεραπευτικά κέντρα.

Η Κουκουτσάκη (2002) συνοψίζει σε τρεις κατηγορίες τις ταξινομήσεις των μορφών χρήσης ψυχοτρόπων ουσιών που αναφέρονται από διάφορους μελετητές. Πρώτο στάδιο αποτελεί η ευκαιριακή χρήση, που κύρια αιτία είναι η περιέργεια ή η επίδραση της παρέας. Δεν υπάρχουν επιπτώσεις στην υγεία και στην συμπεριφορά του χρήστη και η όποια χρήση γίνεται ευκαιριακά. Το δεύτερο στάδιο είναι της περιστασιακής χρήσης. Το άτομο καταφεύγει στη χρήση ουσιών όταν θέλει να αντιμετωπίσει τις απαιτήσεις μια συγκεκριμένης περίπτωσης. Ορισμένες

φορές το άτομο όταν βρίσκεται σε παρόμοια περίσταση κάνει χρήση ουσιών γιατί πιστεύει ότι δεν μπορεί να αντεπεξέλθει χωρίς αυτές, με αποτέλεσμα να δημιουργείται μια μορφής εξάρτηση. Το τελευταίο στάδιο είναι της συστηματικής χρήσης, που μπορεί να είναι η κατάληξη είτε της ευκαιριακής είτε της περιστασιακής χρήσης. Επομένως και τα αίτια διαφέρουν, προσθέτοντας στα ήδη παραπάνω εκείνα που προέκυψαν από συνέπειες της κοινωνικής αντίδρασης στην αρχική χρήση. Σε αυτό το στάδιο μπορεί να παρατηρηθούν αρνητικές συνέπειες για την υγεία και την συμπεριφορά του ατόμου.

Συνοψίζοντας το κεφάλαιο αυτό, θα μπορούσαμε να πούμε ότι προσπαθήσαμε να προσδιορίσουμε εννοιολογικά τον όρο των ναρκωτικών και της εξάρτησης καθώς να περιγράψουμε την πορεία προς την εξάρτηση και τα στάδια από τα οποία διέρχεται. Προς το τέλος του κεφαλαίου αναφερθήκαμε στο γεγονός ότι η συστηματική χρήση μπορεί να προκύψει από τον χαρακτηρισμό του ατόμου ως εξαρτημένου μέσα από τον κοινωνικό στιγματισμό του. Για αυτό είναι σημαντικό στο επόμενο κεφάλαιο να αναφερθούμε στο θεωρητικό πλαίσιο της κοινωνικής αντίδρασης και στον κοινωνικό αποκλεισμό που υφίστανται τα άτομα αυτά.

2. Η εξάρτηση ως παράμετρος κοινωνικού αποκλεισμού

Στην ενότητα αυτή θα εξετάσουμε το πώς η χρήση ψυχοτρόπων ουσιών οδηγεί τα άτομα (ακόμα και μετά την απεξάρτησή τους) σε πολλαπλά πεδία κοινωνικού αποκλεισμού. Σημαντικό ρόλο στον αποκλεισμό των ατόμων που κάνουν ή έκαναν χρήση ουσιών έχει η απόνομή του «στίγματος» από την κοινωνία. Το άτομο πλέον έχει μόνο μια κοινωνική ταυτότητα, εκείνη του εξαρτημένου, που την υιοθετεί και το ίδιο το άτομο και συμπεριφέρεται ανάλογα με την «ετικέτα» που του έχει απονεμηθεί από την κοινωνία, με αποτέλεσμα την περιθωριοποίησή του και τον κοινωνικό αποκλεισμό του.

φωτός
κυκλός

2.1 Το «στίγμα» του ουσιοεξαρτώμενου

Σύμφωνα με τον Η. Δασκαλάκη (1985) η κοινωνική πραγματικότητα δημιουργείται από τον ίδιο τον άνθρωπο. Απονέμοντας σε ένα άτομο ένα συγκεκριμένο ρόλο όλοι θα αναγνωρίζουν και θα αντιμετωπίζουν αυτό το άτομο με βάση αυτό το ρόλο και θα του συμπεριφέρονται ανάλογα, με ενδεχόμενο αποτέλεσμα να προσαρμοστεί στο ρόλο που του υποδεικνύουν και να τον υιοθετήσει. Το ίδιο συμβαίνει και με την ανακήρυξη κάποιου σε ουσιοεξαρτημένο από την τυπική και άτυπη κοινωνική αντίδραση. Το άτομο επομένως στιγματίζεται,

---

Μελέτη ιστοριών ζωής από την ελληνική κοινωνική πραγματικότητα.

με επιπτώσεις τόσο στην εικόνα που έχει για τον εαυτό του όσο και στις σχέσεις του με τα άλλα μέλη της κοινωνίας.

Με την επιβολή του στίγματος του ουσιοεξαρτημένου στο άτομο, αυτό χάνει όλους τους κοινωνικούς ρόλους που είχε μέχρι τότε και αποκτά ένα και μοναδικό, το ρόλο του ουσιοεξαρτημένου. Η παραπάνω διαδικασία εγκαθίδρυσης αρνητικής κοινωνικής ταυτότητας αποκαλείται στιγματισμός. Η απόκτηση κοινωνικής ταυτότητας προκύπτει και από τις τυπικές συνέπειες του στίγματος που συνδέονται με την τυπική καταδίκη αλλά και από τις άτυπες συνέπειες, δηλαδή τις στάσεις του κοινού απέναντι στον ουσιοεξαρτημένο (Δασκαλάκης, 1985, σελ.146).

Συνέπεια του στίγματος είναι η δημιουργία του στερεοτύπου του ουσιοεξαρτημένου. Ο Λίπμαν (Παπαστάμου, 1989) ορίζει τα στερεότυπα ως προκατασκευασμένες εικόνες που έχουν οι άνθρωποι στο μυαλό τους. Τα στερεότυπα, αντιπροσωπεύουν και συμπυκνώνουν τη «γνώση» την οποία οι άνθρωποι νομίζουν ότι έχουν για ορισμένες κοινωνικές ομάδες ή κατηγορίες ατόμων. Τα στερεότυπα δημιουργούνται έξω από την προσωπική εμπειρία του υποκειμένου. Έτσι, στον εξαρτημένο αποδίδονται αρνητικά χαρακτηριστικά και ιδιότητες, έστω και αν αυτός που τα αποδίδει δεν έχει έλθει ποτέ του σε επαφή μαζί του. Μια αρνητική, στιγματιστική χροιά περιβάλλει την εικόνα του εξαρτημένου, υποδηλώνοντας ότι σε γενικές γραμμές ο εξαρτημένος είναι και κακός (Τσαλικογλου, 1987).

Το στερεότυπο λοιπόν του εξαρτημένου οδηγεί στην αναδρομική ανατροπή ολόκληρης της κοινωνικής του ταυτότητας και στην ολική αναθεώρησή του. Το

στίγμα και οι αντιδράσεις των άλλων περιορίζουν την προσαρμογή του στιγματισμένου στο κοινωνικό περιβάλλον. Όπως έχει αναφερθεί, το στίγμα καθορίζει ένα μόνο κοινωνικό ρόλο, δηλαδή του εξαρτημένου και κάθε προσπάθεια να αποκτήσει το άτομο άλλο ρόλο συναντά τις έντονες αντιδράσεις των άλλων. Σύμφωνα με τον Δασκαλάκη (1985), οι ανάγκες του στιγματισμένου ατόμου για βιοποριστική εργασία, για κοινωνικές σχέσεις και γιά οικογενειακή ζωή, μπορούν να ικανοποιηθούν μόνο σε παρόμοιο περιβάλλον μαζί με άλλους στιγματισμένους. Το άτομο διαπιστώνει την οριστική του κοινωνική απόρριψη ακόμα και όταν έχει απεξαρτηθεί και προσπαθεί να επανενταχθεί στην κοινωνία.

Ο Becker (2000) τονίζει ότι είναι ιδιαίτερα δύσκολο τα άτομα αυτά να αποβάλλουν το στίγμα. Υποστηρίζει ότι οι τοξικομανείς προσπαθούν να απεξαρτηθούν και το βαθύτερο κίνητρο στην προσπάθεια αυτή είναι να αποδείξουν στους μη εθισμένους ότι δεν είναι στην πραγματικότητα τόσο κακοί όσο θεωρούνται. Αφού καταφέρουν να απεξαρτηθούν διαπιστώνουν με κατάπληξη ότι οι άνθρωποι τους συμπεριφέρονται ακόμα σαν να ήταν εξαρτημένοι. Οι συνθήκες αυτές είναι πολύ ευνοϊκές για να υιοθετήσει το άτομο το ρόλο του εξαρτημένου που έχει καθορίσει η κοινωνία.

Δυσκολία
παρακλίση

Έτσι, σύμφωνα με τον Lemert (1972), τα άτομα ωθούνται στην δευτερογενή παρέκκλιση, η οποία είναι απόρροια των εξοστρακιστικών επιπτώσεων που ασκεί πάνω στο άτομο το στίγμα της πρώτης παρέκκλισης ή προηγούμενων κοινωνικών αντιδράσεων. Μια νέα κοινωνική αντίδραση θα περιορίσει ακόμα περισσότερο τις δυνατότητες κοινωνικής προσαρμογής του εξαρτημένου ατόμου. Αυτό διότι μια νέα

εμπλοκή του ατόμου με τις ψυχότροπες ουσίες θα επιβεβαιώσει τον προηγούμενο χαρακτηρισμό του και το νέο στίγμα θα είναι ακόμα πιο έντονο για την κοινωνική και ηθική του υπόσταση. Το νέο στίγμα θα ισχυροποιήσει τους δεσμούς του ατόμου με τον κόσμο των εξαρτησιογόνων ουσιών, οδηγώντας το έτσι στην δημιουργία μιας πραγματικής αντικοινωνικής προσωπικότητας. Ενώ όσοι κατόρθωσαν να αποκρύψουν την εμπλοκή τους με τη χρήση και να μη στιγματιστούν δεν έχουν υποστεί τις συνέπειες του επίσημου και άτυπου κοινωνικού ελέγχου, πάνω στην κοινωνική τους ταυτότητα, στο δίκτυο των κοινωνικών τους σχέσεων και στους κοινωνικούς τους ρόλους.

2.2 Μορφές κοινωνικού αποκλεισμού

Η έννοια κοινωνικός αποκλεισμός, είναι σχετικά μια πρόσφατη έννοια η οποία ξεκινά από τη Γαλλία, για να ορίσει κατά αρχήν τις άκρως περιθωριακές ομάδες ατόμων οι οποίες ήταν έξω από το προστατευτικό δίχτυ της κοινωνικής πρόνοιας και τα άτομα εκείνα όπως οι μετανάστες, με περιορισμένα πολιτικά δικαιώματα (Room, 1995a).

Στοιχεία
για και
αποκλεισμό

Στην έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού ομαδοποιούνται όλα τα κοινωνικά προβλήματα, ανεξάρτητα της φύσης τους και της επιστημονικής τους θεμελίωσης και με βάση το κοινό γεγονός ότι αποτελούν προβλήματα για την κοινωνία. Έτσι, ορίζονται ως προβλήματα που γεννούν κοινωνικό αποκλεισμό η ανεργία και

Μελέτη ιστοριών ζωής από την ελληνική κοινωνική πραγματικότητα.

κυρίως η μακροχρόνια ανεργία, ο αναφαλβητισμός, η κοινωνική παραβατικότητα, η υποβαθμισμένη γειτονιά της πόλης και η ανισότητα των δύο φύλων (Πετράκη, 1998).

Οι «αποκλεισμένοι» αναγνωρίζονται ως ετερογενείς ομάδες, οι οποίες μαστίζονται από μεγάλη περιθωριοποίηση τόσο όσο αφορά την εργασία, όσο και τα δικαιώματα έναντι του κράτους. Τυπικά αποκλεισμένα άτομα αναγνωρίζονται οι χρήστες ουσιών, οι παραβάτες, οι περιθωριακοί, τα άτομα με διανοητική και φυσική μειονεξία, και άλλα (Lee & Murie, 1999).

ορισμός
οσονύχθια

Ο αποκλεισμός παραπέμπει στην αναπαράσταση της κοινωνίας ως χώρου, από τα νοητά όρια του οποίου, κάποιοι που πριν ήταν μέσα στην κοινωνία, τώρα θα βρεθούν εκτός. Παραπέμπει σε μια κοινωνία διχοτομημένη στη βάση του «εντός» και του «εκτός», όπου το εντός ορίζεται από ιδιότητες κοινωνικής κανονικότητας και το εκτός από ιδιότητες και χαρακτηριστικά που αναιρούν την κοινωνία και της δημιουργούν προβλήματα. Η προβληματική του κοινωνικού αποκλεισμού παραπέμπει στην απώλεια των κοινωνικών ιδιοτήτων που πριν τις κατείχαν (Πετράκη, 1998).

χώρος
αποκλεισμού

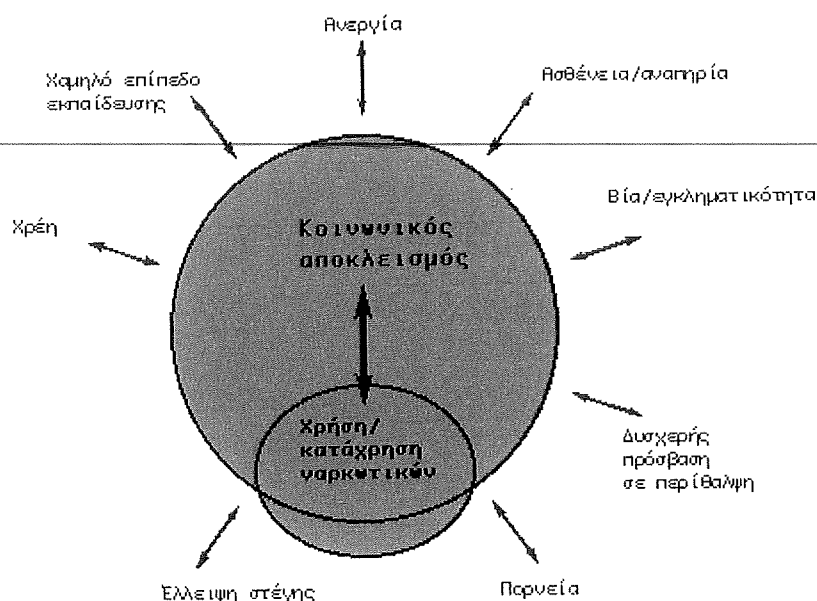
Η εικόνα αυτή του κοινωνικού δυαδισμού, οι «μέσα» και οι «έξω», έχει ως αποτέλεσμα τον στιγματισμό των πληθυσμών μέσω του ορισμού, της κατάταξης και της ταξινόμησης. Ενισχύεται η απόσταση μεταξύ των «αποκλεισμένων» και των «ενταγμένων», αυτών που έχουν μια θέση μέσα στην κοινωνία και αυτών που δεν έχουν (Πετράκη, 1998).

Ο χαρακτηρισμός και η συνακόλουθη περιθωριοποίηση αποτελούν ένα από τα τρία επίπεδα του κοινωνικού αποκλεισμού. Σήμερα ο όρος κοινωνικός αποκλεισμός καλύπτει φαινόμενα με ποικίλες οικονομικές, κοινωνικές, πολιτικές και πολιτιστικές διαστάσεις. Η έννοια του αποκλεισμού συνδέει τις έννοιες των κοινωνικών δικαιωμάτων και της υλικής αποστέρησης ή της πραγματικής αδυναμίας απόκτησης υλικών αγαθών. Η βασική ιδέα είναι πως ο αποκλεισμός αφορά την ανισότητα σε όλες τις διαστάσεις της. Ο όρος του αποκλεισμού περιλαμβάνει ένα μεγάλο αριθμό καταστάσεων που απειλούν την κοινωνική συνοχή και αλληλεγγύη (Τσίγκανου, 1997).

2.2.α Ο κοινωνικός αποκλεισμός των ουσιοεξαρτημένων

Η χρήση εξαρτησιογόνων ουσιών θα μπορούσε να θεωρηθεί ως συνέπεια ή ως αιτία του κοινωνικού αποκλεισμού. Μπορεί να προκαλέσει επιδείνωση των συνθηκών διαβίωσης, όμως από την άλλη μεριά οι διαδικασίες κοινωνικής περιθωριοποίησης μπορούν να αποτελέσουν αιτία για την έναρξη της χρήσης ναρκωτικών. Ωστόσο, η σχέση μεταξύ της χρήσης ναρκωτικών και του κοινωνικού αποκλεισμού δεν είναι μία σχέση αιτιώδους συνάφειας «διότι ο κοινωνικός αποκλεισμός δεν ισχύει για όλους τους χρήστες ναρκωτικών». Αυτό φαίνεται και από το δείγμα μας όπου οι χρήστες με οικονομική ευρωστία, ανέφεραν ότι δεν αντιμετώπισαν μορφές κοινωνικού αποκλεισμού.

Στοιχεία
χρήσης
αποκλεισμού

Πίνακας 1 από Eurostat

Όπως φαίνεται και από τον παραπάνω πίνακα, στους κοινωνικοοικονομικούς παράγοντες που συνδέονται με τη χρήση ναρκωτικών και που θα μπορούσαν να συμβάλουν στον κοινωνικό αποκλεισμό των εξαρτημένων ατόμων, περιλαμβάνονται το χαμηλό επίπεδο εκπαίδευσης, η πρόωρη αποχώρηση και εγκατάλειψη του σχολείου, η ανεργία, οι χαμηλοί μισθοί και τα δύσκολα επαγγέλματα, το χαμηλό εισόδημα και τα χρέη, η έλλειψη ασφαλούς στέγης και η έλλειψη στέγης γενικότερα, η θνησιμότητα και τα συνδεόμενα με τα ναρκωτικά νοσήματα, η περιορισμένη πρόσβαση σε περίθαλψη, και ο κοινωνικός στιγματισμός.

Παραγωγή
αποκλεισμού

Με βάση τα στοιχεία της Eurostat (2002) σχετικές διαφορές στις κοινωνικές συνθήκες χρήσης ναρκωτικών διαπιστώνονται με βάση τη χρησιμοποιούμενη ουσία και τα πρότυπα χρήσης ναρκωτικών, οι χειρότερες συνθήκες διαπιστώνονται στους χρήστες ηρωίνης και οπιούχων και στους χρόνιους τοξικομανείς. Στην πλειοψηφία των ατόμων που κάνει χρήση ουσιών παρατηρούνται υψηλά ποσοστά πρόωρης αποχώρησης και εγκατάλειψης του σχολείου. Διαφορές διαπιστώνονται ανάλογα με το κύριο ναρκωτικό που χρησιμοποιείται, με τους χρήστες οπιούχων (ειδικότερα οι χρήστες ηρωίνης) να έχουν το χαμηλότερο μορφωτικό επίπεδο.

Πως
συμβαίνει η
χρήση με το
συμβαίνει
που οδηγεί
από οπιούχων

εγκατάλειψη

Λόγω των επισφαλών κοινωνικών συνθηκών υπό τις οποίες ζουν, οι χρήστες ναρκωτικών αντιμετωπίζουν επίσης προβλήματα όσον αφορά την εργασιακή τους κατάσταση. Τα ποσοστά ανεργίας είναι πολύ υψηλά σε σύγκριση με τον γενικό πληθυσμό. Η εύρεση εργασίας είναι δύσκολη και είναι σπάνιο για τους τοξικομανείς να διατηρούν μία θέση εργασίας για μεγάλο διάστημα ή να ακολουθούν επαγγελματική σταδιοδρομία. Μία επισφαλής εργασιακή κατάσταση μπορεί να οδηγήσει σε οικονομικά προβλήματα, οι τοξικομανείς συχνά έχουν χαμηλό εισόδημα ή καθόλου οικονομικούς πόρους και είναι σύνηθες να έχουν χρέη.

εργασία
συνέχεια

Οι συνθήκες διαβίωσης των χρηστών ναρκωτικών είναι, σύμφωνα με τα στοιχεία, πολύ άσχημες. Συνήθως δεν έχουν σταθερό κατάλυμα και σε ένα μεγάλο ποσοστό είναι άστεγοι. Επιπλέον, πέραν των άμεσων επιπτώσεων για την υγεία, οι χρήστες ναρκωτικών μπορεί να αντιμετωπίσουν δυσκολίες όσον αφορά την πρόσβαση σε περίθαλψη λόγω της απροθυμίας τους να απευθυνθούν σε

στην

υγεία

υπηρεσίες ή λόγω περιορισμένης εκπαίδευσης, χαμηλού βαθμού αποδοχής τους από τις γενικές ιατρικές υπηρεσίες και ιδιαίτερα προβλήματα υγείας για τα οποία δεν διατίθενται κατάλληλες υπηρεσίες.

Τέλος, οι χρήστες ναρκωτικών έχουν μία αρνητική κοινωνική εικόνα και ενδέχεται να αντιμετωπίζουν εχθρικότητα από τον γενικό πληθυσμό και τις δημόσιες αρχές. Διαπιστώθηκε ότι οι χρήστες ναρκωτικών αντιμετωπίζουν μερικές φορές βία και παρενόχληση από αστυνομικούς ή άλλους δημόσιους υπαλλήλους

κοινωνική
εχθρικότητα
βία

2.2.β Ο κοινωνικός αποκλεισμός των απεξαρτημένων

Τα απεξαρτημένα άτομα έχουν να αντιμετωπίσουν μια σειρά από δύσκολες καταστάσεις. Τα προβλήματα που συναντούν τα άτομα αυτά αφορούν όλα τα επίπεδα της προσωπικής και της κοινωνικής τους ζωής. Διαπροσωπικές σχέσεις, επαγγελματική πορεία, στέγαση, σωματική υγεία και εκπαιδευτική κατάρτιση, είναι μερικά από τα πεδία προβλημάτων που αντιμετωπίζουν τα απεξαρτημένα άτομα.

προβλήματα
σωματικής
κατάρτισης

Λόγω όλων αυτών των δυσχερειών και λόγω της αρνητικής στάσης της κοινωνίας απέναντι στους απεξαρτημένους, δεν είναι λίγες οι φορές που τα άτομα αυτά καταφεύγουν ξανά στη χρήση ουσιών. Σύμφωνα με τη Μάτσα (1995),

δυσχερείες
κοινωνικές

«απεξαρτημένα είναι τα άτομα εκείνα τα οποία έχουν ολοκληρώσει ή βρίσκονται σε διαδικασία ολοκλήρωσης προγράμματος απεξάρτησης, εργάζονται και κερδίζουν τη ζωή τους, ζουν ανεξάρτητα από το πατρικό

σπίτι, έχουν δημιουργήσει τον δικό τους κοινωνικό κύκλο, έχουν κάποιες «σταθερές» στη ζωή τους και δεν κάνουν χρήση ουσιών».

Οι μηχανισμοί του κοινωνικού αποκλεισμού των απεξαρτημένων, σύμφωνα ^{Το φαινόμενο να υπερβαίνουν} με τους Φακιολά, Στυλιάρα και Μουλά (1999), εμφανίζονται στους παρακάτω τομείς. Ένας τομέας είναι η σωματική υγεία. Τα απεξαρτημένα άτομα κάνοντας στο παρελθόν χρήση ψυχοτρόπων ουσιών επί σειρά ετών, έχουν να αντιμετωπίσουν πολλά προβλήματα υγείας, ως επακόλουθα της χρήσης. Τα πιο σημαντικά είναι το AIDS από το οποίο προσβάλλονται κυρίως οι τοξικομανείς που κάνουν ενδοφλέβια χρήση τοξικών ουσιών. Η μόλυνση οφείλεται στη χρήση βελόνας ή σύριγγας από περισσότερα του ενός άτομα. Επίσης, ένας εξαιρετικά μεγάλος αριθμός ατόμων που έκαναν χρήση πάσχουν από ηπατίτιδα Β ή C. Η αντιμετώπιση των παραπάνω προβλημάτων υγείας είναι δύσκολη λόγω της φύσης της ασθένειας αλλά κυρίως γιατί τα άτομα είναι ανασφάλιστα και το κόστος θεραπείας είναι ιδιαίτερα υψηλό. Όλα αυτά συντελούν στον κοινωνικό αποκλεισμό των απεξαρτημένων ατόμων γιατί τα υπόλοιπα μέλη της κοινωνίας είναι επιφυλακτικά και αποφεύγουν τις επαφές μαζί τους.

Ένας άλλος τομέας στον οποίο παρατηρούνται μορφές κοινωνικού αποκλεισμού είναι οι ενδοπροσωπικές και διαπροσωπικές σχέσεις των απεξαρτημένων ατόμων. Ένα από τα σημαντικότερα προβλήματα των ατόμων που έκαναν χρήση ουσιών είναι η αποκατάσταση των σχέσεών τους και της επικοινωνίας με τους άλλους ανθρώπους. Όπως θα φανεί αργότερα και από την ανάλυση των συνεντεύξεων των ανδρών του δείγματός μας, κατά τη διάρκεια της

χρήσης ψυχότροπων ουσιών οι συναναστροφές τους περιορίζονται αποκλειστικά σε άτομα που επίσης είναι εξαρτημένα. Με αποτέλεσμα οι κώδικες επικοινωνίας με τα υπόλοιπα άτομα της κοινωνίας να είναι εντελώς διαφορετικοί. Επίσης, το στίγμα του εξαρτημένου, που τους είχε απονεμηθεί όταν ήταν χρήστες, τους ακολουθεί ακόμα και τους συμπεριφέρονται ανάλογα.

Ένα τρίτο επίπεδο κοινωνικού αποκλεισμού, σύμφωνα με τους Φακιολά, Στυλιάρη και Μουλά (1999), είναι η στέγαση. Η φιλοσοφία των θεραπευτικών κοινοτήτων είναι ότι το άτομο αφού απεξαρτηθεί πρέπει να στηρίζεται στις δυνάμεις του και είναι σημαντικό να μείνει στο δικό του χώρο, ώστε να είναι αυτόνομο. Συχνά το οικογενειακό περιβάλλον δεν είναι κατάλληλο για να βοηθήσει το άτομο στην επανένταξή του. Η ποιότητα των σχέσεων και η επικοινωνία ανάμεσα στα μέλη της οικογένειας δεν είναι η καλύτερη δυνατή. Οι ρόλοι δεν είναι πάντα διακριτοί και σημαντικό είναι το κάθε μέλος στην οικογένεια να έχει το ρόλο του, ώστε να δημιουργεί μια «ασφάλεια» στο απεξαρτημένο άτομο και όχι σύγχυση. Επίσης, τα απεξαρτημένα άτομα δεν έχουν την οικονομική δυνατότητα να μείνουν στο δικό τους χώρο, λόγω δυσχερειών στην εύρεση εργασίας. Όμως και οι ιδιοκτήτες των κατοικιών, λόγω της διαδικασίας του στιγματισμού και της προκατάληψης που υπάρχει για τα άτομα αυτά, δεν είναι πρόθυμοι να νοικιάσουν το χώρο τους. Εξαιτίας όλων αυτών το απεξαρτημένο άτομο συχνά καταφεύγει στην συγκατοίκηση με άτομα που είχε γνωρίσει όταν ήταν χρήστης και τα οποία εξακολουθούν να είναι χρήστες ουσιών. Με αποτέλεσμα να είναι μεγάλος ο κίνδυνος της υποτροπής.

Ένα τέταρτο επίπεδο κοινωνικού αποκλεισμού είναι η επαγγελματική κατάρτιση και απασχόληση. Τα περισσότερα άτομα ξεκινούν τη χρήση σε μικρή ηλικία, όταν είναι ακόμα στο σχολείο και εξαιτίας της εμπλοκής τους με τις ουσίες και ότι αυτό συνεπάγεται εγκαταλείπουν την εκπαίδευσή τους. Όταν λοιπόν τα άτομα αυτά απεξαρτηθούν και συνήθως μετά από μεγάλο χρονικό διάστημα, η απουσία του απολυτηρίου Λυκείου δεν τους επιτρέπει να βρουν εύκολα δουλειά. Όμως η εργασία είναι από τα σημαντικότερα πεδία στη ζωή ενός ατόμου. Διότι μέσα από την εργασία το άτομο διαμορφώνει την κοινωνική του ταυτότητα, καθορίζει το κύρος και το γόητρο του ατόμου στην κοινωνία, καθώς και πως το ίδιο το άτομο αντιλαμβάνεται την εικόνα του εαυτού του μέσα από την εργασία. Να σημειωθεί ότι η συντριπτική πλειοψηφία των εργοδοτών αντιμετωπίζει με προκατάληψη τα απεξαρτημένα άτομα, με αποτέλεσμα να τα αποκλείει από την αγορά εργασίας.

Τέλος, ένα πέμπτο πεδίο κοινωνικού αποκλεισμού αφορά τη νομοθεσία. Κατά τη διάρκεια της εμπλοκής τους με τη χρήση ουσιών τα άτομα προκειμένου να εξασφαλίσουν τη δόση τους καταφεύγουν σε παράνομες δραστηριότητες, όπως κλοπές κάθε είδους, διακίνηση, πορνεία. Αυτή τους η δραστηριότητα τους φέρνει αντιμέτωπους με το ποινικό σύστημα δικαιοσύνης και συχνά καταλήγουν στη φυλακή. Το γεγονός ότι δεν διαθέτουν λευκό ποινικό μητρώο, αυτόματα τους αποκλείει από το να εργαστούν σε δημόσιους φορείς. Όμως το πλέον σοβαρό πρόβλημα που καλούνται να αντιμετωπίσουν τα απεξαρτημένα άτομα, ενώ έχουν αλλάξει τον τρόπο ζωής τους, εργάζονται και έχουν αποκαταστήσει τις

ενδοπροσωπικές και διαπροσωπικές τους σχέσεις, είναι να δικάσσουν και να εκτίσουν ποινή για αδικήματα που είχαν διαπράξει κατά τη διάρκεια της χρήσης ουσιών.

3. Προηγούμενες έρευνες – Πορίσματα ερευνών

3.1 Γενικά χαρακτηριστικά των ανδρών χρηστών

Η χρήση ουσιών στον ανδρικό πληθυσμό δεν είναι μόνο ένα σύγχρονο φαινόμενο. Ανάμεσα στο τέλος του 19^{ου} και στις αρχές του 20^{ου} αιώνα η χρήση ουσιών ήταν ουσιαστικά ανεξέλεγκτη και πολύ διαδεδομένη σε όλο τον κόσμο. Όπιο, μορφίνη και άλλες ουσίες χρησιμοποιούνταν για πάρα πολλές ενοχλήσεις και έφταναν συχνά στην κατάχρηση.

Στις Η.Π.Α. ο αριθμός των ουσιοεξαρτημένων πλησίαζε τις 250.000 και η μέση ηλικία κυμαινόταν ανάμεσα στα 40 με 50 χρόνια. Τα $\frac{3}{4}$ των ουσιοεξαρτημένων ήταν γυναίκες (οι οποίες κατέφευγαν σε διάφορες ουσίες μάλλον για να αποφεύγουν τις ενοχλήσεις της περιόδου. Οι ουσιοεξαρτημένοι ανήκαν σε όλα τα κοινωνικά στρώματα, υπερίσχυαν όμως οι κοινωνικώς

ενταγμένοι και τα άτομα μεσαίας τάξης, χωρίς να σημειώνεται καμιά διαφορά ανάμεσα στις αστικές και στις αγροτικές περιοχές.

Από τη δεκαετία του 30 παρατηρείται μια αλλαγή των χαρακτηριστικών των ατόμων που έκαναν χρήση ψυχότροπων ουσιών. Κυριαρχούσαν τα άτομα νεαρής ηλικίας (κυρίως αρσενικού γένους), εργάτες (και όχι μεσαίας τάξης), περιθωριακοί (και όχι κοινωνικά ενταγμένοι), αστικής προέλευσης (και όχι αγροτικής). Αυτή η αλλαγή οφείλεται στην απαγόρευση ορισμένων ουσιών όπως τα οπιούχα, με αποτέλεσμα οι παλαιότεροι χρήστες να καταφύγουν σε νόμιμες ουσίες που εκείνη την εποχή ήταν κυρίως τα βαρβιτουρικά (Goode, 1972, σελ. 193). Τα τελευταία χρόνια παρατηρείται το φαινόμενο να μειώνεται η ηλικία έναρξης χρήσης σε παιδιά ηλικίας 12-14 ετών, κάτι που επιβεβαιώνεται και από το δείγμα μας. Τον 20^ο αιώνα ο τυπικός χρήστης ήταν ο νεαρός άνδρας που προέρχεται από μεσαία κοινωνικά στρώματα ο οποίος ξεκινάει τη χρήση από ευχαρίστηση (Keine, 1998)

Το πρόβλημα των ψυχότροπων ουσιών στην Ελλάδα παρουσιάζει έντονα ανοδική πορεία κατά τη τελευταία δεκαετία. Η αύξηση που παρατηρείται στη χώρα μας έρχεται σε αντίθεση με τη μείωση ή τη σταθερότητα των δεικτών που παρατηρούνται σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες, όπως Ηνωμένο Βασίλειο, Ισπανία, Γαλλία, όπου το πρόβλημα των ναρκωτικών προηγήθηκε κατά μια τουλάχιστον δεκαετία (ΕΚΤΕΠΝ, 2000, σελ 29).

Στο σημείο αυτό κρίθηκε χρήσιμο να ανατρέξουμε σε προηγούμενες έρευνες ώστε να παραθέσουμε στοιχεία για την πορεία στη χρήση των ανδρών χρηστών στο γενικότερο πληθυσμό, πριν αναφερθούμε στην ανάλυση των συνεντεύξεων

του δείγματός μας. Ξεκινώντας με τον αριθμό των ατόμων που κάνουν χρήση παράνομων ουσιών, η πλειοψηφία πάνω από 80% είναι άνδρες. Η κάνναβη αποτελεί για τους περισσότερους χρήστες την ουσία έναρξης της παράνομης χρήσης. Είναι πιο δημοφιλής στις μικρότερες ηλικίες (έφηβοι 85% και νέοι ηλικίας 19-29 ετών 81%) σε σχέση με τις μεγαλύτερες (30-40 ετών 62% και άνω των 41 ετών 59%). Αντίθετα οι μεγαλύτεροι σε ηλικία χρήστες έχουν ξεκινήσει με χάρτινα (30-40 ετών 17% και άνω των 41 ετών 21%) σε σχέση με τους μικρότερους (έφηβοι 2% και νέοι ηλικίας 19-29 ετών 9%). Οι περισσότεροι μεγαλύτεροι σε ηλικία χρήστες δηλώνουν ότι έχουν ξεκινήσει με ηρωίνη (30-40 ετών 12% και άνω των 41 ετών 15%). Τέλος, αξίζει να σημειωθεί ότι στις μικρότερες ηλικίες εμφανίζονται ως ουσία έναρξης της χρήσης τα εισπνεόμενα (έφηβοι 5% και νέοι ηλικίας 19-29 ετών 1%), ουσίες που δεν εμφανίζονται καθόλου στις ηλικίες άνω των 41 ετών (ΕΚΤΕΠΝ, 2003).

Αν και το μεγαλύτερο ποσοστό έχει κάνει μόνο χρήση κάνναβης, όσοι έχουν κάνει χρήση κάποιας παράνομης ουσίας έχουν σε γενικές γραμμές περάσει πρώτα μέσα από τη χρήση κάνναβης. Η αύξηση της χρήσης των παράνομων ουσιών θα πρέπει να συσχετιστεί εκτός των άλλων και με την αλλαγή των στάσεων σε σχέση με την επικινδυνότητα της χρήσης στον πληθυσμό. Η δοκιμή της κάνναβης που είναι και η πιο συχνά χρησιμοποιούμενη ουσία, θεωρείται από το 40% του πληθυσμού ακίνδυνη ή ελαφρά επικίνδυνη, ενώ η περιστασιακή χρήση της θεωρείται ακίνδυνη ή ελαφρά επικίνδυνη από το 26%. Η κάνναβη είναι οριακά πιο δημοφιλής στα αγόρια (84% έναντι 78% για τα κορίτσια), ενώ τα εισπνεόμενα

προτιμώνται κυρίως από τα κορίτσια (35% έναντι 21% των αγοριών). Με βάση την ηλικία, όσο αυξάνει η ηλικία στην εφηβεία τόσο αυξάνει η χρήση αλλά και η ποικιλία των ουσιών που δοκιμάζονται. Έτσι, ενώ στην ηλικία 12-14 ετών οι έφηβοι θα έχουν δοκιμάσει είτε κάνναβη είτε εισπνεόμενα, στην ηλικία των 15-17 ετών οι έφηβοι θα έχουν πειραματιστεί σε περισσότερες ουσίες (ΕΚΤΕΠΝ, 2002).

Σχετικά με την κύρια ουσία κατάχρησης η Ελλάδα βρίσκεται μεταξύ των ευρωπαϊκών χωρών με τα υψηλότερα ποσοστά χρηστών οπιούχων και τα χαμηλότερα ποσοστά χρηστών κοκαΐνης. Στη χώρα μας το 2002 κύρια ουσίας κατάχρησης για την πλειοψηφία των χρηστών παραμένει η ηρωίνη με 86% και δεύτερη κατά σειρά ουσία είναι η κάνναβη με 7% και ακολουθεί η κοκαΐνη με 2% (ΕΚΤΕΠΝ, 2003).

Ο μέσος όρος έναρξης παράνομης χρήσης είναι το 16^ο έτος ανεξάρτητα από την ουσία έναρξης. Ειδικότερα η μέση ηλικία έναρξης ανά ουσία είναι τα 16 έτη για την κάνναβη, τα 19 έτη για τα χάπια, τα 20 έτη για την ηρωίνη / άλλα οπιούχα και τα 21 έτη για την κοκαΐνη. Τα πιο υψηλά ποσοστά χρήσης παράνομων ουσιών παρατηρούνται στα άτομα ηλικίας μεταξύ 18-35 ετών, ενώ η συστηματική χρήση φαίνεται να είναι συχνότερη στους νέους ηλικίας 18-24 ετών (ΕΚΤΕΠΝ, 2001).

Οι περισσότεροι άνδρες χρήστες είναι κάτοικοι του νομού Αττικής (65%) και του νομού Θεσσαλονίκης (15%). Η μεγάλη πλειοψηφία έχουν σταθερή στέγη (94%) ενώ 6% ζουν σε προσωρινή στέγη ή είναι άστεγοι. Το 18,5% των χρηστών συγκατοικούν με άλλους χρήστες (ΕΚΤΕΠΝ, 2003).

Αναφορικά με το μορφωτικό επίπεδο των χρηστών αξίζει να σημειωθεί ότι οι γυναίκες έχουν ανώτερο εκπαιδευτικό επίπεδο από τους άνδρες. Ειδικότερα, το 25% των χρηστών έχουν ολοκληρώσει την πρωτοβάθμια εκπαίδευση, το 33% είναι απόφοιτοι γυμνασίου, το 34% έχουν τελειώσει το λύκειο, ενώ το 6% είναι πτυχιούχοι ανώτερης ή ανώτατης σχολής (ΕΚΤΕΠΝ, 2003).

Όσο αφορά την επαγγελματική τους κατάσταση σε ποσοστό 19% έχουν σταθερή απασχόληση, το 11% απασχολείται περιστασιακά, το 2% είναι οικονομικά ανενεργό, ενώ η συντριπτική πλειοψηφία (63%) είναι άνεργοι. Τέλος, σε ποσοστό 6% είναι μαθητές, σπουδαστές, φοιτητές. Σχετικά με τη σχέση ανάμεσα στην απασχόληση και στην ουσία χρήσης παρατηρούμε ότι είναι σημαντικά μεγαλύτερο το ποσοστό των χρηστών κάνναβης που έχουν σταθερή απασχόληση (28%) ή είναι φοιτητές / μαθητές (30%) σε σχέση με τους χρήστες ηρωίνης (19% και 4% αντίστοιχα). Μικρότερο είναι το ποσοστό των ανέργων μεταξύ των χρηστών κάνναβης σε σχέση με τους χρήστες ηρωίνης / οπιούχων (34% και 66% αντίστοιχα) (ΕΚΤΕΠΝ, 2003).

3.2 Πορίσματα κοινωνιολογικών ερευνών

Στην προηγούμενη ενότητα έγινε μια γενική περιγραφή των χαρακτηριστικών των ανδρών χρηστών από στοιχεία προηγούμενων ερευνών. Στην ενότητα αυτή θα παραθέσουμε τα πορίσματα ερευνών από κοινωνιολογικές και εγκληματολογικές έρευνες αναφορικά με τη χρήση εξαρτησιογόνων ουσιών.

ΕΡΕΥΝΕΣ

(1)

Την περίοδο 2000-2001 διενεργήθηκε μια έρευνα με τίτλο «Έρευνα για τις διαστάσεις του κοινωνικού αποκλεισμού», με υπεύθυνους ερευνητές τους Πουλόπουλο Χ, Τσιμπουκλή Α, και Παπαναστασάτος Γ. Ο στόχος της έρευνας ήταν η ανάδειξη των στοιχείων που συνθέτουν τη διαδρομή του κοινωνικού αποκλεισμού των εξαρτημένων ατόμων σε 3 ευρωπαϊκές χώρες (Ελλάδα, Ιταλία, Δανία). Τα πορίσματα ήταν: Οι χρήστες προέρχονται λίγο πολύ από προβληματικές οικογένειες. Η μείωση της σχολικής απόδοσης που χαρακτηρίζει τα άτομα του δείγματος δεν φαίνεται να σχετίζεται με τη χρήση ουσιών. Οι αναπαραστάσεις που έχει η παρέα για τη χρήση ουσιών είναι σχετικές με τις πιθανότητες μύησης ενός μέλους της παρέας με τη χρήση ουσιών. Η διαδρομή που ακολουθούν οι χρήστες ξεκινάει από τη χρήση αλκοόλ, συνεχίζεται με την κάνναβη, τα εισπνεόμενα, τα χάπια και τα σιρόπια και καταλήγει στην ηρωίνη (ΕΚΤΕΠΝ, 2002).

καρπιαί
παράδοση
που αλλη/ορμ
με χρήση
και
πορτοκ

(2)

Την περίοδο της δεκαετίας του '90, πραγματοποιήθηκε η έρευνα της Περαντζάκη – Καρατζόγλου, Ι. (2001) με τίτλο «Κοινωνική ανομία και ναρκωτικά». Ο στόχος της έρευνας ήταν η επισημάνση και η ανάδειξη των πιθανών

Μελέτη ιστοριών ζωής από την ελληνική κοινωνική πραγματικότητα.

παραγόντων που οδήγησαν τα άτομα του δείγματος στη χρήση ναρκωτικών. Τα πορίσματα ήταν: Η κακή οικονομική και οικογενειακή κατάσταση είναι οι ισχυρότεροι παράγοντες που ωθούν τα άτομα του δείγματος στη χρήση

βασιμολογία
ναρκωτικών
του ωθούσε
στη χρήση

ναρκωτικών. Το φιλικό περιβάλλον αποδεικνύεται ένας ακόμη ισχυρός παράγοντας που επηρεάζει σημαντικά τα άτομα να κάνουν χρήση ναρκωτικών. Το χαμηλό έως μέτριο μορφωτικό επίπεδο των ερωτηθέντων και των γονέων τους φαίνεται να συντελεί στην περίπτωση του δείγματος στη χρήση των ναρκωτικών. Η ανομία των μεγάλων πόλεων είναι παράγοντας που επηρεάζει δυσμενώς την κατάσταση στην οποία έχουν περιέλθει τα άτομα του συγκεκριμένου δείγματος. Σύμφωνα με την έρευνα αυτή, η περιθωριοποίηση που υφίστανται τα άτομα του δείγματος οφείλεται τόσο σε οικονομικούς και οικογενειακούς παράγοντες, όσο και σε άλλους. Η έρευνα καταλήγει στην παρατήρηση ότι η αύξηση του ποσοστού των χρηστών ναρκωτικών ουσιών που ανήκουν στα χαμηλά κοινωνικά στρώματα, σε σύγκριση με τα άλλα είναι πλασματική.

πρωτογενής

3η

Την περίοδο 1999-2001 διενεργήθηκε μια έρευνα με τίτλο «Η αντιμετώπιση του προβλήματος των ναρκωτικών στην Ευρώπη» με υπεύθυνη ερευνήτρια την Ε. Λαμπροπούλου. Ο στόχος της έρευνας ήταν η καταγραφή των πολιτικών για την καταπολέμηση της διάδοσης των ναρκωτικών τις οποίες έχουν ακολουθήσει οι ευρωπαϊκές χώρες. Τα πορίσματα της έρευνας αυτής ήταν: Παρά τις ομοιότητες που υπάρχουν μεταξύ των πολιτικών των κρατών, οι διαφορές αφενός στα εφαρμοσμένα μοντέλα και αφετέρου στη σχετική ποινική νομοθεσία και στην πρακτική εφαρμογή της είναι πολλές. Τα μέτρα που ακολουθούνται υποδηλώνουν

Πολιτική
για
καταπολέμηση
ναρκωτικών

Μελέτη ιστοριών ζωής από την ελληνική κοινωνική πραγματικότητα.

ότι τα περισσότερα προβλήματα προκλήθηκαν από την ποινική απαγόρευση. Χαρακτηριστικό της πολιτικής για τα ναρκωτικά είναι η ταλάντευση ανάμεσα στην ανοχή και στην καταστολή, τόσο στις νομοθεσίες όσο και στην πρακτική των φορέων του επίσημου κοινωνικού ελέγχου (ΕΚΤΕΠΝ, 2002).

Σημαντική είναι η έρευνα των Lindesmith και Gagnon, οι οποίοι θέτουν το ερώτημα αν η ανομική κατάσταση μπορεί να οδηγήσει στη χρήση ναρκωτικών. Η άποψη στην οποία καταλήγουν είναι ότι ο προσδιορισμός της ανομικής κατάστασης ή η δημιουργία των παραγόντων, που προσδιορίζουν μια ανομική κατάσταση εξαρτάται από τις κοινωνικές συνθήκες διαβίωσης των ατόμων. Όλα τα πράγματα εξελίσσονται σε συνάρτηση με διάφορες ιδιαιτερότητες των κοινωνικών πλαισίων. Όμως οι Lindesmith και Gagnon δεν κατέληξαν σε τελικά συμπεράσματα, αλλά εξέφρασαν την άποψη ότι οι περισσότεροι προσδιορισμοί όρων και καταστάσεων είναι ρευστοί και εξαρτώνται από τον τόπο, τον χρόνο και τις αντιλήψεις που επικρατούν και ότι η ανομική κατάσταση μπορεί να οδηγήσει στη χρήση ναρκωτικών, χωρίς αυτό να είναι απόλυτο (Περαντζάκη, 2001).

Τέλος, η έρευνα της Α. Πανάγου με τίτλο «Τοξικοεξάρτηση, κοινωνιο-ψυχολογικές και εγκληματολογικές παράμετροι», καταλήγει στα εξής πορίσματα: η διαδικασία της μύησης στην ουσιοεξάρτηση γίνεται σε ένα χρόνο που συμπίπτει με αυτό της μύησης στην εφηβεία. Σε μια περίοδο που οι έφηβοι λειτουργούν με την περιέργεια, τη μίμηση, το πείραμα, η χρήση ισοδυναμώσε στη συνείδησή τους με την παροχή μιας σειράς αποδείξεων ότι έχουν περάσει από μια κατηγορία σε μια άλλη, από μια κοινωνική θέση σε μια άλλη. Η εξάρτηση από ουσίες αναπτύσσεται

(44)

Σύμφωνα με τους Lindesmith και Gagnon

(51)

Με ποια μάλλον συνθήκη ή αβόδα στην νεολαία

↓

ποια είναι λειτουργία

σε ένα ψυχολογικό υπόβαθρο, σίγουρα διαταραγμένο, αυτή όμως η διαταραχή αφορά τη δομή της προσωπικότητας και όχι μια εγκαταστημένη ψυχωτική διεργασία που επικαλύπτεται από τη χρήση ουσιών. Η εξάρτηση από ουσίες δεν είναι αρρώστια, με την ιατρική έννοια του όρου, ούτε διαστροφή, ούτε παράπτωμα. Είναι ένα σύμπτωμα μια μπλοκαρισμένης ή αδύνατης επικοινωνίας, μιας δυσλειτουργίας του οικογενειακού συστήματος, μιας τεράστιας δυσφορίας των νέων, που αναζητούν απελπισμένα μια ταυτότητα, μιας αφόρητης προσωπικής οδύνης. Οι σχέσεις με την οικογένεια ήταν διαταραγμένες στις περισσότερες περιπτώσεις. Η οικογένεια ως κλειστό σύστημα δυσλειτουργεί. Η επικοινωνία ανάμεσα στα μέλη είναι διαταραγμένη, οι ρόλοι άκαμπτοι, η κοινωνικοποίηση των παιδιών αδύνατη, η σταθεροποίηση της προσωπικότητάς τους και η υπευθυνότητα υστερούν. Η οικογένεια φαίνεται να λειτουργεί με ελάχιστους κανόνες, λείπουν τα σαφή όρια και ο σεβασμός στο νόμο. Η χρήση των ουσιών καθορίζει και τη συμπεριφορά τους (ψέματα, κλοπές, απάτες, κτλ). Οι σκέψεις, τα συναισθήματα και οι παρέες, οι δραστηριότητες αφορούσαν την ουσία. Φαίνεται να μην είχαν εμπιστοσύνη στον εαυτό τους, δεν μπορούσαν να αντιμετωπίσουν ψυχοπρεστικές καταστάσεις, δεν μπορούσαν να κάνουν σχέσεις με άλλους και να επικοινωνήσουν μαζί τους, δεν μπορούσαν να πάρουν πρωτοβουλίες και να εκφραστούν συναισθηματικά. Όντας εξαρτημένοι από ουσίες, η στάση ζωής τους σηματοδοτεί τη ρήξη τους με το κοινωνικό σώμα. Η στάση αυτή επιλέχθηκε από αυτούς καθώς διάφοροι λόγοι, ψυχολογικοί, οικογενειακοί, κοινωνικοί και άλλοι τους ωθούσαν από τα πρώτα χρόνια στο περιθώριο. Την περιθωριοποίησή τους, την ένταξη τους

Ψυχική
Προσώπηση

Χρήση ως
κοινωνική
διεξόδος

Μελέτη ιστοριών ζωής από την ελληνική κοινωνική πραγματικότητα.

στην κλειστή ομάδα των τοξικομανών, των αποκλεισμένων κοινωνικά, την είδαν ως τη μόνη δυνατότητα που είχαν να εξασφαλίσουν μια κοινωνική ταυτότητα, έστω και παρεκκλίνουσα, παράνομη, αλλά πάντως «αντικομορφμιστική». Η χρήση σαν τρόπος ζωής αναπαράγει διαρκώς τον κοινωνικό αποκλεισμό τους.

Συμπερασματικά από τις έρευνες προκύπτει ότι ο μέσος όρος ηλικίας έναρξης των ανδρών χρηστών είναι τα 16 χρόνια. Πρώτη ουσία έναρξης στη συντριπτική πλειονότητα των ανδρών είναι η κάνναβη και μετέπειτα η κύρια ουσία χρήσης είναι η ηρωίνη. Μόνο ένα μικρό ποσοστό των ανδρών κάνει χρήση κοκαΐνης ή άλλων ουσιών. Το μορφωτικό επίπεδο των ανδρών είναι χαμηλό και η μεγάλη πλειοψηφία αντιμετωπίζει προβλήματα στην ανεύρεση εργασίας. Τέλος, οι άνδρες χρήστες έχουν περισσότερα προβλήματα με την ποινική δικαιοσύνη από ότι οι γυναίκες.

4. Μεθοδολογία έρευνας

Η παρούσα έρευνα διενεργήθηκε με τη χρήση της ποιοτικής μεθόδου. Οι ποιοτικές μέθοδοι βασίζονται σε μικρό αριθμό περιπτώσεων, δεν στοχεύουν στην ανακάλυψη γενικών τάσεων αλλά στην διαμόρφωση μιας γενικής εικόνας για κάθε περίπτωση και την ανεύρεση των κοινών στοιχείων τους (Ragin, 1994, σελ.45). Το πιο σημαντικό όμως χαρακτηριστικό των ποιοτικών μεθόδων είναι ότι δίνεται η δυνατότητα στα ίδια τα υποκείμενα να ερμηνεύσουν το υπό εξέταση φαινόμενο (Κυριαζή, 2000), που στη συγκεκριμένη μελέτη είναι η πορεία στη χρήση ψυχότροπων ουσιών.

Ενώ υπάρχουν πολλές έρευνες ποσοτικής φύσεως γύρω από το θέμα των χρηστών, είναι λίγες οι μελέτες στις οποίες τα ίδια τα άτομα περιγράφουν και ερμηνεύουν την χρήση στη ζωή τους και τους πιθανούς αποκλεισμούς που υφίστανται κατά τη διάρκεια της εμπλοκής τους με τις ψυχότροπες ουσίες αλλά και μετά την απεξάρτησή τους από αυτές. Επιπλέον, η εφαρμογή ποσοτικών μεθόδων θα απαιτούσε μεγάλο χρονικό διάστημα αφού αναγκαστικά προϋποθέτει μεγάλο αριθμό ανδρών και θα έπρεπε να έρθουμε σε επαφή με αρκετές θεραπευτικές κοινότητες (ιδιωτικές και δημόσιες) στις οποίες καταφεύγουν οι εξαρτημένοι ώστε να θεραπευτούν. Οι γενικεύσεις και οι αριθμοί δεν επαρκούν για την ερμηνεία της κοινωνικής πραγματικότητας. Τα κοινωνικά φαινόμενα πέρα από τους αριθμούς απαιτούν μια άλλη προσέγγιση, ποιοτικής φύσεως (Λυδάκη, 2001, σελ.39).

Να σημειώσουμε ότι δεν απορρίπτουμε τις ποσοτικές μεθόδους έρευνας κάτι που φαίνεται από το γεγονός ότι συμπληρωματικά χρησιμοποιήσαμε δημογραφικά δεδομένα και ορισμένες ποσοτικοποιήσεις τόσο στην ανάλυση των συνεντεύξεων όσο και στο θεωρητικό πλαίσιο στο κεφάλαιο με τα γενικά χαρακτηριστικά των ανδρών χρηστών. Επιπλέον, στο τέταρτο κεφάλαιο έχουμε παραθέσει συμπεράσματα προηγούμενων ερευνών, κάτι που αποτελεί τη βάση για την διερεύνηση της πορείας στη χρήση ψυχότροπων ουσιών.

Επιπρόσθετα, η μελέτη ιστοριών ζωής εξαρτημένων από απαγορευμένες ουσίες ατόμων είναι ένα εξαιρετικά ευαίσθητο θέμα αφού ανασύρει οδυνηρές εμπειρίες του παρελθόντος και είναι επώδυνο να μιλήσει κανείς για αυτά τα βιώματα. Βασική προϋπόθεση για να αφηγηθεί κάποιος τέτοιες εμπειρίες είναι η δημιουργία κλίματος εμπιστοσύνης μεταξύ ερευνητή και ερωτώμενου γιατί αυτό επιτρέπει στον ερευνητή να ρωτήσει και πράγματα που αρκετές φορές τον καθιστούν και αδιάκριτο. Όταν δεν υπάρχει εμπιστοσύνη του ερωτώμενου ατόμου προς τον ερευνητή, τότε εκείνο δεν θα δώσει τις απαντήσεις ώστε να προωθηθεί η ανάλυση ακόμα περαιτέρω (Dunbar, 1979, σελ.236). Στόχος μας είναι η σε βάθος έρευνα των ιστοριών ζωής των εξαρτημένων ατόμων και για αυτό το λόγο η ποιοτική μέθοδος επιτρέπει τη συλλογή περισσότερων και αναλυτικότερων δεδομένων.

4.1 Μέσα παραγωγής δεδομένων

Χρησιμοποιήθηκε ο όρος «παραγωγή» αντί του όρου «συλλογή» δεδομένων διότι συμπυκνώνει μέσα της την πολύ ευρύτερη ποικιλία σχέσεων μεταξύ του ερευνητή, του κοινωνικού κόσμου και του ερευνητικού υλικού που καλύπτει η ποιοτική έρευνα. Σύμφωνα με τον Mason (2003, σελ.85) είναι πιο ακριβές να μιλάμε για διαδικασία παραγωγής παρά συλλογής δεδομένων, επειδή οι περισσότερες ποιοτικές προσεγγίσεις της έρευνας θα απέρριπταν την ιδέα ότι ο ερευνητής μπορεί να είναι ένας απολύτως ουδέτερος συλλέκτης πληροφοριών του κοινωνικού κόσμου. Αντίθετα αυτές οι προσεγγίσεις θέλουν τους ερευνητές να «χτίζουν» με ενεργό τρόπο γνώση για αυτό τον κόσμο, ακολουθώντας συγκεκριμένες αρχές και χρησιμοποιώντας συγκεκριμένες μεθόδους που πηγάζουν από την επιστημολογική τους θέση.

Η παραγωγή των δεδομένων έγινε με τρεις κατηγορίες μεθόδων της ποιοτικής έρευνας. Τις αφηγήσεις ζωής - βιογραφίες, την συνέντευξη και τη συμμετοχική παρατήρηση. Πέντε από τις συνεντεύξεις της παρούσας έρευνας λήφθηκαν από άτομα που παρακολουθούσαν πρόγραμμα απεξάρτησης σε ιδιωτική θεραπευτική κοινότητα μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα ομοειδούς με διεθνή κοινότητα που λειτουργεί με παρόμοιο τρόπο σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες. Αυτή η κοινότητα δραστηριοποιείται στην Ελλάδα τα τελευταία δύο χρόνια και η κύρια θεραπευτική μέθοδός της είναι η βαθιά Χριστιανική πίστη με όπλο τη Βίβλο. Ήταν αναγκαία για τη συλλογή των συνεντεύξεων και τη δημιουργία ενός κλίματος

οικειότητας με τους απεξαρτημένους, η επί ένα χρόνο παρουσία στις δραστηριότητες και κυριακάτικες εκδηλώσεις της συγκεκριμένης κοινότητας. Να σημειωθεί ότι η πρόσβαση στην κοινότητα είναι εξαιρετικά δύσκολη για οποιοδήποτε λόγο εάν δεν είσαι συστημένος από κάποιο γνωστό άτομο στην ομάδα που ηγείται στο χώρο αυτό.

Οι υπόλοιπες δεκαπέντε συνεντεύξεις ελήφθησαν με την μέθοδο της χιονοστιβάδας. Η μέθοδος αυτής χρησιμοποιείται όταν είναι δύσκολο να εντοπιστεί ο υπό έρευνα πληθυσμός (Κυριαζή, 2000). Στη δική μας έρευνα σημείο εκκίνησης ήταν ένα φιλικό μας πρόσωπο πρώην εξαρτημένο το οποίο μας σύστησε άλλα δύο απεξαρτημένα άτομα. Στη συνέχεια αυτά τα άτομα μας γνώρισαν άλλους γνωστούς τους πρώην ουσιοεξαρτημένους και ούτω καθεξής. Όλα αυτά τα απεξαρτημένα άτομα είχαν παρακολουθήσει προγράμματα απεξάρτησης στις θεραπευτικές κοινότητες του ΚΕΘΕΑ και στο 18 άνω. Η λήψη συνεντεύξεων από άτομα που παρακολούθησαν προγράμματα διαφορετικών κοινοτήτων με διαφορετική φιλοσοφία, θεωρήθηκε ότι θα συνέβαλλε στην εγκυρότητα της έρευνας, λόγω μεγαλύτερης αντιπροσωπευτικότητας του δείγματος σε σχέση με το γενικότερο πληθυσμό των ανδρών χρηστών.

4.1.α Αφηγήσεις ιστοριών ζωής

Η μελέτη ιστοριών ζωής, στα πλαίσια της εργασίας μας, περιλαμβάνει την αφήγηση 20 μαρτυριών ζωής γύρω από την πορεία στη χρήση ουσιών. Όπως υποδεικνύει η βιβλιογραφία, η προσέγγιση του φαινομένου της χρήσης ναρκωτικών εστιάζεται κυρίως σε επίπεδο αντικειμενικών συνθηκών, ενώ παραβλέπονται οι σύνθετοι τρόποι δόμησης της εσωτερικής πραγματικότητας των δρώντων υποκειμένων (Ρήγα, 2001).

Υιοθετώντας την αφηγηματική προσέγγιση, η επικέντρωση γίνεται στις μεταβατικές περιόδους ζωής των ανδρών χρηστών και στις αντίστοιχες εμπειρίες ζωής, που καθορίζουν την αντίληψη των ερωτηθέντων για τον Εαυτό, τον Άλλον και τον κοινωνικό τους κόσμο, καθώς και του τρόπους με τους οποίους νοηματοδοτούν αυτόν τον κόσμο (Freeman, 1993). Οι αφηγήσεις ζωής αντιμετωπίζονται ως πεδία που μπορούν να αποκαλύψουν το ευρύ φάσμα παραγόντων που συνθέτουν την ταυτότητα των αφηγουμένων: προσωπική και οικογενειακή ιστορία, συνείδηση κοινωνικής ένταξης, ενσωματωμένα πρότυπα σημαντικών άλλων και η στάση απέναντι στον κόσμο (Cohen, 1989).

Η ιστορία ζωής και η βιογραφική μέθοδος, όρος που οφείλεται στον Dryden το 1683, άνθισαν στις δεκαετίες του 1930 και 1940 υπό τους Park και Burgess, κοινωνικούς επιστήμονες της Σχολής του Σικάγου, ενώ στις επόμενες δεκαετίες οι κοινωνικοί ερευνητές στράφηκαν κυρίως προς την αυστηρή εμπειρική ποσοτική μελέτη των κοινωνικών φαινομένων. Κατά την τελευταία δεκαετία άρχισε να

αναβιώνει διεθνώς το ενδιαφέρον των κοινωνικών ερευνητών για την ιστορία ζωής και τη βιογραφική μέθοδο. Η ιστορία ζωής και η βιογραφική μέθοδος παρουσιάζουν τις βιωματικές εμπειρίες των προς μελέτη υποκειμένων.

Το σημαντικό στην έρευνα μιας ιστορίας ζωής είναι ότι επιτρέπει μία όσο το δυνατόν πληρέστερη υποκειμενική θεώρηση και δεν δίνει την αφελή ψευδαίσθηση ότι κάποιος κατάφερε να συλλάβει τα θεμέλια της αλήθειας. Δεδομένου ότι το μεγαλύτερο μέρος της κοινωνικής επιστήμης επιδιώκει να συλλάβει και να αποδώσει το «αντικειμενικό», η ιστορία ζωής είναι σε θέση -όσο τίποτε άλλο- να αποκαλύψει το χώρο και το περιεχόμενο του υποκειμενικού.

Αν υπήρξε μια χρονική στιγμή που έφερε τα τεκμήρια ζωής στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος, υπήρξε ασφαλώς και ένας συγκεκριμένος τόπος άνθησής τους: ήταν το Σικάγο. Η προσέγγιση των εκπροσώπων της σχολής του Σικάγου απέφυγε τις αναλυτικές αφαιρέσεις, τη συμπερασματική λογική. Εκείνοι τοποθετούσαν το ενδιαφέρον τους στην πραγματική εμπειρία και την επίλυση προβλημάτων. Οι κοινωνιολόγοι του Σικάγου έδιναν έμφαση στο υποκειμενικό προσδιορισμό μιας κατάστασης από το άτομο, όσο και των αντικειμενικών περιορισμών που του επιβάλλονται. Τα προσωπικά τεκμήρια δεν μπορούσαν ποτέ να αντανakλούν ολόκληρη την αλήθεια που, έτσι ή αλλιώς, είναι ασύλληπτη όμως, με επισταμένη χρήση μπορούσαν να αποκαλύψουν μια περιορισμένη αλήθεια και να αμφισβητήσουν έτσι την «κάποια τυφλότητα» - κοινή στους περισσότερους ανθρώπους (Plummer, 2003).

Στον πυρήνα σύμφωνα με τον Blumer (1978) των τεκμηρίων ζωής βρίσκεται το ουσιώδες περιεχόμενό τους: η συνεχής, βιωμένη ροή τής ιστορικά προσδιορισμένης υποκειμενικής εμπειρίας με όλες τις αντιφάσεις, την ποικιλία, την ευπλαστότητα και, ακόμη, τη μοναδικότητα που εμπεριέχει συνήθως μια τέτοια εμπειρία. Είτε πρόκειται για την εμπειρία ενός ανθρακωρύχου ή μιας πόρνης, είτε για πολιτικές μηχανορραφίες ή συνδικαλιστική δραστηριότητα, είτε για την εμπειρία της σκλαβιάς ή της επανάστασης για τη θρησκευτική ή την οικογενειακή ζωή, είτε για μια φυλετική ή ηλικιακή εμπειρία, είτε για μια εμπειρία μέθης ή θανάτου. Για όποια εμπειρία κι αν ενδιαφέρεται ο κοινωνιολόγος, μια βασική θεώρηση που πάντοτε πρέπει να εξετάζει είναι αυτή καθεαυτή η εμπειρία του υποκειμένου (Hanlan, 1979, σελ. 37).

Η αυτοβιογραφία είναι μοναδική στο ότι μας επιτρέπει να δούμε ένα άτομο στο πλαίσιο ολόκληρης της ζωής του, από τότε που γεννήθηκε ως τη χρονική στιγμή που τον συναντήσαμε. Γι' αυτό και μπορεί να μας οδηγήσει σε πληρέστερη κατανόηση των σταδίων και κρίσιμων περιόδων στην πορεία της ανάπτυξής του. Μας επιτρέπει να δούμε τα υποκείμενα ως φορείς ενός παρελθόντος με επιτυχίες και αποτυχίες και ενός μέλλοντος με ελπίδες και φόβους (Hanlan, 1979).

Οι ιστορίες ζωής έχουν μεγάλη αξία όχι μόνον για τον ερευνητή ο οποίος επιθυμεί να εστιάσει σε υποκειμενικές πραγματικότητες, στην ασάφεια, στις ολότητες και την ιστορία αλλά επιπλέον αποδεικνύονται εξαιρετικά χρήσιμες για ορισμένα στάδια της έρευνας. Από τα παραπάνω γίνεται σαφές ότι μια κεντρική προσπάθεια της έρευνας μας μέσα από τις αφηγήσεις ζωής ήταν να δώσει φωνή

σε ανθρώπους που κατά κανόνα φιμώνονται όπως λέει ο Becker (2000). Να μπορέσουν οι χρήστες να περάσουν τα μηνύματά τους με τα δικά τους λόγια.

4.1.β Ημι-κατευθυνόμενες συνεντεύξεις

Η συνέντευξη επιλέχθηκε ως το κύριο μεθοδολογικό εργαλείο για τη συλλογή των δεδομένων της παρούσας έρευνας. Ειδικότερα, η μορφή της συνέντευξης που επιλέξαμε να χρησιμοποιήσουμε είναι η ημι-κατευθυνόμενη συνέντευξη. Μέσω αυτής της μεθόδου επιχειρήθηκε η συγκέντρωση πληροφοριών για τον τρόπο που οι άνδρες του δείγματός μας αντιλαμβάνονται τα γεγονότα της ζωής τους και στη συνέχεια η ερμηνεία του περιεχομένου των πληροφοριών που συγκεντρώθηκαν.

Χαρακτηριστική
ημι-κατευθυνώ-
μενη
(+ και -)

Η ημι-κατευθυνόμενη συνέντευξη έχει ποιοτικό προσανατολισμό. Δίνει τη δυνατότητα στον ερωτώμενο να αναπτύξει θέματα, όπως εκείνος θέλει, να αναφερθεί σε καταστάσεις και γεγονότα που έχουν ιδιαίτερη σημασία για αυτόν και να εκφράσει με ελευθερία τις απόψεις του. Ο συνεντευκτής παρεμβαίνει με κατάλληλες ερωτήσεις, όποτε κρίνει αυτός απαραίτητο, για να εκμαιεύσει περισσότερες πληροφορίες για ένα θέμα ή για να προκαλέσει ένα νέο θέμα συζήτησης που το θεωρεί περισσότερο απαραίτητο για την έρευνά του. Βέβαια είναι απαραίτητο ο συνεντευκτής να γνωρίζει από πριν τους άξονες του θέματος που θα θίξει και να έχει ένα γενικό πλάνο των ερωτήσεων. Η σειρά και ο τρόπος

που θα εισάγει αυτές τις ερωτήσεις εξαρτώνται από τον ερωτώμενο. Το μόνο που θα μπορούσαμε να πούμε ότι είναι προκαθορισμένο είναι η παρουσίαση του θέματος της συνέντευξης στον ερωτώμενο. Η ημικατευθυνόμενη συνέντευξη βασίζεται σε μεγάλο βαθμό στην αλληλεπίδραση και τη σχέση που αναπτύσσεται μεταξύ συνεντεύκτη και ερωτώμενου. Σε αρκετές περιπτώσεις η αλληλεπίδραση αυτή καθορίζει το εύρος των στοιχείων που συγκεντρώνει ο συνεντεύκτης, καθώς και το «βάθος» που προσεγγίζει ένα θέμα (Chirban, 1996, σελ.18-19). Τα παραπάνω αποτελούν σε γενικές γραμμές το θεωρητικό πλαίσιο των ημικατευθυνόμενων συνεντεύξεων βάσει των οποίων κινηθήκαμε.

Το δείγμα μας αποτέλεσαν 20 άνδρες. Όπως έχει ήδη αναφερθεί οι πέντε άνδρες παρακολουθούν πρόγραμμα απεξάρτησης σε ιδιωτική θεραπευτική κοινότητα και οι υπόλοιποι δεκαπέντε βρέθηκαν με τη μέθοδο της χιονοστιβάδας. Δεν χρειάστηκε η παροχή άδειας, καθώς επί ένα χρόνο συστηματικά εφαρμόσαμε τη μέθοδο της συμμετοχικής παρατήρησης και έτσι λόγω των πολύ καλών διαπροσωπικών σχέσεων που αναπτύξαμε, μπορέσαμε να μιλήσουμε απευθείας, παρακάμπτοντας την τυπική διαδικασία, με τα άτομα του δείγματος. Ο περιορισμένος αριθμός των συνεντεύξεων που πετύχαμε οφείλεται σε άλλους λόγους, όπως η μετακίνηση των μελών της κοινότητας σε άλλες ομοειδείς στο εξωτερικό ή η σύνθεση της ομάδας από ξένους, ενώ εμείς ενδιαφερόμαστε για Έλληνες χρήστες. Είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι σε όλους τους άνδρες του δείγματος μας δεσμευτήκαμε ότι δεν θα αποκαλύψουμε τα προσωπικά τους στοιχεία, καθώς και κάθε στοιχείο για την ιδιωτική θεραπευτική κοινότητα.

Η επιλογή του δείγματος ακολούθησε δύο στάδια. Σε ένα πρώτο στάδιο μαζί με τους επικεφαλείς της θεραπευτικής κοινότητας προτάθηκαν ορισμένοι άνδρες που είχαν εκδηλώσει την επιθυμία τους να συμμετάσχουν στην έρευνα. Τα κριτήρια σύμφωνα με τα οποία επιλέχθηκαν τα παραπάνω άτομα ήταν η προθυμία τους, η θετική τους στάση απέναντι στην έρευνα, η καλή χρήση του λόγου και η μη εμφάνιση ψυχιατρικών διαταραχών. Σε ένα δεύτερο στάδιο πραγματοποιήθηκε ολιγόλεπτη συνάντηση με τον κάθε άνδρα που ήδη γνωρίζαμε καλά από τότε που διενεργούσαμε την συμμετοχική παρατήρηση. Αφού συμφωνήθηκε η συμμετοχή τους στην διεξαγωγή της συνέντευξης, καθορίστηκε από κοινού η μέρα και η ώρα της συνέντευξης.

Οι συνεντεύξεις πραγματοποιήθηκαν τη χρονική περίοδο από τις αρχές Απριλίου έως τα τέλη Ιουλίου 2005. Η μέση διάρκεια ήταν μια ώρα, η οποία ήταν επαρκής για τη συλλογή χρήσιμων πληροφοριών. Οι πέντε συνεντεύξεις διενεργήθηκαν στην βεράντα της κύριας αίθουσας της θεραπευτικής κοινότητας, αμέσως μετά τα κυριακάτικα γεύματα, πάντα σε ώρες όπου δεν υπήρχε η παρουσία άλλων ατόμων. Οι υπόλοιπες 13 στα σπίτια των άλλων απεξαρτημένων ανδρών και άλλες δύο στην οικία μου. Σε ορισμένες συνεντεύξεις έγινε χρήση μαγνητοφώνου αφού έδωσαν τη συναίνεσή τους οι ερωτώμενοι. Ειδικότερα από τις 20 συνεντεύξεις μαγνητοφωνήθηκαν οι 11. Για τις υπόλοιπες 9 που οι ερωτώμενοι είχαν αντιρρήσεις για τη χρήση μαγνητοφώνου κρατήθηκαν σημειώσεις σε όλη τη διάρκεια των συνεντεύξεων και αμέσως μετά έγινε η καταγραφή τους, ώστε να μη χαθούν στοιχεία. Όσο αφορά τους υπόλοιπους δεκαπέντε που προσεγγίσαμε με τη

μέθοδο της χιονοστιβάδας και δεν γνωρίζαμε, επιδιώξαμε να δημιουργήσουμε ένα κλίμα φιλικό και να κερδίσουμε την εμπιστοσύνη των ατόμων αυτών, όπως απαιτείται για τη λήψη των ποιοτικών συνεντεύξεων. Τα αρχικά λεπτά κάθε συνέντευξης τα διαθέταμε για να γνωριστούμε καλύτερα και για να απαντήσουμε σε τυχόν απορίες τους. Σε αρκετές περιπτώσεις ήταν αναγκαίο ένα διάλειμμα λόγω της συναισθηματικής φόρτισης που προκαλούσε η αναδρομή στις εμπειρίες του παρελθόντος. Πολλές φορές δεν ήταν δυνατόν και εμείς να μην συγκινηθούμε για αυτά που μας περιέγραφαν. «Η αποστασιοποίηση και η αταραξία μπροστά σε μια αβάσταχτη τραγωδία μπορεί να είναι τρομακτικές όταν δεν είναι αποτέλεσμα ελέγχου αλλά εμφανής εκδήλωση ακατανοησίας. Για να αντιδράσει κανείς λογικά πρέπει πρώτα από όλα να συγκινηθεί και το αντίθετο του συγκινησιακού δεν είναι το ορθολογικό αλλά η ανικανότητα για συγκίνηση, φαινόμενο συνήθως παθολογικό (Arendt, 2000, σελ.106).

Κύριο εργαλείο των συνεντεύξεών μας αποτέλεσε ένας οδηγός συνέντευξης. Ο οδηγός συνέντευξης αποτελεί ένα πλάνο όπου ο ερευνητής έχει ένα συγκεκριμένο εύρος θεμάτων που επιθυμεί να καλύψει. Στις αφηγήσεις ζωής είναι κοινό το φαινόμενο ο ερωτώμενος να πλατειάζει και πολλές φορές να αποκλίνει από την ερώτηση που του απευθύναμε. Ο οδηγός συνέντευξης είναι το εργαλείο εκείνο που μας υπενθυμίζει τα όρια που πρέπει να κινηθούμε και τα θέματα που είναι σημαντικά για την έρευνά μας. Συχνά κατά τη διάρκεια των συνεντεύξεων υπήρξαν διαφοροποιήσεις στην μορφή και στη σειρά των ερωτήσεων, καθώς και προσθήκες νέων επεξηγηματικών ερωτημάτων.

Οι θεματικοί άξονες, γύρω από τους οποίους κινήθηκαν οι συνεντεύξεις, επικεντρώθηκαν σε δύο βασικά στοιχεία. Την ηλικία των ερωτώμενων, δηλαδή προσπαθήσαμε να παρακολουθήσουμε την πορεία των χρηστών που ξεκίνησαν τη χρήση ουσιών σε ηλικία κάτω των 18 και αντίστοιχα την πορεία των ανδρών που ξεκίνησαν τη χρήση σε ηλικία άνω των 18 ετών. Το δεύτερο, ήταν με βάση την πρώτη ουσία χρήσης. Ειδικότερα, την πορεία όσων ξεκίνησαν με κάνναβη – μαριχουάνα και αντίστοιχα την πορεία όσων ξεκίνησαν με χάπια ή άλλες ουσίες (ηρωίνη, κοκαΐνη).

Οπότε οι θεματικές ενότητες που δημιουργήθηκαν αφορούσαν:

1. Τα κοινωνιοδημογραφικά χαρακτηριστικά των ερωτώμενων. Όπως η ηλικία, ο τόπος διαμονής πριν, κατά τη διάρκεια και μετά τη χρήση, η οικογενειακή κατάσταση, το μορφωτικό επίπεδο των ίδιων και των γονέων τους, και η επαγγελματική κατάσταση των ίδιων και των γονέων τους.
2. Η χρήση ουσιών. Ειδικότερα, η ηλικία έναρξης της χρήσης, η πρώτη ουσία χρήσης, η αιτία έναρξης της χρήσης, το πέρασμα σε άλλες ουσίες, από πού προμηθεύονταν τις ουσίες, από πού έβρισκαν τα χρήματα για να αγοράσουν τις ουσίες, σε τι επηρέαζε τη συμπεριφορά τους η χρήση ουσιών, ποια ήταν τα ενδιαφέροντά τους όταν ήταν χρήστες και το χρονικό διάστημα που έκαναν χρήση ουσιών.
3. Σχέσεις με οικογένεια. Δηλαδή, πως ήταν οι σχέσεις τους με την οικογένειά τους πριν την εμπλοκή τους με τη χρήση ουσιών, κατά τη διάρκεια της χρήσης και μετά την απεξάρτησή τους. Επίσης, το πώς αντέδρασαν οι

γονείς τους όταν ενημερώθηκαν σχετικά με τη χρήση ουσιών που έκαναν τα παιδιά τους, αν πιστεύουν ότι ευθύνεται και σε τι η οικογένειά τους που έμπλεξαν με ψυχότροπες ουσίες, και αν άλλα μέλη της οικογένειάς τους είχαν σχέση με διάφορες ουσίες.

4. Παρέες – ομήλικοι. Πιο συγκεκριμένα, τι παρέες είχαν πριν γίνουν χρήστες ουσιών, αν υπήρχαν άτομα στις παρέες τους που έκαναν χρήση ουσιών πριν εκείνοι γίνουν χρήστες, τι παρέες είχαν κατά τη διάρκεια της χρήσης, πως ήταν οι σχέσεις τους με τους άλλους χρήστες και τι παρέες έχουν τώρα μετά την απεξάρτησή τους.
5. Συναισθηματικός δεσμός. Εάν είχαν σχέση πριν γίνουν χρήστες, αν η σχέση τους έκανε χρήση ουσιών, τι δεσμούς είχαν κατά τη διάρκεια της χρήσης, τι προβλήματα δημιουργούσαν οι ουσίες στις σχέσεις τους, αν τώρα που είναι απεξαρτημένοι έχουν δεσμό και οι σκέψεις γύρω από την οικογένεια για το μέλλον.
6. Κοινωνικός περίγυρος. Δηλαδή, ποιοι ήταν οι «σημαντικοί άλλοι» πριν την εμπλοκή τους με τη χρήση ουσιών, η στάση του κοινωνικού τους περιγύρου όταν ήταν χρήστες ουσιών και μετά όταν απεξαρτήθηκαν, και αν ένοιωσαν κάποιας μορφής κοινωνικό αποκλεισμό.
7. Επαγγελματική κατάσταση. Ειδικότερα, ποιες ήταν οι σχέσεις με τους συναδέλφους πριν, κατά τη διάρκεια και μετά τη χρήση ουσιών, και πως αντιμετωπίζουν οι ίδιοι τις επαγγελματικές τους προοπτικές.

8. Εμπλοκές με το νόμο. Δηλαδή, αν είχαν παράνομες δραστηριότητες πριν τη χρήση ουσιών, αν είχαν και τι είδους παράνομες δραστηριότητες κατά τη διάρκεια της χρήσης, και ποιες ήταν οι εμπλοκές τους με το νόμο.
9. Απεξάρτηση και στερητικό σύνδρομο. Πιο συγκεκριμένα, τότε και με ποιο τρόπο έκαναν την πρώτη προσπάθεια απεξάρτησης, αν έχουν υποστεί υποτροπές και για ποιο λόγο, πόσες φορές παρακολούθησαν πρόγραμμα θεραπευτικής κοινότητας, τι τους έκανε να απεξαρτηθούν οριστικά με τη βοήθεια κάποιας θεραπευτικής κοινότητας, σε τι τους βοήθησε η θεραπευτική κοινότητα να απεξαρτηθούν, ποια ήταν η μεγαλύτερη δυσκολία στην προσπάθεια απεξάρτησης, και ερωτήσεις σχετικά με το στερητικό σύνδρομο.

Παρά τις συνεχείς και πολλές φορές επίμονες ερωτήσεις μας οι ερωτώμενοι ενδεχομένως να απέκρυψαν στοιχεία, είτε που θα αμαύρωναν την εικόνα τους, είτε γιατί θα ανακαλούσαν στη μνήμη τους δυσάρεστα γεγονότα, όπως για παράδειγμα στην ερώτησή μας με ποιο τρόπο έβρισκαν τα χρήματα για να εξοικονομήσουν τη δόση τους, είναι χαρακτηριστικό ότι όλοι απάντησαν πως έκαναν τα πάντα εκτός από πορνεία. Παρόλα αυτά, ανέφεραν ότι γνώριζαν μεγάλο αριθμό ανδρών χρηστών που έκαναν πορνεία προκειμένου να εξασφαλίσουν τη δόση τους. Μπορεί ορισμένες φορές να υπήρξε μια δόση υπερβολής. Ωστόσο, η γενική εντύπωση είναι ότι κατέθεσαν τις προσωπικές τους εμπειρίες, συχνά αναλύοντας την πορεία τους στη χρήση με πολλές λεπτομέρειες και με αρκετά παραδείγματα όπου ήταν αναγκαίο.

4.1.γ Συμμετοχική παρατήρηση

Η συμμετοχική παρατήρηση αποτελεί τη λαμπρότερη μορφή της ποιοτικής έρευνας στη σύγχρονη εποχή. Στην ποιοτική έρευνα πεδίου ο ερευνητής έχει στη διάθεσή του τρεις βασικές κατηγορίες μεθόδων άντλησης γνώσης: Τη συνέντευξη, την παρατήρηση και την συμμετοχική παρατήρηση. Στη διεθνή βιβλιογραφία η συμμετοχική παρατήρηση καταλαμβάνει την πρώτη θέση σε αριθμό παρουσιών, με τη συνέντευξη να ακολουθεί με σημαντική διαφορά στη δεύτερη θέση, και την παρατήρηση - πολύ μακριά από τις παλιές της δόξες - να βρίσκεται τρίτη και πολύ πίσω από τις άλλες δύο μεθόδους (Λάζος, 1998).

Η συμμετοχική παρατήρηση είναι η μέθοδος που έχει ταυτιστεί με την ποιοτική έρευνα. Έχοντας αναπτυχθεί με τη μορφή της διακριτής μεθόδου από τον Whyte στις αρχές της δεκαετίας του 1940, η συμμετοχική παρατήρηση αποτελεί κατά το τελευταίο τέταρτο του 20^{ου} αιώνα την εξέχουσα μέθοδο άντλησης πληροφοριών στην ποιοτική έρευνα. Σύμφωνα με το ανάπτυγμα των Hammersley και Atkinson (1983), όλη η κοινωνική έρευνα, σε όλες της τις μορφές και εκφάνσεις αποτελεί κατά κάποιον τρόπο συμμετοχική παρατήρηση- εφόσον δεν είναι δυνατό να ερευνηθεί η κοινωνία χωρίς ο ερευνητής να αποτελεί μέρος της.

Με τη μέθοδο αυτή τα κοινωνικά φαινόμενα μελετώνται καθώς συμβαίνουν στο φυσικό τους περιβάλλον. Δε μεταφέρονται στο εργαστήριο, όπως συμβαίνει με το πείραμα και δεν αναπαράγονται εκ των υστέρων μέσω ερωτηματολογίου. Αυτή η μέθοδος εφαρμόζεται όταν ο ερευνητής επιδιώκει να μελετήσει σε βάθος ένα

κοινωνικό φαινόμενο. Η συμμετοχική παρατήρηση είναι κατάλληλη, όταν επιθυμούμε να εξετάσουμε τα πράγματα από τη σκοπιά των υποκειμένων και να διερευνήσουμε τον τρόπο που ερμηνεύουν την πραγματικότητα

Η πρώτη σημαντική μελέτη που ανέδειξε αυτή τη μέθοδο ήταν του κοινωνικού ανθρωπολόγου Bronislaw Malinowski, "Argonauts of the Western Pacific", στις αρχές του 20ου αιώνα. Στην κοινωνιολογία η μέθοδος αυτή εφαρμόζεται από το 1920 και 1930 υπό την καθοδήγηση των Robert Park, Ernest Burgess και W.I. Thomas στο Πανεπιστήμιο του Σικάγο. Από εκείνη την εποχή, η συμμετοχική παρατήρηση άρχισε να διαδίδεται και να εφαρμόζεται από όλο και περισσότερους ερευνητές.

Ένα από τα πρώτα στάδια της συμμετοχικής παρατήρησης είναι η εκλογή του θέματος και η πρόσβαση στο χώρο. Το θέμα που επιλέξαμε εμείς ήταν οι άνδρες χρηστών ουσιών και η πορεία στη χρήση. Έχοντας κατά νου τα παραπάνω, θεωρήσαμε ότι ένας καλός τρόπος για να συλλέξουμε τις αναγκαίες πληροφορίες, ήταν να παρατηρήσουμε από κοντά τους χρήστες. Η πρώτη συνάντηση και ο τρόπος που ο ερευνητής προβάλλει το αίτημά του είναι πολύ σημαντικά. Πάντα εγκυμονεί ο κίνδυνος ο ερευνητής να θεωρηθεί από τους ερωτώμενους ως εισβολέας στο χώρο τους (Λυδάκη, 2001). Η πρώτη μας συνάντηση στον εν λόγω χώρο έγινε όταν συνόδευσα μια γνωστή μου με προβλήματα όρασης, η οποία πήγε να επισκεφτεί τον γιο της στην συγκεκριμένη θεραπευτική κοινότητα. Ήταν Κυριακή, η μόνη μέρα που επιτρέπεται η επίσκεψη των συγγενών και είχε προηγουμένως ενημερώσει τους υπεύθυνους ότι θα την

συνόδευε μια φίλη της. Μου κίνησε το ενδιαφέρον ο τρόπος λειτουργίας και η φιλοσοφία της συγκεκριμένης θεραπευτικής κοινότητας και τότε πήρα την απόφαση να ασχοληθώ με αυτό το θέμα και με αυτή την κοινότητα.

Μεγάλη προσοχή απαιτείται στα μηνύματα που θα στείλει ο ερευνητής στην πρώτη λεκτική αλλά και μη λεκτική επικοινωνία. Ο Goffman (1984) μιλούσε για την εμφάνιση του ανθρώπου στην καθημερινή ζωή και τα μέσα που χρησιμοποιεί για να ελέγξει τις εντυπώσεις προκειμένου να κερδίσει την αποδοχή των άλλων και να δώσει το στίγμα της ταυτότητάς του, παρουσιάζοντας μια καλή εικόνα και συγκαλύπτοντας όσα στοιχεία νομίζει ότι μπορεί να επηρεάσουν αρνητικά τις συναντήσεις με τους άλλους. Ο ερευνητής δεν ξεφεύγει από αυτόν τον κανόνα και ευνόητο είναι ότι θα επιλέγει τα ενδύματά του με βάση τον συρμό (τις περισσότερες φορές) ή το προσωπικό του γούστο (συχνότατα κοινωνικό γούστο), για να δώσει στον κοινωνικό του περίγυρο την εικόνα που επιθυμεί. Εδώ θα πρέπει να παρακάμψει και τον έναν τρόπο ντυσίματος και τον άλλο, και κύριο μέλημά του στην επιλογή των ρούχων θα αποτελεί η προσπάθεια να μην προκαλέσει τα υποκείμενα της έρευνάς του με εκκεντρικότητες και με ό,τι τονίζει τη διαφορά (Λυδάκη, 2001, σελ.164-165).

Έχοντας κατά νου όλα τα παραπάνω, συμμετείχα κάθε Κυριακή στις εκδηλώσεις τους, διάρκειας 6 ωρών επί ένα χρόνο, προσέχοντας παράλληλα το ντύσιμο και την συμπεριφορά μου. Το ντύσιμο ήταν πάρα πολύ απλό και ιδιαίτερα σεμνό, χωρίς την ύπαρξη μακιγιάζ, κοσμημάτων. Δεν επιτρεπόταν να έχουμε μαζί μας κινητό τηλέφωνο και απαγορευόταν το κάπνισμα. Η συμμετοχική μας

παρατήρηση ξεκίνησε την 1 η Μαρτίου του 2004 και ολοκληρώθηκε στις 15 Απριλίου τον επόμενο χρόνο. Ο χώρος που χρησιμοποιούσαν ως θεραπευτική κοινότητα ήταν εκτός Αττικής, σε ένα παραθαλάσσιο και απομακρυσμένο οικόπεδο 5 στρεμμάτων. Υπήρχε ένας μεγάλος κήπος, όπου καλλιεργούσαν διάφορα σπωρολαχανικά και επίσης παρατηρήθηκε ένας μεγάλος αριθμός οικόσιτων ζώων. Το σπίτι ήταν λιτό αλλά πολύ περιποιημένο και στον πρώτο όροφο η κύρια αίθουσα χρησίμευε ως χώρος για την διεξαγωγή των συζητήσεων και ως τραπεζαρία.

Πρέπει να τονίσουμε ότι δεν είχαμε γνωστοποιήσει την πρόθεσή μας να ασχοληθούμε ερευνητικά με τη συγκεκριμένη ομάδα. Κατά τον Gold (1958) η τυπολογία των ρόλων του παρατηρητή από τον βαθμό συμμετοχής του ερευνητή στην κοινωνική δομή που μελετά, διακρίνεται σε τέσσερις βαθμίδες:

- πλήρως συμμετέχων (complete participant), όπου ο ερευνητής δεν αποκαλύπτει την επιστημονική του ταυτότητα στην ομάδα που ερευνά και ενσωματώνεται πλήρως σε αυτή.
- συμμετέχων ως παρατηρητής (participant as observer), όπου ο ερευνητής αποκαλύπτει στους ερευνώμενους την επιστημονική του ταυτότητα και συμμετέχει στις δραστηριότητες της ομάδας που μελετά.
- παρατηρητής ως συμμετέχων (observer as participant), όπου ο ερευνητής αποκαλύπτει στους ερευνώμενους την επιστημονική του ταυτότητα και παρευρίσκεται στις καθημερινές δραστηριότητές τους δίχως να συμμετέχει.

- έως και πλήρως παρατηρητής (complete observer) όπου η ιδιότητά του δεν είναι γνωστή και παρατηρεί ένα φαινόμενο χωρίς να λαμβάνει μέρος.

Ο βαθμός συμμετοχής μας προσεγγίζει την πρώτη κατηγορία, αφού δεν αποκαλύψαμε την επιστημονική μας ταυτότητα και συμμετείχαμε στις συζητήσεις, τις ομιλίες, στις εκδηλώσεις που λάμβαναν χώρα κάθε Κυριακή. Η συμμετοχική παρατήρηση, ως μέθοδος, σπάνια εφαρμόζεται μεμονωμένα, αντίθετα χρησιμοποιείται σε συνδυασμό με συνεντεύξεις (βάθους, ημιδομημένες) ή και απλές συζητήσεις – συνομιλίες, κάτι που και εμείς πραγματοποιήσαμε.

4.2 Τρόπος ανάλυσης και παρουσίασης των δεδομένων

Χρησιμοποιήθηκε η ποιοτική ερευνητική μέθοδος της ανάλυσης περιεχομένου προκειμένου να αναλυθούν τα στοιχεία που προέκυψαν από τις συνεντεύξεις. Σύμφωνα με την Κυριαζή (2000) πρόκειται για μια διαδικασία που μετατρέπει το δευτερογενές υλικό ποιοτικής φύσης σε μορφή ποσοτικών και ποιοτικών δεδομένων. Μπορούμε να εφαρμόσουμε την ανάλυση περιεχομένου σε οτιδήποτε έχει γραφτεί ή λεχτεί, όπως απαντήσεις σε ερωτηματολόγια ή ερευνητικές συνεντεύξεις και αφηγήσεις ζωής. Όλο το υλικό που έχει συγκεντρωθεί από τις 20 συνεντεύξεις – αφηγήσεις ζωής διαμορφώθηκε σε κατηγορίες. Ο

σκοπός είναι η ομογενοποίηση της διαφορετικότητας του περιεχομένου των συνεντεύξεων – αφηγήσεων ζωής ώστε τα δεδομένα μας να γίνουν συγκρίσιμα μεταξύ τους. Ως μονάδα καταγραφής ήταν η θεματική ενότητα.

Αρχικά παρατίθενται τα κοινωνιοδημογραφικά χαρακτηριστικά των ανδρών του δείγματος. Στην συνέχεια γίνεται αναλυτική παρουσίαση της πορείας στη χρήση εξαρτησιογόνων ουσιών σε τρεις διαφορετικές χρονικές περιόδους, με έμφαση στην ηλικία έναρξης της χρήσης και στην πρώτη ουσία χρήσης. Σε ένα πρώτο στάδιο μελετάται η ζωή του χρήστη πριν την εμπλοκή του με τη χρήση. Δηλαδή η σχέση του με την οικογένειά του, τις παρέες του, τις σχέσεις του με το άλλο φύλο και αν είχε επιδείξει παραβατική συμπεριφορά. Καθώς και το τι πιστεύουν οι ίδιοι ότι τους ώθησε στη χρήση ουσιών.

Στη συνέχεια παρατίθενται στοιχεία για το ποιες αλλαγές έχουν συντελεστεί στους παραπάνω τομείς της ζωής τους το διάστημα που υπήρξαν χρήστες ουσιών. Πως και με ποιο τρόπο έχει αλλάξει η ζωή τους όταν έκαναν χρήση ψυχότροπων ουσιών. Σε ένα τρίτο στάδιο, γίνεται λόγος για την περίοδο μετά τη διακοπή λήψης της ουσίας. Εδώ γίνεται προσπάθεια να δειχθούν οι δυσκολίες που αντιμετώπισαν τα άτομα αυτά στο να διακόψουν τη χρήση, τόσο σε σωματικό όσο και σε ψυχικό επίπεδο, καθώς και η τροπή που έχει πάρει η ζωή τους σε όλους τους τομείς.

Στις συνεντεύξεις γίνεται επιπλέον λόγος στις απόψεις των ανδρών σχετικά με τους κινδύνους που πιθανόν να αντιμετώπισαν κατά τη διάρκεια της χρήσης και για το αν έχουν υποστεί κάποιου είδους κοινωνικό αποκλεισμό μετά την απεμπλοκή τους από τις ψυχότροπες ουσίες. Αξίζει να σημειωθεί ότι σε κάθε μια

από τις περιόδους, όπου μελετάται η πορεία στη χρήση, χρησιμοποιείται ο ίδιος τρόπος παράθεσης των δεδομένων, ώστε να γίνονται εύκολα αντιληπτές οι ομοιότητες και διαφορές από την μια περίοδο στην άλλη.

5. Ανάλυση συνεντεύξεων

5.1 Γενικά χαρακτηριστικά των ερωτηθέντων

Το δείγμα των ερωτηθέντων των συνεντεύξεων αποτέλεσαν 20 άνδρες που υπήρξαν χρήστες ψυχοτρόπων ουσιών. Όλοι οι ερωτηθέντες έχουν παρακολουθήσει προγράμματα απεξάρτησης σε θεραπευτικές κοινότητες. Πέντε από τους συμμετέχοντες κατά τη διάρκεια της έρευνας βρίσκονταν σε κλειστό πρόγραμμα ιδιωτικής θεραπευτικής κοινότητας. Το διάστημα παραμονής των συγκεκριμένων ανδρών στο παρόν πρόγραμμα κυμαίνεται ανάμεσα στους πέντε και έξι μήνες. Οι υπόλοιποι δεκαπέντε έχουν ολοκληρώσει πρόγραμμα σε διάφορες θεραπευτικές κοινότητες και μένει μακριά από ουσίες από δύο έως πέντε χρόνια.

Η ηλικία των ερωτηθέντων ανδρών κυμαίνεται μεταξύ 21 και 50 ετών με την πλειοψηφία του δείγματος να βρίσκεται από τα 21 έως τα 35 έτη (όπως φαίνεται

Μελέτη ιστοριών ζωής από την ελληνική κοινωνική πραγματικότητα.

και από τον διάγραμμα 1). Ειδικότερα έξι άνδρες είναι ηλικίας έως και 25 χρόνων. Σε έξι άνδρες η ηλικία κυμαίνεται μεταξύ 26 και 30 έτη, σε δύο άνδρες μεταξύ 31 και 35 έτη, σε 4 άνδρες μεταξύ 36 και 40 χρόνια.

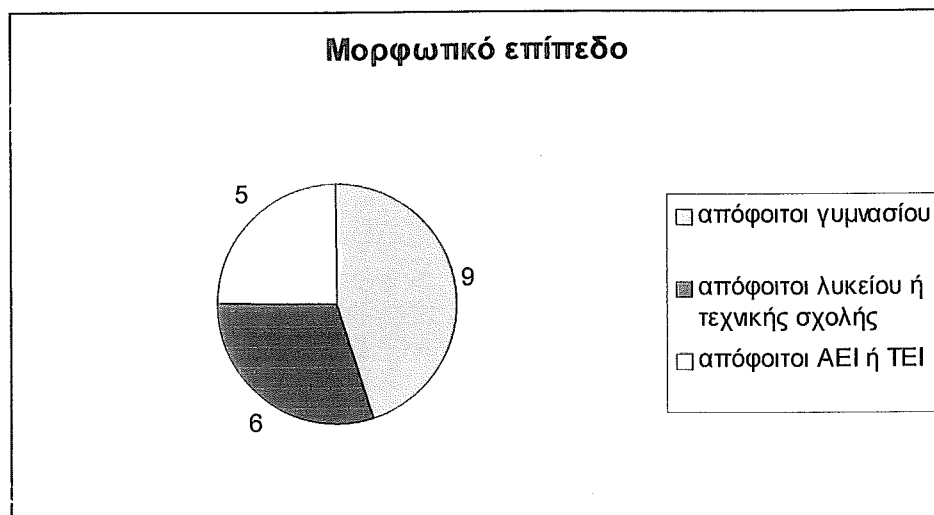
Διάγραμμα 1

Επιπλέον στο δείγμα συμπεριλαμβάνονται ένας άνδρας 43 ετών και ένας άνδρας ηλικίας 50 ετών.

Όλοι οι άνδρες του δείγματος έχουν την ελληνική υπηκοότητα. Τόπος κατοικίας για την πλειοψηφία των ανδρών κατά τη διάρκεια της χρήσης ουσιών, αποτελεί η Αθήνα. Είναι προφανές, ότι οι αστικές περιοχές με την ανωνυμία τους και τους κινδύνους που περικλείουν φαίνεται να συμβάλλουν κατά πολύ στην διάδοση και χρήση εξαρτησιογόνων ουσιών. Στα μεγάλα αστικά κέντρα ο άτυπος κοινωνικός έλεγχος που παρατηρείται σε κλειστές κοινωνίες, όπως για παράδειγμα είναι η γειτονιά, εξαφανίζεται. Η έλλειψη επομένως του κοινωνικού ελέγχου ενισχύει την εμφάνιση παραβατικών συμπεριφορών (Περαντζάκη, 2001, σελ. 60). Ο τόπος διαμονής (Αθήνα, πρωτεύουσα νομού) των ερωτηθέντων επιβεβαιώνει αυτό που ο

Φίλιας (1969) αναφέρει στο βιβλίο του *Όψεις της διατήρησης και της μεταβολής του κοινωνικού συστήματος* ότι η συσσώρευση μεγάλου αριθμού ανθρώπων στα αστικά κέντρα, η αστάθεια και η αβεβαιότητα που επικρατούν, προκαλούν μείζονα φαινόμενα κοινωνικής παθογένειας (προβλήματα κοινωνικής ηθικής, αντικοινωνική συμπεριφορά και ψυχονευρωτικές εκδηλώσεις σε μαζική κλίμακα) Οι υπόλοιποι δύο ερωτηθέντες κατοικούσαν σε πρωτεύουσα νομού. Ωστόσο ο ένας άνδρας αφού ολοκλήρωσε το πρόγραμμα σε θεραπευτική κοινότητα διαμένει τώρα σε επαρχιακή πόλη αφήνοντας την πρωτεύουσα νομού όπου κατοικούσε όταν ήταν χρήστης.

Όσο αφορά το μορφωτικό επίπεδο των ερωτηθέντων παρατηρούμε από το διάγραμμα 2 ότι σε σύνολο 20 ανδρών, οι 9 από τους συμμετέχοντες είναι απόφοιτοι γυμνασίου, έξι είναι απόφοιτοι λυκείου ή τεχνικής σχολής, ενώ πέντε άνδρες είναι κάτοχοι πτυχίων ΑΕΙ ή ΤΕΙ.

Διάγραμμα 2

Διαπιστώνουμε βλέποντας το διάγραμμα 2 ότι ένα μεγάλο μέρος των ερωτηθέντων δεν συνέχισαν πέρα από τη βασική εκπαίδευση.

Πριν ξεκινήσουν τη χρήση ουσιών η συντριπτική πλειοψηφία των ερωτηθέντων ήταν μαθητές γυμνασίου. Μόνο δύο ήταν μαθητές λυκείου, ενώ ένας εργαζόταν σε κατάστημα με μπιλιάρδα. Κατά τη διάρκεια της χρήσης οι περισσότεροι άνδρες εργάζονταν. Στον παρακάτω πίνακα φαίνεται η επαγγελματική κατάσταση των ερωτηθέντων. Διευκρινίζουμε ότι ο πίνακας σχηματίστηκε με βάση την έρευνα του Ε.Κ.Κ.Ε., που έγινε κατά τη διάρκεια των ετών 1976-1980 με υπεύθυνο τον καθηγητή Ηλία Δασκαλάκη.

Επαγγελματική κατάσταση κατά τη διάρκεια της χρήσης

Κωδικός	Απόλυτη συχνότητα	Σχετική συχνότητα %
Α' Τάξη	2	16,7%
Β' Τάξη	2	16,7%
Γ' Τάξη	5	41,6%
Δ' Τάξη	3	25%
Σύνολο	12	100%

Πίνακας 1

Κατά το διάστημα των συνεντεύξεων το 60% των ανδρών εργάζονταν. Αναφορικά με τους υπόλοιπους άνδρες οι πέντε βρίσκονται σε θεραπευτική κοινότητα, όποτε δεν είναι σε θέση να εργαστούν, ενώ 3 άνδρες είναι άνεργοι διότι δεν έχουν ακόμα καταφέρει να βρουν δουλειά για λόγους που θα αναλύσουμε στη συνέχεια. Σχετικά με την παρούσα επαγγελματική κατάσταση των ανδρών που

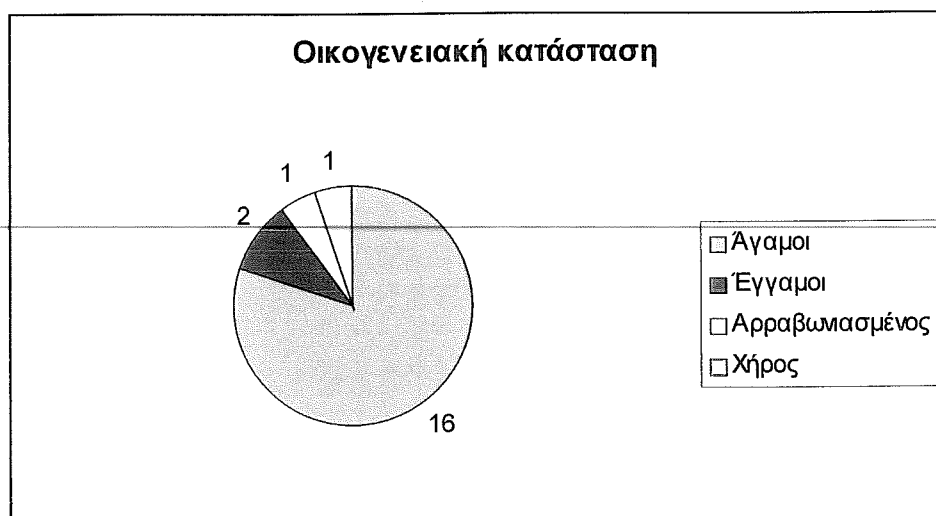
εργάζονται διαπιστώνουμε από τον παρακάτω πίνακα ότι τα ποσοστά ανάμεσα στις διάφορες τάξεις των επαγγελματιών παραμένουν τα ίδια. Ωστόσο από τις συνεντεύξεις και πριν γίνει η κατηγοριοποίησή τους προκύπτει ότι πολλοί άνδρες έχουν αλλάξει επαγγέλματα. Ένας από μαθητής που ήταν κατά τη διάρκεια της χρήσης τώρα εργάζεται. Ένας άλλος ενώ εργαζόταν τώρα βρίσκεται σε κοινότητα και επομένως δεν εργάζεται, ενώ δύο άτομα έχουν αλλάξει επαγγελματική κατηγορία.

Τωρινή επαγγελματική κατάσταση των ερωτηθέντων

Κωδικός	Απόλυτη συχνότητα	Σχετική συχνότητα %
Α' Τάξη	2	16,7%
Β' Τάξη	2	16,7%
Γ' Τάξη	5	41,6%
Δ' Τάξη	3	25%
Σύνολο	12	100%

Πίνακας 2

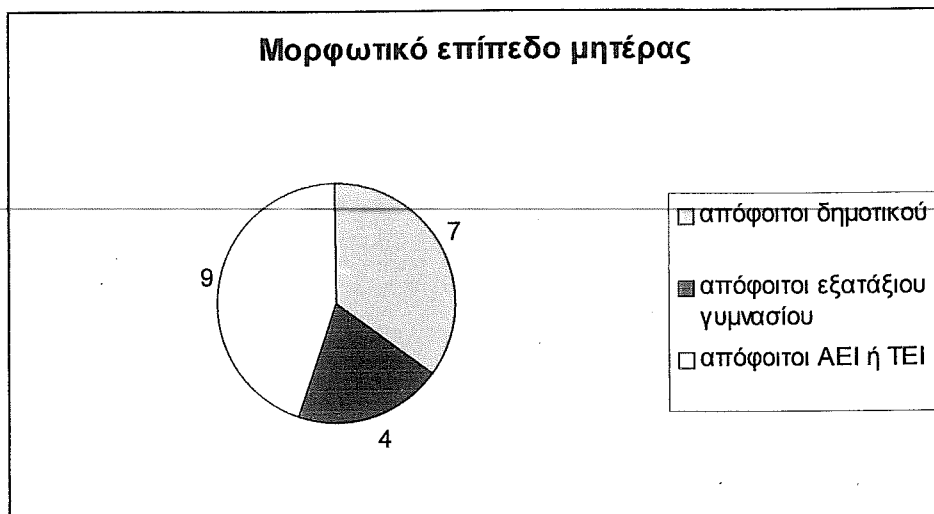
Αναφορικά με την οικογενειακή τους κατάσταση από το διάγραμμα φαίνεται ότι η συντριπτική πλειοψηφία των ανδρών είναι άγαμοι. Πιο συγκεκριμένα δύο από τους ερωτηθέντες είναι έγγαμοι με ένα παιδί ο καθένας. Ένας άλλος άνδρας είναι χήρος με ένα παιδί, ένας είναι αρραβωνιασμένος, ενώ οι υπόλοιποι 16 είναι άγαμοι. Την περίοδο που ελήφθησαν οι συνεντεύξεις μόνο ένας από τους άγαμους άνδρες είχε σχέση.

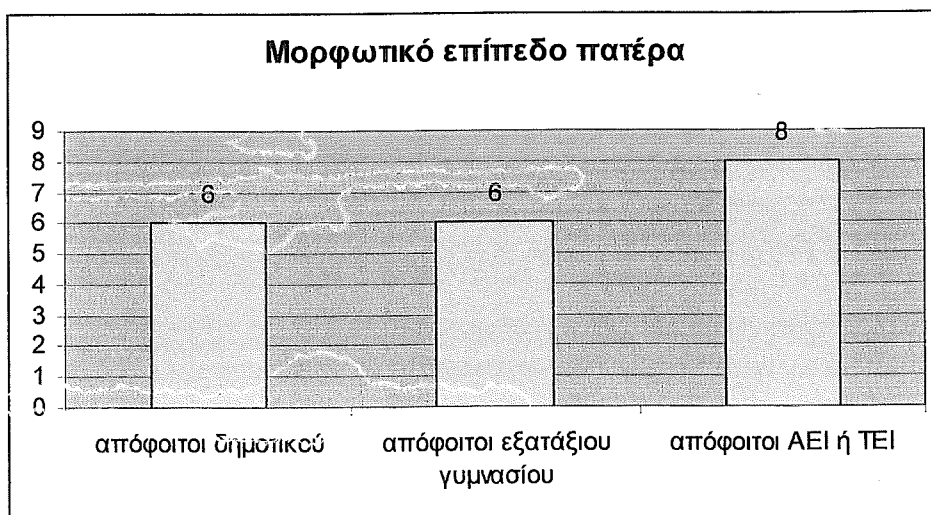
Διάγραμμα 3

Όπως θα φανεί αργότερα και από την ανάλυση είναι πολύ δύσκολο για τους εξαρτημένους να δημιουργήσουν συναισθηματική σχέση. Ένα επιπλέον στοιχείο που προκύπτει από τα γενικά χαρακτηριστικά είναι ότι από τους 16 άγαμους οι 12 διαμένουν με τους γονείς τους ενώ οι υπόλοιποι 4 βρίσκονται ακόμα σε θεραπευτική κοινότητα.

Άλλωστε ο ρόλος της οικογένειας είναι ιδιαίτερα σημαντικός ως προς τη στάση και συμπεριφορά τους απέναντι στα άτομα αυτά, τόσο πριν την εμπλοκή τους με τη χρήση ψυχοτρόπων ουσιών, όσο και κατά τη διάρκεια της χρήσης αλλά και μετέπειτα στην απεξάρτησή τους. Όπως διαπιστώνουμε από τα διαγράμματα 4 και 5 αναφορικά με το μορφωτικό επίπεδο των γονέων παρατηρούμε ότι από την πλευρά της μητέρας 7 είναι απόφοιτες δημοτικού, 4 απόφοιτες του παλαιού εξατάξιου γυμνασίου, ενώ οι υπόλοιπες εννέα έχουν τελειώσει ΑΕΙ ή ΤΕΙ. Όσο αφορά την πλευρά του πατέρα έξι είναι απόφοιτοι δημοτικού, έξι έχουν τελειώσει το παλαιό εξατάξιο γυμνάσιο, ενώ οχτώ είναι απόφοιτοι ΑΕΙ ή ΤΕΙ.

Διάγραμμα 4

Διάγραμμα 5

Η επαγγελματική κατάσταση των γονέων φαίνεται από τους παρακάτω πίνακες οι οποίοι έχουν γίνει σύμφωνα με την ταξινόμηση της έρευνας του Ε.Κ.Κ.Ε. με υπεύθυνο τον καθηγητή Ηλία Δασκαλάκη.

Επαγγελματική κατάσταση πατέρα

Κωδικός	Απόλυτη συχνότητα	Σχετική συχνότητα %
Α' Τάξη	6	30%
Β' Τάξη	7	35%
Γ' Τάξη	4	20%
Δ' Τάξη	3	15%
Σύνολο	20	100%

Πίνακας 3

Επαγγελματική κατάσταση μητέρας

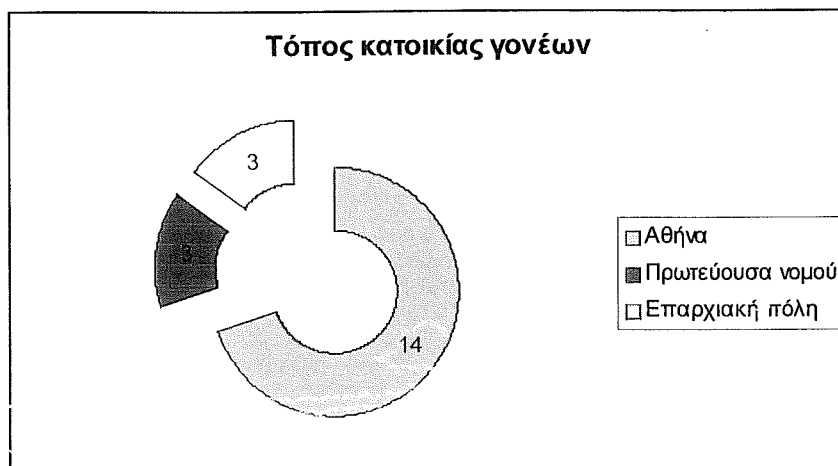
Κωδικός	Απόλυτη συχνότητα	Σχετική συχνότητα %
Α' Τάξη	6	30%
Β' Τάξη	8	40%
Γ' Τάξη	3	15%
Δ' Τάξη	3	15%
Σύνολο	20	100%

Πίνακας 4

Από τους πίνακες βλέπουμε ότι η επαγγελματική κατάσταση και των δύο γονέων των ερωτηθέντων συγκεντρώνεται στις ανώτερες τάξεις. Επιπλέον στο δείγμα μας δεν παρατηρήθηκε να υπάρχουν διαζευγμένοι γονείς. Αυτό έρχεται σε

αντίθεση με την επικρατούσα άποψη ότι οι χρήστες ψυχοτρόπων ουσιών προέρχονται από οικογένειες που ανήκουν σε χαμηλά κοινωνικο-οικονομικά στρώματα και από χωρισμένους γονείς.

Σχετικά με τον τόπο κατοικίας των γονέων παρατηρούμε ότι 14 γονείς διαμένουν στην Αθήνα, 3 σε πρωτεύουσα νομού, ενώ 3 κατοικούν σε επαρχιακή πόλη.

Διάγραμμα 6

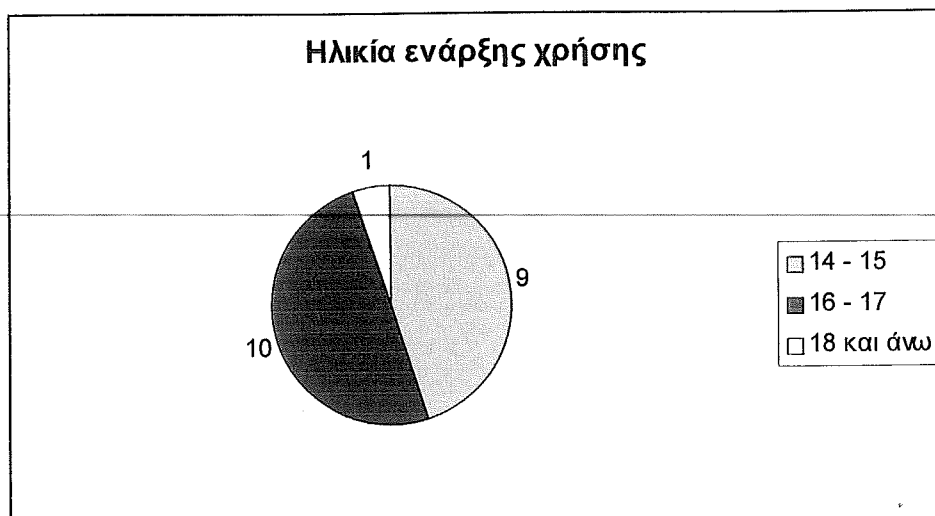
Συνοψίζοντας τα χαρακτηριστικά του δείγματος θα μπορούσαμε να πούμε ότι η πλειοψηφία των ανδρών που συμμετείχαν στην παρούσα έρευνα έχουν ηλικία μεταξύ 21 και 30 χρόνων, μένουν στην Αθήνα μαζί με τους γονείς τους, το μορφωτικό τους επίπεδο είναι μέτριο, σε αντίθεση με το μορφωτικό επίπεδο των γονέων τους που είναι μέτριο έως υψηλό, είναι εργαζόμενοι και άγαμοι. Οι γονείς τους στην πλειοψηφία ανήκουν στις ανώτερες επαγγελματικές τάξεις και διαμένουν στην Αθήνα.

5.2 Χρήση ουσιών

Ο στόχος και ο σκοπός των συνεντεύξεων ήταν να διερευνήσουμε την πορεία και την ιστορία ζωής των εξαρτημένων ατόμων με ιδιαίτερη έμφαση την ηλικία που ξεκίνησαν τη χρήση ουσιών και το είδος της ουσίας με την οποία ξεκίνησαν. Η παρακολούθηση των ιστοριών ζωής είναι σημαντική διότι δίνεται η δυνατότητα στα ίδια τα άτομα να αφηγηθούν το πως βίωνανε τα ίδια την χρήση ουσιών και τις επιπτώσεις τους στη ζωή τους, ποια σημασία και ερμηνεία δίνουνε τα ίδια τα άτομα στον τρόπο που τους αντιμετωπίζει το κοινωνικό σύνολο. Όμως μέσα την διενέργεια των συνεντεύξεων δεν παρατηρήθηκε διαφοροποίηση στην ηλικία έναρξης της χρήσης καθώς και στην πρώτη ουσία χρήσης. Όπως θα φανεί και αργότερα στην ανάλυση, όλοι οι ερωτηθέντες όταν ξεκίνησαν τη χρήση ήταν σε ηλικία κάτω των δεκαοχτώ ετών και η ουσία με την οποία πρωτοξεκίνησαν τη χρήση ήταν η κάνναβη.

Ξεκινώντας την ανάλυση των συνεντεύξεων το πρώτο ερώτημα αφορούσε την ηλικία έναρξης της χρήσης ουσιών. Σύμφωνα με τα όσα ανέφεραν οι άνδρες του δείγματός μας προκύπτει ότι η πλειοψηφία των ερωτηθέντων ξεκίνησαν τη χρήση σε ηλικία 14 με 16 ετών. Ως μέσος όρος ηλικίας εμφανίζονται τα 16 χρόνια. Όπως άλλωστε φαίνεται και από διάγραμμα η μικρότερη ηλικία πρώτης εμπειρίας κυμαίνεται στα 14 χρόνια και η μεγαλύτερη στα 18.

Διάγραμμα 7

Εκείνο που φαίνεται με μια πρώτη ματιά σχετικά με το χρόνο που έκαναν χρήση ουσιών είναι η μεγάλη απόκλιση των απαντήσεων που έδωσε το δείγμα μας. Ειδικότερα ο χρόνος χρήσης κυμαίνεται από 3 έως 30 έτη. Πιο συγκεκριμένα 5 άνδρες ανέφεραν ότι έκαναν χρήση ουσιών 7 χρόνια, 3 ότι η χρήση διήρκεσε 10 χρόνια ενώ 2 απάντησαν ότι έκαναν χρήση ουσιών επί εικοσαετία. Τέλος από μια απάντηση έχουμε στα υπόλοιπα χρόνια χρήσης

Ουσία έναρξης για το σύνολο των ανδρών που συμμετείχαν στην έρευνά μας αποτέλεσε η κάνναβη. Αυτό που παρατηρήθηκε στις απαντήσεις που έδωσαν οι άνδρες του δείγματός μας είναι ότι μέχρι να σταθεροποιηθούν σε μια ουσία, δήλωσαν ότι έκαναν χρήση πολλών και διαφορετικών ουσιών, όπως χάπια είτε μόνα τους, είτε σε συνδυασμό με αλκοόλ και κωδεϊνούχα σιρόπια. Οι 18 από τους 20 άνδρες ανέφεραν ότι σταθεροποιήθηκαν στην ηρωίνη ενώ 2 δήλωσαν ότι σταθεροποιήθηκαν στην κοκαΐνη. Αξίζει να σημειωθεί ότι και οι 20 άνδρες του

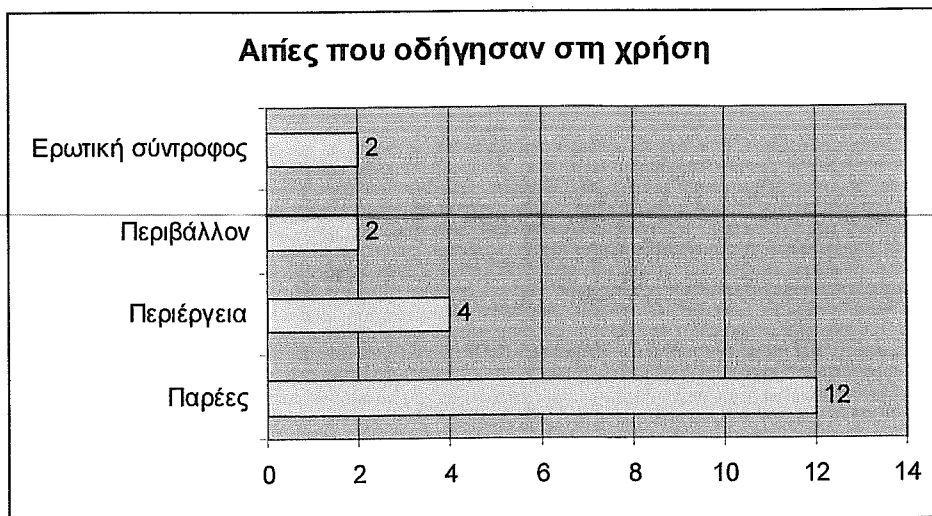
δείγματος χρησιμοποιούσαν παράλληλα με την ηρωίνη και την κοκαΐνη και ηρεμιστικά χάπια.

Σχετικά με την ερώτηση για το εάν έφερναν οι ίδιοι ουσίες από το εξωτερικό μόνο οι 2 από τους 20 απάντησαν θετικά. Ανέφεραν ότι έφερναν χάπια μεθαδόνης από την Ολλανδία με τη βοήθεια φίλων τους που εργάζονταν ως οδηγοί νταλίκας σε διάφορες εταιρίες εισαγωγών. Τα χάπια μεθαδόνης δεν προορίζονταν μόνο για προσωπική τους χρήση αλλά όπως ανέφεραν είναι συνήθης πρακτική η ανταλλαγή ουσιών. Εκείνοι αντάλασσαν τα χάπια μεθαδόνης με αυτοκόλλητα μορφίνης και ηρωίνη. Άλλωστε όπως δήλωσε χαρακτηριστικά και ο Τ. που έχει απεξαρτηθεί εδώ και 4 χρόνια

«δοκιμάζουμε ότι καινούριο βρεθεί μπροστά μας για πιο έντονη απόλαυση και ψάχνοντας πάντα το κάτι το διαφορετικό».

Όσο αφορά το ποιοί τους προμήθευαν τις ουσίες που χρησιμοποιούσαν οι 17 απάντησαν ότι έβρισκαν τις ουσίες από βαποράκια και μικροεμπόρους και οι υπόλοιποι 3 από εμπόρους χωρίς διαμεσολάβηση τρίτων ατόμων. Η εθνικότητα των ατόμων που προμήθευαν τις ουσίες ήταν στην πλειοψηφία τους Αλβανοί και λιγότερο Ρώσοι, Αθίγγανοι, Έλληνες και Νιγηριανοί.

Στο διάγραμμα που ακολουθεί θα προσπαθήσουμε να προσδιορίσουμε παράγοντες που επηρέασαν τα άτομα αυτά και τα οδήγησαν στην χρήση ναρκωτικών. Το εντυπωσιακό στοιχείο που φαίνεται από το διάγραμμα αυτό είναι ότι οι συναναστροφές θεωρούνται ο κυριότερος λόγος εξαιτίας των οποίων οι ερωτηθέντες άρχισαν τη χρήση ναρκωτικών.

Διάγραμμα 8

Κάτω από ομαλές συνθήκες οι συναναστροφές αποτελούν ένα τρόπο κοινωνικοποίησης των νέων ατόμων (Φίλιας, 1969). Άλλωστε η κοινωνικοποίηση είναι από τους βασικότερους παράγοντες που βοηθούν το άτομο να προσαρμοστεί στο εκάστοτε περιβάλλον. Συχνά όμως οι συναναστροφές μπορεί να οδηγήσουν σε παρεκκλίνουσα συμπεριφορά. Άλλωστε η ικανοποίηση της ανάγκης του εφήβου να ανήκει στην ομάδα τον κατευθύνει να συμμορφώνεται στις απαιτήσεις της κουλτούρας της ομάδας προκειμένου να γίνει αποδεκτός από αυτή. Κλασσικές είναι οι έρευνες για τη συμμόρφωση των Sherif και Asch που έδειξαν ότι το άτομο συμμορφώνεται με την συμπεριφορά των συνανθρώπων του και ότι το ένα τρίτο των ατόμων που συντάσσονται με την ομόφωνη γνώμη της ομάδας συμμορφώνεται με αυτή όσο λανθασμένη και αν είναι (Παπαστάμου, 1989). Το φαινόμενο της συμμόρφωσης υπαγορεύει την ανάγκη για ομοιογενή συμπεριφορά των μελών της ομάδας. Οι 12 ερωτηθέντες, λοιπόν, προσδιόρισαν ως αιτία που τους οδήγησε στην χρήση ουσιών τις παρέες. 4 άτομα ανέφεραν ως αιτιολογικό

παράγοντα της πρώτης επαφής με τις ουσίες την περιέργεια. Είναι χαρακτηριστικό της εφηβείας ο διαρκής πειραματισμός σε όλα τα επίπεδα και το ανήσυχο πνεύμα που διακατέχει τους έφηβους.

Παράλληλα 2 δήλωσαν το περιβάλλον, που σύμφωνα με μία από τις βασικές θέσεις της σχολής του Σικάγο οι άνθρωποι είναι κοινωνικά δημιουργήματα και η συμπεριφορά τους είναι το προϊόν του κοινωνικού τους περιβάλλοντος. Ο Ε. Η. Sutherland ο οποίος είναι από τους κυριότερους αναλυτές της θεωρίας του διαφορικού συγχρωτισμού, υποστηρίζει ότι η εγκληματική συμπεριφορά μαθαίνεται με την αλληλεπίδραση με άλλα άτομα σε μια διαδικασία επικοινωνίας. Το βασικό μέρος της μάθησης της εγκληματικής συμπεριφοράς εμφανίζεται μέσα σε φιλικές προσωπικές ομάδες (Becker, 2000). Ενώ 2 ανέφεραν ότι η πρώτη επαφή με τις ουσίες ήρθε από την ερωτική σύντροφο.

«Εγώ ούτε τσιγάρο δεν κάπνιζα τότε. Η κοπελιά μου μου έβαζε στο στόμα το τσιγαριλίκι χωρίς να με ρωτήσει και για να μην της χαλάσω το χατίρι το δεχόμουν», όπως είπε ο Μ. στη διάρκεια της συνέντευξης.

Στην ερώτηση για το πως τους επηρέαζε στην συμπεριφορά και στα συναισθήματα η χρήση των διαφόρων ουσιών οι απαντήσεις που έδωσαν και οι 20 άνδρες που συμμετείχαν στην έρευνα συνοψίζονται στα εξής: πολλοί ανέφεραν ότι υπήρξαν πιο τολμηροί στο να πραγματοποιήσουν οτιδήποτε, πιο εξωστρεφείς στην επαφή τους με τους άλλους, πιο ευρηματικοί και μπορούν εύκολα να χειριστούν ανθρώπους και καταστάσεις. Άλλοι δήλωσαν ότι γίνονταν απαθείς και αδιαφορούσαν για τα πάντα, ακόμα και για τον εαυτό τους. Ένοιωθαν ότι

μπορούσαν να αντιμετωπίσουν πολύ εύκολα τα όποια προβλήματα και τις δυσκολίες που συναντούσαν. Γενικά και οι 20 άνδρες είπαν ότι δεν είχαν της αίσθηση του φόβου, του κινδύνου και της ντροπής και με δύο λόγια νοιώθανε κυρίαρχοι του σύμπαντος. Χαρακτηριστικές ως προς το τελευταίο είναι μερικές μαρτυρίες.

«Με είχαν πιάσει οι μπάτσοι και εγώ τους κλώτσαγα, τους έβριζα και πίστευα ότι τα βγάλω πέρα μαζί τους και ας ήτανε 5 εκείνοι και ένας εγώ. Δεν ένοιωθα τον παραμικρό φόβο».

«Ακόμα και έξω από το σπίτι μου ζητιάνευα και δεν καταλάβαινα Χριστό».

Η χρήση ουσιών δεν επηρέασε μόνο την συμπεριφορά και τα συναισθήματά τους αλλά και τα ενδιαφέροντά τους. Το κυρίαρχο και πρωταρχικό μέλημά τους ήταν η εξασφάλιση της δόσης τους με οποιοδήποτε τρόπο. Αυτό που ήταν συνέχεια στο μυαλό τους ήταν η επόμενη δόση τους. Όλα τα υπόλοιπα ενδιαφέροντά τους έπαψαν να υπάρχουν. Όπως είπε και ο Α.

«η ηρωίνη ήταν και μάννα μου και πατέρας μου και αδερφή μου και γκόμενά μου και θρησκεία μου και πατρίδα μου».

Οι σκέψεις και των 18 ερωτηθέντων που έκαναν χρήση ηρωίνης όσο ήταν χρήστες περιστρέφονταν γύρω από το να έχουν λεφτά για την απόκτηση της δόσης τους, να μην έχουν προβλήματα με το σπίτι τους ώστε να έχουν πάντοτε «ένα πιάτο φαγητό και ένα κεραμίδι για να κοιμηθούν» όπως οι ίδιοι λέγανε. Σχετικά με την ερώτηση για το αν τους απασχολούσε το μέλλον τους, δήλωναν ότι μόνο το άμεσο παρόν τους ενδιέφερε. Ενώ οι 2 που έκαναν χρήση κοκαΐνης δήλωσαν ότι κατά τη

διάρκεια της χρήσης τα ενδιαφέροντά τους παρέμειναν τα ίδια και ότι τους απασχολούσε και προγραμματίζαν το μέλλον τους. Αυτό που τους προσέφερε η χρήση κοκαΐνης ήταν η ευρηματικότητα, μια ανεξάντλητη ενεργητικότητα και μια πολύ χαρούμενη διάθεση σε μια μόνιμη βάση. Εντύπωση κάνει η άποψη του Σ. που έκανε διαχωρισμό ανάμεσα στην κοκαΐνη και την ηρωίνη, θεωρώντας εκείνους που χρησιμοποιούσαν κοκαΐνη ότι δεν είχαν αρνητικές επιπτώσεις παρά μόνο ενισχυτικές, μεγέθυνε τα πάντα όπως είπε. *«Ζούσα τα πάντα στον υπερθετικό βαθμό».*

Το πέραςμα στην χρήση των εξαρτησιογόνων ουσιών συνοδεύεται πάντοτε από φαινόμενα εκμετάλλευσης. Με εξαίρεση τους 2 που έκαναν χρήση κοκαΐνης και προέρχονταν από ιδιαίτερα ευκατάστατες οικογένειες, οι υπόλοιποι 18 άνδρες του δείγματος έχουν υποστεί διάφορες μορφές εκμετάλλευσης από τους μικροεμπόρους και τους άλλους χρήστες. Χαρακτηριστική είναι η περιγραφή ενός περιστατικού από έναν ερωτηθέντα, που όμως σε παρόμοια μορφή συμβαίνει σε όλους τους χρήστες.

«Μου έδινε ραντεβού στη 1 το μεσημέρι στο σταθμό των τρενών, δεν εμφανιζόταν, του τηλεφωνούσα και μου άλλαζε ώρα και τόπο συνάντησης. Αλλά και πάλι δεν εμφανιζόταν. Του ξανατηλεφωνούσα και μου απαντούσε εντάξει κάτι μου έτυχε θα έρθω σε μια ώρα. Στο μεταξύ άρχιζαν τα στερητικά. Όλα αυτά τα έκανε για να με έχει του χεριού του, για να του δίνω ότι μου ζητάει και για να μου δείχνει ποιος έχει την εξουσία, ποιος ελέγχει την κατάσταση».

Ένας άλλος άνδρας μας περιγράφει την εκμετάλλευση ανάμεσα στους χρήστες.

«Και με εκμεταλλεύτηκαν στον νταραβέρι και τους εκμεταλλεύτηκα. Όλα είναι ένα πάρε δώσε και όποιος κερδίζει τα περισσότερα με κάθε τρόπο».

Σύμφωνα με τα παραπάνω οι περισσότεροι άνδρες ξεκίνησαν τη χρήση σε ηλικία μέχρι 16 ετών. Η πρώτη ουσία με την οποία ήρθαν σε επαφή ήταν η κάνναβη και οι περισσότεροι σταθεροποιήθηκαν στην ηρωίνη αφού πειραματίστηκαν με άλλες διαθέσιμες ουσίες. Κύρια αιτία αποτέλεσε η ανάγκη για αποδοχή από τις παρέες τους. Η χρήση ουσιών επηρέαζε την συμπεριφορά τους και τα συναισθήματά τους, μεταβάλλοντας την προσωπικότητα και τον χαρακτήρα τους. Επιπρόσθετα όσο ήταν χρήστες δεν είχαν άλλα ενδιαφέροντα πέρα από τις ουσίες τις οποίες προμηθεύονταν από μικροεμπόρους και βαποράκια. Τέλος, με εξαίρεση τους 2 χρήστες της κοκαΐνης, οι υπόλοιποι άνδρες δήλωσαν ότι έχουν υποστεί εκμετάλλευση τόσο από τους εμπόρους όσο και από τους άλλους χρήστες.

5.3 Σχέσεις με οικογένεια

Η ενότητα αυτή περιλαμβάνει τη σχέση των ερωτηθέντων με την οικογένειά τους πριν την εμπλοκή τους με τη χρήση εξαρτησιογόνων ουσιών, κατά τη διάρκεια της χρήσης και τώρα που έχουν απεξαρτηθεί. Για την διερεύνηση της πορείας στη χρήση ουσιών δεν γίνεται να μην αναφερθούμε το ρόλο της μικρότερης κοινωνικής ομάδας στην οποία πρώτα εντάσσεται το άτομο, δηλαδή την οικογένεια. Είναι κοινή παραδοχή ότι η ποιότητα των οικογενειακών σχέσεων παίζει καθοριστικό ρόλο στην δημιουργία ή μη του προβλήματος εξάρτησης ουσιών. Για τους Έλληνες οι οικογενειακοί δεσμοί ήταν πάντοτε ιδιαίτερα σημαντικοί και αποτέλεσαν ένα σταθερό σημείο αναφοράς. Σύμφωνα με τον Horkheimer (1996) οι συνεχείς αλλαγές στο κοινωνικό και πολιτισμικό πεδίο έχουν εξασθενίσει τους ανθρώπινους δεσμούς της οικογένειας. Σήμερα και μέσα σε αυτό το πλαίσιο οι γονείς και γενικότερα η οικογένεια δεν έχουν κάποια σταθερά μοντέλα διαπαιδαγώγησης να ακολουθήσουν, κάτι που συνέβαινε στο παρελθόν.

Η ελληνική οικογένεια από εκτεταμένη έχει μετασχηματιστεί σε πυρηνική. Ο μετασχηματισμός αυτός συντελεί σε μια συνεχή ανακατάταξη και επαναπροσδιορισμό των ρόλων, αξιών και πεποιθήσεων μέσα στην οικογένεια. Η οικογένεια αποτελεί πρωταρχικό παράγοντα για την ανάπτυξη του ατόμου. Όλες ανεξαιρέτως οι σύγχρονες ψυχολογικές θεωρίες (Γεώργας, 1986) προσδίδουν στο οικογενειακό περιβάλλον ιδιαίτερη μορφοποιό δύναμη και το θεωρούν ως το σπουδαιότερο καθοριστικό παράγοντα στην διαμόρφωση της προσωπικότητας του

παιδιού. Παρά την γενική αποδοχή της σημασίας που έχει η οικογένεια στην ανάπτυξη των παιδιών δεν δίνεται η απαιτούμενη προσοχή και η οικογένεια αφήνεται στην τύχη της να ανατρέφει τα παιδιά χωρίς υποστήριξη και καθοδήγηση (Giddens, 2002). Σε αυτή την ενότητα επιχειρήσαμε να εξετάσουμε κατά πόσο υπάρχουν κάποια ιδιαίτερα χαρακτηριστικά στην οικογένεια του ουσιοεξαρτώμενου που τη διαφοροποιούν από τις υπόλοιπες οικογένειες.

Το πρώτο κομμάτι της ενότητας αυτής αφορά τις σχέσεις των ερωτηθέντων με την οικογένειά τους πριν ξεκινήσουν να κάνουν χρήση ουσιών. Οι απαντήσεις των ανδρών του δείγματος μοιράζονται σε δύο κατηγορίες. Οι μισοί συμμετέχοντες στην έρευνα απάντησαν ότι οι σχέσεις με την οικογένειά τους ήταν αρμονικές και ιδιαίτερα με τη μητέρα τους, η οποία έχει αρχηγικό ρόλο στην οικογένεια. Σε αντίθεση με τον πατέρα τους που παρουσιάζεται ως χαμηλού προφίλ και γενικά ότι απουσιάζει από την διαπαιδαγώγησή τους.

Οι υπόλοιποι δέκα απάντησαν ότι οι σχέσεις τους με την οικογένειά τους ήταν τυπικές. Από αυτούς άλλοι ανέφεραν ότι οι γονείς λόγω πολλών επαγγελματικών υποχρεώσεων δεν διέθεταν χρόνο για τα παιδιά τους.

«Πολλές φορές έκανα μέρες ολόκληρες να δω τους γονείς μου. Έφευγαν πολύ γωρίς το πρωί και επέστρεφαν όταν εγώ είχα ήδη κοιμηθεί. Περισσότερο έβλεπα την baby sitter παρά τους δικούς μου. Μαζί της κουβέντιαζα, μαζί της έπαιζα, μαζί της διάβαζα».

Άλλοι δήλωσαν ότι οι γονείς τους δεν είχαν κοινή γραμμή ως προς την διαπαιδαγώγησή τους.

«Η μητέρα μου σε όλα μου έλεγε ναι. Ποτέ δεν μου χάλασε χατίρι. Ο πατέρας μου πάντα όχι. Η μητέρα μου ιδιαίτερα προστατευτική και ο πατέρας μου ιδιαίτερα αυστηρός πάντα. Άσπρο μου έλεγε ο ένας, μαύρο ο άλλος. Μπερδεύομουν».

Από αυτό παρατηρούμε ότι δεν υπήρχαν σαφείς κανόνες και κοινή στάση από τους γονείς στο μέγαλωμα των παιδιών και σύμφωνα με τον Machado (1992) όταν τα παιδιά μεγαλώνουν σε μια οικογένεια όπου δεν υπάρχουν ξεκάθαροι κανόνες και οριοθετημένες σχέσεις μεγιστοποιείται ο κίνδυνος τα παιδιά να μεγαλώσουν χωρίς γερές βάσεις και να αποκτήσουν συγκροτημένη προσωπικότητα. Όταν ο πατέρας είναι απών η οικογένεια λειτουργεί με ελάχιστους κανόνες, λείπουν τα σαφή όρια και ο σεβασμός στο νόμο (Μάτσα, 1995).

Σχετικά τώρα με τις σχέσεις των ερωτηθέντων όταν ήταν χρήστες με εξαίρεση τους δύο χρήστες κοκαΐνης που δήλωσαν ότι η οικογένεια τους δεν γνώριζε ότι κάνουν χρήση εξαρτησιογόνων ουσιών, οι υπόλοιποι 18 άνδρες ανέφεραν ότι οι σχέσεις τους επιδεινώθηκαν και κατέληξαν σε ρήξη. Είπαν ότι η καθημερινή τους πλέον ζωή με τους γονείς χαρακτηριζόταν από ιδιαίτερη φόρτιση, έντονους και συνεχείς καυγάδες, συναισθηματικούς εκβιασμούς και από τις δύο πλευρές, απειλές και ήταν συχνό το φαινόμενο του ξυλοδαρμού από την πλευρά των εξαρτημένων προς τους γονείς. Από την πλευρά των χρηστών ήταν μόνιμο το φαινόμενο των ψεύτικων υποσχέσεων ότι θα σταμάταγαν σύντομα τη χρήση για να αποφεύγουν την πίεση και τις αντιπαραθέσεις με τα μέλη της οικογένειάς τους.

Στην ερώτηση για το πώς συμπεριφέρονταν και τι αισθάνονταν για την οικογένειά τους οι 18 που έκαναν χρήση ηρωίνης απάντησαν ότι ήταν ιδιαίτερα επιθετικοί, ιδίως όταν δεν τους έδιναν χρήματα οι γονείς τους. Ένοιωθαν οργή για εκείνους, γιατί έμπαιναν σε διαδικασία να αναζητήσουν χρήματα με αθέμιτους τρόπους και δεν καταλάβαιναν το τι περνούσαν. Γενικότερα οι γονείς στα μάτια των χρηστών μετατρέπονταν σε αντικείμενο εκμετάλλευσης,

«τους έβλεπα σαν το μέσο για να βρω χρήματα. Μπροστά στη δόση μου οι δεσμοί χάνονται. Δεν ένοιωθα τίποτα για τους γονείς μου. Κανένα απολύτως συναίσθημα, ούτε αγάπη, ούτε συμπόνια, ούτε τίποτα».

Ανεξάρτητα από την αιτία που ξεκίνησαν τη χρήση ουσιών η πλειοψηφία των ερωτηθέντων σε ποσοστό 60% πιστεύει ότι η οικογένειά τους ευθύνεται για την εμπλοκή τους με τη χρήση ψυχοτρόπων ουσιών. Αυτό το πιστεύουν διότι οι γονείς τους παρείχαν περισσότερα υλικά αγαθά σε συνάρτηση με την ηλικία τους και τις ανάγκες τους, ενώ εκείνοι θα προτιμούσαν να τους αφιερώνουν περισσότερο από το χρόνο τους. Επίσης πολλοί δήλωσαν ότι οι γονείς τους δεν τους χάλασαν ποτέ χατίρι, δεν τους είπαν ποτέ όχι ακόμα και σε παράλογες απαιτήσεις τους, τους άφηναν να επιστρέφουν ακόμα και σε ηλικία 13 ετών πολύ αργά στο σπίτι ύστερα από έξοδό τους, σε αντίθεση με τις αδερφές τους που τις περιορίζαν. Γενικά πιστεύουνε ότι ποτέ δεν υπήρξαν η πρώτη προτεραιότητα στη ζωή των γονέων τους, κάτι που κατείχε αποκλειστικά το επάγγελμά τους. Εντύπωση κάνει η μαρτυρία του Σ. ότι

«με τα λεφτά που μου δίνανε κάθε εβδομάδα για χαρτζιλίκι θα μπορούσε μια πενταμελής οικογένεια να περάσει το μήνα της. Νόμιζαν ότι με τα χρήματα κάλυπταν το κενό της απουσίας τους».

Όταν ρωτήθηκαν για το αν τα αδέρφια τους έκαναν χρήση ουσιών η συντριπτική πλειοψηφία απάντησε αρνητικά. Εδώ, αξίζει να αναφέρουμε ότι δύο ερωτηθέντες ανέφεραν ότι τα μεγαλύτερα αδέρφια τους έκαναν χρήση ουσιών και μύησαν τους ίδιους στη χρήση. 3 δήλωσαν ότι ήταν μοναχοπαίδια και δεν είχαν άλλα αδέρφια. Τα μεγαλύτερα αδέρφια που δεν έκαναν χρήση εξαρτησιογόνων ουσιών είχαν συνήθως πολύ καλή σχέση με τους γονείς και ρόλο εξουσιαστικό. Επίσης η προσωπική και επαγγελματική κατάσταση τους είναι πετυχημένη. Το μόνο σίγουρο είναι ότι όλα αλλάζουν μέσα στην οικογένεια η οποία και αυτή γίνεται εξαρτημένη από το πρόβλημα του εξαρτημένου μέλους της.

Από τις συνεντεύξεις προκύπτει ότι οι σχέσεις των ερωτώμενων με τις οικογένειές τους μετά την απεξάρτησή τους βελτιώνονται βαθμιαία. Δηλώνουν ότι είναι σχέσεις ειλικρινείς, ουσιώδεις, ότι πλέον είναι πολύ κοντά συναισθηματικά με την οικογένειά τους, νοιώθουν ευγνωμοσύνη για τη στήριξη που τους προσέφεραν στο πρόβλημά τους και επίσης σχεδόν όλοι οι ερωτηθέντες είπαν ότι αισθάνονται τύψεις για τον πόνο αλλά και για όλα όσα προκάλεσαν στην οικογένειά τους όσο ήταν χρήστες.

«Το μόνο που ζητάω πλέον από την οικογένειά μου είναι να με συγχωρήσουν».

5.4 Συνομηλικοί, παρέες

Μέσα από την διεξαγωγή των συνεντεύξεων διαπιστώθηκε ότι οι πλειοψηφία των ερωτηθέντων ξεκίνησαν τη χρήση ουσιών κατά τη διάρκεια της εφηβείας και μέσα από τις ομάδες των ομηλίκων τους. Εάν η οικογένεια θεωρείται καθοριστική για την ομαλή κοινωνική ανάπτυξη του ατόμου, τότε κατά τη διάρκεια της εφηβείας οι ομάδες των ομηλίκων του έχουν μεγάλη σημασία για αυτόν. Νέες απαιτήσεις παρουσιάζονται τώρα στον έφηβο. Πρέπει να διευρύνει τις σχέσεις του προς το άλλο φύλο και προς τους συνομηλίκους του γενικά (Blanchet, 1997).

Ο περιορισμένος κοινωνικός κύκλος της παιδικής ηλικίας (οικογένεια, λίγοι φίλοι) διευρύνεται. Το άτομο αρχίζει πια να μένει λιγότερο χρόνο μέσα στο σπίτι και περισσότερο έξω από αυτό συμμετέχοντας ή προσπαθώντας να περάσει στις ομάδες φιλίας στις οποίες πάρα πολύ επιθυμεί να ανήκει. Και είναι τόση η επιθυμία του να ανήκει σε κάποια ομάδα ώστε πολλές φορές παρουσιάζεται διαφορετικός από ότι είναι για να ταιριάζει με τα υπόλοιπα μέλη της ομάδας και να γίνει δεκτός σε αυτή ή δεν λογαριάζει τις τυχόν ποινές που θα του επιβληθούν από την οικογένεια ή το σχολείο προκειμένου να πετύχει το σκοπό του (Καψάλης, 1989).

Για να πετύχουν ικανοποίηση αυτής της επιθυμίας (να ενταχθούν στην ομάδα) προσπαθούν να συμμορφωθούν με κάθε τρόπο σε ότι γίνεται αποδεκτό από την ομάδα. Πολλές είναι οι ωφέλειες που οι έφηβοι αποκομίζουν στις ομάδες φιλίας, άλλα αρκετοί είναι επίσης οι κίνδυνοι που διατρέχουν αν αυτές οι ομάδες φιλίας πάρουν λαθεμένη κατεύθυνση. Συχνά για να δείξει πως δεν είναι πια μικρός

ταυτίζεται με τους μεγάλους σε μια σειρά από δραστηριότητες όπως είναι: το κάπνισμα, το ποτό, τα ναρκωτικά και τα λοιπά (Blanchet, 1997).

Η χρήση ναρκωτικών είναι πια αρκετά διαδεδομένη ανάμεσα στους εφήβους και η κατάχρησή τους αποτελεί ένα συνεχώς οξυνόμενο πρόβλημα. Η κατάχρηση των ναρκωτικών είναι πλέον συχνή κατά τη διάρκεια της εφηβείας. Ο παράγοντας κλειδί στη χρήση των ναρκωτικών είναι τα άτομα που θα παροτρύνουν τον έφηβο να τα δοκιμάσει καθώς και η διαθεσιμότητά τους. Γενικά, οι χρήστες έχουν μάθει τα ναρκωτικά από συνομηλίκους τους ή από άτομα τα οποία παρουσιάζουν άρνηση συμμόρφωσης στο κοινωνικά αποδεκτό. Η επαναστατικότητα, ο πειραματισμός, η χαμηλή αυτοεκτίμηση, η πίεση που δέχεται ο έφηβος από τους συνομηλίκους, η αναζήτηση και βίωση καινούριων εμπειριών, τα στοιχεία του κινδύνου και της ανάλογης έξαψης, αυξάνουν την έλξη προς τα ναρκωτικά (Καψάλης, 1989).

Για ένα μεγάλο ποσοστό εφήβων η επιθυμία τους να ξεφύγουν από τα προβλήματα της εφηβείας τα οποία κάνουν τη φάση αυτή τη πιο δύσκολη της ζωής τους, τους ωθεί στο να αναζητούν διέξοδο στη χρήση ψυχοτρόπων ουσιών. Με τα ναρκωτικά αυτό που κάνει κανείς είναι να αρνείται τα προβλήματα, αν και μόνο πρόσκαιρα. Ο δρόμος της φυγής είναι απατηλός και μπορεί να οδηγήσει σε σοβαρότερα προβλήματα. Τα ναρκωτικά είναι ένας αυτοκαταστροφικός τρόπος ζωής (Αραβανής, 1987).

Από τις συνεντεύξεις προκύπτει ότι πριν ξεκινήσουν τη χρήση οι άνδρες του δείγματός μας στην συντριπτική τους πλειοψηφία είχαν παρέες από το χώρο του σχολείου και ότι στις παρέες υπήρχαν άτομα που έκαναν χρήση εξαρτησιογόνων

ουσιών. Ειδικότερα 16 από τους 20 ερωτηθέντες απάντησαν πως υπήρχαν χρήστες απαγορευμένων ουσιών στις παρέες τους. 2 είπαν ότι μυήθηκαν στη χρήση από τον ερωτικό τους σύντροφο, ενώ οι υπόλοιποι δύο ανέφεραν ότι παροτρύνθηκαν στη χρήση ουσιών από τα μεγαλύτερα αδέρφια τους.

Στην ερώτηση για το ποιες ήταν οι σκέψεις τους για τους χρήστες που υπήρχαν στις παρέες τους πριν εκείνοι γίνουν χρήστες στην συντριπτική τους πλειοψηφία είπαν ότι τους θαύμαζαν γιατί κάνανε κάτι το διαφορετικό και αυτό το διαφορετικό απαγορευόταν. Μόνο 3 απάντησαν ότι τους συμβούλεψαν να σταματήσουν τη χρήση ναρκωτικών αλλά στη συνέχεια συμμορφώθηκαν και οι ίδιοι στις επιταγές της ομάδας. Αυτό συνέβη διότι η πίεση των μελών της ομάδας ήταν έντονη και διαπίστωσαν ότι βαθμιαία μένανε έξω από τις διάφορες δραστηριότητες που οργάνωναν τα υπόλοιπα μέλη.

«Πήγαιναν να παίξουν μπάλα και δεν με παίρνανε μαζί τους. Κανόνιζαν διάφορες βόλτες και πάλι με άφηναν έξω από την παρέα. Βρες άλλους φίλους ξενέρωτους σαν και εσένα μου έλεγαν».

Την περίοδο που ήταν χρήστες οι παρέες επικεντρώνονταν αποκλειστικά και μόνο σε άλλα εξαρτημένα άτομα. Αυτό συνέβαινε διότι όπως μας είπαν ένοιωθαν ότι είχαν κοινή μοίρα, βίωναν τις ίδιες καταστάσεις και μπορούσαν να συζητήσουν και να ανταλλάξουν πληροφορίες για τα ναρκωτικά. Επίσης, συχνά πήγαιναν μαζί για να προμηθευτούν ουσίες και ήταν συχνή η ανταλλαγή ουσιών μεταξύ τους. Όπως αναλύθηκε και στο θεωρητικό κομμάτι

«τα εξαρτημένα άτομα μπορεί να ενταχθούν σε μια ιδιαίτερη υπο- πολιτισμική

ομάδα η οποία δημιουργείται ως ένας συλλογικός μηχανισμός άμυνας απέναντι στην κοινωνική περιθωριοποίηση και απομόνωση. Η ομάδα αυτή λειτουργεί ενισχύοντας το εγώ του ατόμου, το οποίο έχει απορριφθεί από την συμβατική κοινωνία, παρέχοντάς του τη δυνατότητα να ανήκει κάπου, σε μια ομάδα ατόμων τα οποία συμμερίζονται κοινές αξίες και κοινά προβλήματα» (Κουκουτσάκη, 2002, σελ. 88).

Σε ερώτηση για το αν εμπιστευόντουσαν τους άλλους χρήστες με τους οποίους έκαναν παρέα όλοι με εξαίρεση τους 2 άνδρες που έκαναν χρήση κοκαΐνης απάντησαν αρνητικά.

«Ούτε τον εαυτό μου δεν εμπιστευόμουν. Είχα φτάσει να κάνω πράγματα που ένοιωθα και εγώ έκπληξη που τα έκανα».

Και ένας άλλος μας είπε

«μπορείς να εμπιστευτείς εξαρτημένο άνθρωπο; Χωρίς βούληση, χωρίς θέληση, μαριονέτα της ηρωίνης;»

Τώρα που έχουν ήδη απεξαρτηθεί, απάντησαν ότι δεν κάνουν παρέα πλέον με άτομα που ήταν ή είναι ακόμα χρήστες και εκείνο που χαρακτηρίζει τις φιλίες τους είναι η ειλικρίνεια, η εντιμότητα, το πραγματικό ενδιαφέρον. Με δύο λόγια οι σχέσεις ουσίας.

5.5 Συναισθηματικός δεσμός

Στην ενότητα αυτή διερευνούμε τις συναισθηματικές σχέσεις των ανδρών του δείγματός μας πριν ξεκινήσουν τη χρήση ουσιών, κατά τη διάρκεια της χρήσης τους και τώρα που έχουν απεξαρτηθεί, καθώς και το τι σκέφτονται για την προοπτική της δημιουργίας δικής τους οικογένειας στο μέλλον.

Στην ερώτηση για το αν είχαν σχέση πριν την εμπλοκή τους με ψυχότροπες ουσίες, αξίζει να σημειωθεί ότι η πλειοψηφία του δείγματος βρίσκονταν στο σχολείο και ξεκίνησαν να κάνουν χρήση σε νεαρή ηλικία. Για αυτό το λόγο οι μισοί άνδρες δήλωσαν ότι είχαν «περιπετειούλες», ενώ οι υπόλοιποι δέκα απάντησαν αρνητικά. Όταν ερωτήθηκαν για το αν οι σχέσεις που είχαν εκείνη την περίοδο έκαναν χρήση απαγορευμένων ουσιών, μόνο οι δύο απάντησαν θετικά (όπως αναφέρθηκε παραπάνω σε προηγούμενη ενότητα δύο άνδρες άρχισαν τη χρήση ουσιών ύστερα από παρότρυνση των ερωτικών συντρόφων τους). Σχετικά με το πώς αντέδρασαν οι κοπέλες όταν διαπίστωσαν ότι οι σύντροφοί τους ήταν μπλεγμένοι με ναρκωτικά, οι 3 μόνο παρέμειναν στη σχέση και είχαν την πεποίθηση ότι με τη δική τους στήριξη και συμπαράσταση θα κατάφερναν να κινητοποιήσουν και να βοηθήσουν τους συντρόφους τους να σταματήσουν τη χρήση. Οι υπόλοιπες πέντε αντέδρασαν έντονα, θύμωσαν, εξοργίστηκαν και διέκοψαν κάθε επαφή με τους συντρόφους τους.

Ρωτήθηκαν οι άνδρες του δείγματος για το κατά πόσο άλλαξε το είδος των αισθηματικών σχέσεων τους κατά τη διάρκεια της χρήσης εξαρτησιογόνων ουσιών.

Με εξαίρεση τους δύο άνδρες που έκαναν χρήση κοκαΐνης και οι οποίοι δήλωσαν ότι η χρήση κοκαΐνης δεν είχε σημαντικές αρνητικές επιπτώσεις σε κανένα τομέα της ζωής, είτε επαγγελματικό, είτε συναισθηματικό. Άλλωστε οι κοπέλες τους δεν γνώριζαν σχετικά με τη χρήση ουσιών. Οι υπόλοιποι άνδρες του δείγματός μας που έκαναν χρήση ηρωίνης ανέφεραν ότι το είδος των σχέσεών τους είχε αλλάξει καθοριστικά. Όλοι ανεξαιρέτως χαρακτήρισαν τις συναισθηματικές σχέσεις που είχαν την περίοδο εκείνη ως «πρεζοσχέσεις». Όλοι οι ερωτηθέντες είπαν ότι οι σχέσεις τους ήταν αποκλειστικά με χρήστριες απαγορευμένων ουσιών για πολλούς λόγους. Ένας από αυτούς είναι ότι ήταν σχέσεις «βολέματος».

Σε περίπτωση που οι ίδιοι δεν είχαν χρήματα ώστε να εξασφαλίσουν τη δόση τους, ήταν εύκολο για τις κοπέλες τους να βρουν τα χρήματα καταφεύγοντας και στην πορνεία. Χωρίς ενδοιασμό μας δήλωσαν ότι αδιαφορούσαν με ποιο τρόπο εξοικονομούσαν τα χρήματα και πολλές φορές εκείνοι ήταν που τις παρωθούσαν να εκπορνευτούν. Πολλές φορές συνέβαινε και το αντίθετο. Οι άνδρες ήταν εκείνοι που είχαν χρήματα και οι κοπέλες επωφελούνταν από αυτά.

«Μου έκλεψε ενάμιση εκατομμύριο δραχμές, όλα τα δερμάτινα από το σπίτι μου, όλα τα αντικείμενα αξίας και εξαφανίστηκε».

Όσο αφορά την ποιότητα των σχέσεών τους τις χαρακτήρισαν προβληματικές με πολύ συχνούς καυγάδες, πολλές φορές για ασήμαντους λόγους. «Κοντέψαμε να σκοτωθούμε για το πώς θα μαγειρέψουμε τα μακαρόνια» όπως μας είπε ένας άνδρας. Συχνά κατέφευγαν αμφότεροι στα ψέματα και γενικά υπήρχαν πολλές εντάσεις χωρίς να λείπει ακόμα και ο ξυλοδαρμός κυρίως στη διάρκεια του

στερητικού συνδρόμου. Επίσης ανέφεραν ότι το στοιχείο του ερωτισμού απουσίαζε εντελώς. Ενώ χαρακτηριστική ήταν η αδιαφορία τους απέναντι στο σεξ. Κοινό είναι επίσης και το φαινόμενο της συχνής εναλλαγής ερωτικού συντρόφου, γιατί ένα από τα στοιχεία που χαρακτηρίζει τους εξαρτημένους είναι η έλλειψη σταθερότητας σε όλους τους τομείς. Ωστόσο δύο άνδρες του δείγματος ανέφεραν ότι παρόλο που οι σχέσεις εκείνη την περίοδο ήταν επιφανειακές κατέληξαν σε γάμο αφού προηγουμένως απέκτησαν παιδί με τις κοπέλες αυτές.

Όσο για την τωρινή αισθηματική τους κατάσταση οι δεκαπέντε από τους είκοσι ερωτηθέντες απάντησαν ότι δεν έχουν συνάψει κάποια σχέση, γιατί αισθάνονται ότι δεν είναι ακόμα ψυχολογικά έτοιμοι για τη δημιουργία μιας ερωτικής σχέσης. Θέλουν πρώτα να τα βρουν με τον εαυτό τους όπως λένε. Επίσης, θέλουν να μην κάνουν επιπόλαιες κινήσεις όπως έκαναν όταν ήταν χρήστες. Άλλωστε τώρα βλέπουν τις συναισθηματικές σχέσεις από άλλη οπτική γωνία. Θέλουν οι σχέσεις τους να είναι σχέσεις ουσίας, αρμονικές, ειλικρινείς και ισορροπημένες. Επίσης, όλοι οι ερωτηθέντες δήλωσαν ότι θα γνωστοποιήσουν στις μελλοντικές τους κοπέλες το γεγονός ότι κατά το παρελθόν υπήρξαν χρήστες ουσιών, διότι δεν επιθυμούν οι όποιες σχέσεις τους πλέον να θεμελιώνονται σε ψεύτικες βάσεις όπως συνέβαινε στο παρελθόν.

Επιπρόσθετα, όλοι ανέφεραν ότι στο μέλλον σκέφτονται και επιθυμούν να δημιουργήσουν οικογένεια και παιδιά. Θέλουν να ζήσουν με αγάπη, ειλικρινές ενδιαφέρον και θα αφιερώσουν πολύ χρόνο στην οικογένειά τους και γενικότερα στην διαπαιδαγώγηση των παιδιών τους, κάτι που στερήθηκαν οι ίδιοι στα παιδικά

και εφηβικά τους χρόνια.

5.6 Ο μικρόκοσμος της γειτονιάς

Στην ενότητα αυτή διερευνούμε τη στάση του κοινωνικού περιγύρου κατά τη διάρκεια της χρήσης αλλά και μετά την περίοδο της απεξάρτησης, καθώς και πως τα ίδια τα άτομα αντιμετώπιζαν τον κοινωνικό περίγυρο κατά τις παραπάνω περιόδους. Επίσης, ποιοι ήταν οι σημαντικοί άλλοι, τα πρότυπά τους πριν γίνουν χρήστες ουσιών.

Στο δικό μας δείγμα ανδρών η μεγαλύτερη συχνότητα των περιπτώσεων ουσιοεξάρτησης συναντάται σε άτομα νεαρής ηλικίας. Σε αυτή την νεαρή ηλικία τα άτομα αναζητούν την ταυτότητά τους και σε αυτό εμπλέκεται και η τάση να ανταγωνιστούν την κοινωνία των ενηλίκων. Η αναζήτηση ταυτότητας και ο ανταγωνισμός είναι τα βασικά στοιχεία αυτού που ο Erikson (1966) χαρακτήρισε αρνητική ταύτιση: όταν ο νέος δεν καταφέρνει να ταυτιστεί ικανοποιητικά με τα πρότυπα που του επιβλήθηκαν από την διαπαιδαγώγηση που δέχτηκε, δηλαδή να προσλάβει μια θετική ταυτότητα, επιλέγει μια αρνητική, όπου εκείνα τα πρότυπα είναι αντεστραμμένα και αμφισβητούμενα (Arao, 1995, σελ.37).

Σχετικά με τους σημαντικούς άλλους και τα πρότυπα που είχαν οι άνδρες του δείγματός μας πριν την εμπλοκή τους με τη χρήση ουσιών, πέρα από τα συνηθισμένα πρότυπα που έχουν τα παιδιά στην ηλικία αυτή (ποδοσφαιριστές,

ηθοποιούς σε ταινίες δράσης, τραγουδιστές), θαύμαζαν παιδιά μεγαλύτερης ηλικίας. Τα παιδιά αυτά είχαν ηγετικό ρόλο είτε στο σχολείο, είτε στη γειτονιά και ήταν αποφασιστικά, τολμηρά και πολλές φορές αψηφούσαν τον κίνδυνο. Εξαιτίας αυτής τους της συμπεριφοράς τους γίνονταν αποδεκτοί από τα υπόλοιπα μέλη της παρέας.

Όταν ερωτήθηκαν για το ποια ήταν η στάση του κοινωνικού περιγύρου κατά τη διάρκεια που ήταν χρήστες, οι περισσότεροι άνδρες όπως φαίνεται και από τον πίνακα ανέφεραν ότι ήταν επιφυλακτική έως απορριπτική.

Στάση απέναντι στο χρήστη στη διάρκεια της χρήσης

Κωδικός	Απόλυτη συχνότητα	Σχετική συχνότητα %
Απόρριψη	12	60%
Επιφυλακτικότητα	3	15%
Με συμπάθεια	2	10%
Δεν το γνώριζαν	3	15%
Σύνολο	20	100%

Πίνακας 5

Δύο ερωτηθέντες που έκαναν χρήση κοκαΐνης ανέφεραν ότι ο κοινωνικός τους περίγυρος δεν είχε μάθει για την εμπλοκή τους με τις απαγορευμένες ουσίες. Ένας είπε ότι έμενε στο κέντρο της Αθήνας σε μια πολυκατοικία με πάρα πολλά διαμερίσματα, όπου δεν υπήρχαν καθόλου σχέσεις μεταξύ των ενοίκων. Οι υπόλοιποι δύο άνδρες του δείγματός μας που προέρχονταν από οικονομικά

ευκατάστατες οικογένειες δήλωσαν ότι ο κοινωνικός τους περίγυρος αν και γνώριζε ότι έκαναν χρήση έδειχνε να τους αντιμετωπίζει με συμπάθεια, αποδίδοντάς το στο γεγονός της υψηλής κοινωνικό-οικονομικής κατάστασής τους.

Από την άλλη πλευρά και οι ίδιοι οι ερωτηθέντες στην ερώτηση αν τους ενδιέφερε η γνώμη του κοινωνικού περιγύρου απάντησαν θετικά, αν και από ένα σημείο και μετά αδιαφορούν για τα πάντα, ακόμα και για τον εαυτό τους.

«Είχα φτάσει στο έσχατο σημείο εξαθλίωσης. Στο τελευταίο στάδιο. Δεν θύμιζα άνθρωπο σε τίποτα. Ούτε σε όψη, ούτε σε συμπεριφορά. Ήμουν σκιά».

Ωστόσο ακόμα και όταν η κατάσταση τους ξεφεύγει από τον έλεγχό τους στην γειτονιά τους προσπαθούν να έχουν μια όσο το δυνατόν αξιοπρεπή συμπεριφορά.

«Ήθελα να με συμπαθούν. Μου άρεσε η αποδοχή του κόσμου, την ήθελα. Δεν ένοιωθα καλά. Προσπαθούσα να το κοντρολάρω. Να είμαι σε μια καλή κατάσταση, από συμπεριφορά τουλάχιστον. Όταν όμως ήμουν χάλια δεν το έλεγχα. Τους έγραφα όλους στα παλιά μου τα παπούτσια».

Στην ερώτηση σχετικά με την στάση του κοινωνικού περιγύρου μετά την απεξάρτησή τους από τις απαγορευμένες ουσίες, πρέπει να αναφέρουμε ότι 5 άτομα του δείγματος δεν συμπεριλαμβάνονται σε αυτή την ερώτηση διότι βρίσκονται σε θεραπευτική κοινότητα και δεν έχουν επαφή με τον κοινωνικό τους περίγυρο.

Στάση απέναντι στο χρήστη μετά την απεξάρτηση του

Κωδικός	Απόλυτη συχνότητα	Σχετική συχνότητα %
Στιγματισμός	12	80%
Δεν το γνώριζαν	3	20%
Σύνολο	15	100%

Πίνακας 6

Επομένως, η συντριπτική πλειοψηφία των ανδρών μας, όπως φαίνεται και από τον παραπάνω πίνακα, σε ποσοστό 80% ανέφερε ότι αντιμετωπίστηκαν αρνητικά από τον κοινωνικό τους περίγυρο μετά την απεμπλοκή τους με τις απαγορευμένες ουσίες. «Μου συμπεριφέρονται ακόμα σαν να είμαι χρήστης» μας εξομολογήθηκε ένας ερωτώμενος.

Συνοψίζοντας παρατηρούμε ότι για τον κοινωνικό περίγυρο παραμένει ισχυρό το στερεότυπο του τοξικομανούς ακόμα και όταν έχει απεξαρτηθεί. Ο άτυπος κοινωνικός έλεγχος δεν είναι λιγότερο στιγματιστικός. Θα μπορούσε να πει κανείς ότι το άτομο είναι αβοήθητο απέναντι στον άτυπο κοινωνικό έλεγχο, ο οποίος παραμένει ανεπηρέαστος από την επίσημη δικαίωση (Κουκουτσάκη, 2002, σελ.37).

5.7 Επαγγελματικός τομέας

Η απασχόληση και η επαγγελματική κατάρτιση των απεξαρτημένων ατόμων είναι ιδιαίτερα σημαντική για την ομαλή επανένταξη τους στην κοινωνία. Η φιλοσοφία των θεραπευτικών κοινοτήτων στηρίζεται στο να είναι σε θέση τα άτομα αυτά να είναι ανεξάρτητα σε όλους τους τομείς της ζωής τους. Να μπορούν να αντιμετωπίζουν μόνα τους, χωρίς τη συνεχή αρωγή της οικογένειάς τους, κάθε εμπόδιο που συναντούν στη ζωή τους. Θα πρέπει να στηρίζονται στις δικές τους δυνάμεις τόσο στον επαγγελματικό, όσο και στον προσωπικό τομέα.

Η εργασία είναι το πρώτο και το μεγαλύτερο βήμα του ατόμου μετά την απεξάρτησή του από τις ψυχότροπες ουσίες. Το απεξαρτημένο άτομο μέσα από την εργασία δημιουργεί τη νέα του ταυτότητα, αποκτά μεγάλη αυτοπεποίθηση και αυτοεκτίμηση και του δίνεται η ευκαιρία να αποκτήσει κοινωνική αναγνώριση. Ωστόσο η ένταξη των απεξαρτημένων ατόμων στην αγορά εργασίας γίνεται με μεγάλη δυσκολία και με άνισες συνθήκες.

Οι ευκαιρίες που δίνονται στα άτομα αυτά στην αγορά εργασίας δεν είναι παρόμοιες με τους ανθρώπους που δεν είχαν εμπλακεί με τα ναρκωτικά. Όπως φαίνεται και από το δείγμα μας, καλούνται να αντιμετωπίσουν μια σειρά από δυσκολίες κατά την προσπάθειά τους να βρουν δουλειά. Όπως φάνηκε και στα γενικά χαρακτηριστικά των ερωτηθέντων κατά την πλειοψηφία τους έχουν μέσο μορφωτικό επίπεδο και λόγω μικρού ηλικιακού επιπέδου δεν κατάφεραν να αποκτήσουν την απαραίτητη εμπειρία ή προϋπηρεσία.

Από την έρευνά μας διαπιστώθηκε ότι οι περισσότεροι άνδρες που εργάζονται (οι 12 από τους 20) απασχολούνται σε οικογενειακές επιχειρήσεις ή έχουν μεσολαβήσει οι γονείς τους σε άτομα που γνώριζαν προκειμένου το παιδί τους να εργαστεί, αποκρύπτοντας το γεγονός ότι κατά το παρελθόν υπήρξαν ουσιοεξαρτώμενοι. Γενικότερα όμως υπάρχει μια προκατάληψη των εργοδοτών απέναντι στα άτομα που έκαναν χρήση ουσιών και δεν τα προτιμούν ως υπαλλήλους τους. Αυτό προκύπτει και από το δείγμα μας, διότι πολλοί που εργάζονται τώρα είπαν ότι δυσκολεύτηκαν από μόνοι τους να βρουν δουλειά λέγοντας στους εργοδότες ότι ήταν πρώην χρήστες. Επίσης και οι 3 άνδρες του δείγματός μας προσπαθούν να βρουν εργασία για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα, χωρίς όμως αποτέλεσμα.

Στην ερώτηση για το πώς ήταν οι σχέσεις των ατόμων αυτών με τους συναδέλφους τους στη διάρκεια της χρήσης όσοι εργάζονταν σε οικογενειακές επιχειρήσεις ανέφεραν ότι δεν αντιμετώπισαν προβλήματα.

«Αφού ήμουνα ο γιος του αφεντικού μπορούσαν να πούνε τίποτα; Έκαναν πως δεν καταλάβαιναν τι συνέβαινε».

Σε αντίθεση με 5 ερωτηθέντες που δούλευαν σε ξένο εργοδότη είπαν ότι οι σχέσεις με τους συναδέλφους τους είχαν επιδεινωθεί. Το γεγονός ότι είχαν φτάσει στο σημείο να κλέβουνε ό,τι μπορούσαν από τη δουλειά τους και να είναι ασυνεπείς ως προς τις επαγγελματικές τους υποχρεώσεις (αργοπορία στη δουλειά, χαμηλή απόδοση), τους οδήγησε μέχρι και την απόλυση από την εργασία τους. Τέλος, 3 άνδρες του δείγματος (οι δύο που έκαναν χρήση κοκαΐνης και ένας που

δούλευε ως καθηγητής σε φροντιστήριο) δήλωσαν ότι στο χώρο εργασίας τους δεν γνώριζαν ότι ήταν χρήστες.

Όσο αφορά την τωρινή τους επαγγελματική τους κατάσταση από τις απαντήσεις των ερωτηθέντων δεν παρατηρούμε διαφοροποιήσεις σε σχέση με το διάστημα που ήταν χρήστες. Αυτό συμβαίνει διότι όπως είπαμε οι περισσότεροι δουλεύουν σε οικογενειακές επιχειρήσεις ή οι συνάδελφοι και εργοδότες δεν γνωρίζουν ότι υπήρξαν χρήστες κατά το παρελθόν. Βέβαια και οι ίδιοι τώρα είναι πιο συνεπείς και η απόδοσή τους έχει βελτιωθεί.

5.8 Εμπλοκές με το νόμο

Ο σκοπός αυτής της ενότητας κατά τη διάρκεια των συνεντεύξεων ήταν να δούμε κατά πόσο τα άτομα του δείγματός μας είχαν παράνομες δραστηριότητες πριν γίνουν χρήστες. Επίσης κατά πόσο η χρήση απαγορευμένων ουσιών συνδέεται με παραβατικές συμπεριφορές.

Όπως τονίζει και ο Η. Δασκαλάκης (1981) στο βιβλίο του *Οι συνέπειες της θεσμικής αντίδρασης στη χρήση ναρκωτικών ουσιών*, η ανάγκη του τοξικομανούς να προμηθευτεί τις ναρκωτικές ουσίες από τα παράνομα κυκλώματα τον φέρνει υποχρεωτικά σε επαφή με τον υπόκοσμο. Εκείνο που χαρακτηρίζει κυρίως τους χρήστες ναρκωτικών ουσιών και εγκληματικών πράξεων είναι ο οικονομικός παράγοντας. Οι διάφορες κλοπές, διαρρήξεις, φαρμακείων, καταστημάτων,

οπιπίων, αυτοκινήτων, γίνονται λόγω της οικονομικής ανάγκης στην οποία ευρίσκεται ο χρήστης, προκειμένου να προμηθευτεί τις ουσίες από τα διάφορα κυκλώματα της παράνομης αγοράς.

Στην ερώτηση για το αν είχαν παράνομες δραστηριότητες πριν την εμπλοκή τους με τη χρήση ουσιών, η συντριπτική πλειοψηφία των ανδρών του δείγματός μας (19 από τους 20) απάντησαν αρνητικά. Μόνο ένας απάντησε θετικά, λέγοντας ότι έκλεβε μηχανάκια μαζί με τους φίλους του.

Αυτή η εικόνα άλλαξε δραματικά όταν τα άτομα του δείγματος πέρασαν στη χρήση ψυχότροπων ουσιών. Πάλι με εξαίρεση τους δύο χρήστες κοκαΐνης που προέρχονταν από εύπορη οικογένεια, οι υπόλοιποι 18 άνδρες απάντησαν ότι είχαν παράνομες δραστηριότητες. Όλοι οι χρήστες ηρωίνης συμμετείχαν σε διακίνηση ναρκωτικών ως απλά βαποράκια και σε κλοπές κάθε είδους (αυτοκίνητα, μηχανάκια, σπία, καταστήματα, φαρμακεία, περαστικούς, εκκλησιών). Δύο άνδρες δήλωσαν ότι συμμετείχαν ακόμα και στην πώληση λαθραίων όπλων, ενώ άλλοι 3 παρείχαν προστασία σε διάφορα μαγαζιά. Όλοι ανεξαιρέτως είπαν ότι όλα τα παραπάνω τα διέπραξαν προκειμένου να εξοικονομήσουν χρήματα για την αγορά της δόσης τους.

Σε ερώτηση για το αν γνώριζαν άλλους άνδρες χρήστες που κατέφευγαν στην πορνεία για την απόκτηση χρημάτων οι 18 χρήστες ηρωίνης απάντησαν θετικά. Έκαναν μάλιστα λόγο για ένα μεγάλο ποσοστό ανδρών που αναγκάζονται να εκπορνευτούν για να βρουν τα χρήματα για τη δόση τους, τονίζοντας παράλληλα ότι εκείνοι πότε δεν κατέφυγαν σε αυτή τη λύση.

«Έκανα τα πάντα. Έκλεψα το σπίτι μου και όσους με έβαζαν στα σπίτια τους. Καταστήματα, ηλικιωμένες στο δρόμο παίρνοντάς τους τη τσάντα, μέχρι και εκκλησίες έκλεψα. Μόνο πορνεία δεν έκανα».

Με εξαίρεση τους δύο άνδρες του δείγματός μας που έκαναν συστηματικά χρήση κοκαΐνης, οι υπόλοιποι 18 στην ερώτηση για το αν και πόσες φορές είχαν εμπλακεί με το νόμο απάντησαν από 2 έως 6 φορές. Οι λόγοι για τους οποίους οδηγήθηκαν στην ελληνική δικαιοσύνη ήταν κυρίως για διακίνηση ναρκωτικών και κλοπές παντός είδους. Σχετικά με την ερώτησή μας αν λόγω των παράνομων δραστηριοτήτων τους τους επιβλήθηκαν ποινές, μόνο ένας άνδρας απάντησε ότι μπήκε φυλακή για δύο χρόνια για διακίνηση και είχε δικαστεί ως ουσιοεξαρτώμενος, διαφορετικά η ποινή του θα ήταν πολύ μεγαλύτερη. 5 από τους συμμετέχοντες στην έρευνά μας απάντησαν ότι είναι με αναστολή. 4 ανέφεραν ότι κλήθηκαν να πληρώσουν διάφορα πρόστιμα, ενώ για τους υπόλοιπους 8 εκκρεμεί ακόμα η δίκη.

5.9 Απεξάρτηση

Στην έρευνά μας παρατηρήσαμε ότι δεν υπάρχουν σημαντικές διαφοροποιήσεις στις απαντήσεις των ερωτηθέντων. Αυτό αποδίδεται στο γεγονός ότι όλοι οι άνδρες που συμμετείχαν στην έρευνα παρακολούθησαν κάποιο πρόγραμμα σε θεραπευτική κοινότητα. Αυτό συντέλεσε στο ότι από τις απαντήσεις που λάβαμε δεν παρατηρήθηκαν οι αναμενόμενες ξεχωριστές προσωπικότητες του κάθε ατόμου, παρά διαπιστώθηκε μια ομοιογένεια, ομοιομορφία στον τρόπο σκέψης, φιλοσοφίας και στάσης ζωής.

Αυτό παρατηρείται διότι στις θεραπευτικές κοινότητες επιχειρείται μια αναδόμηση της προσωπικότητας, που να έρχεται σε ριζική αντίθεση με την παλαιότερη. Δηλαδή μια προσωπικότητα ευθύνης, εργασίας, απόρριψης της λογικής της άμεσης απόλαυσης και του καταναλωτισμού, συντροφικότητας και αλληλεγγύης. Πρόκειται για την αντίθετη όψη της λογικής του ουσιοεξαρτημένου.

«Για αυτό η λογική της κοινότητας είναι το «γδύσιμο» του τοξικομανούς, συχνά με βίαιο τρόπο, και η σταδιακή οικοδόμηση μιας νέας, όσο γίνεται προσωπικότητας, έτσι ώστε η απόρριψη των ναρκωτικών, να μην πάρει ένα πρόσκαιρο ή ηθικολογικό χαρακτήρα, αλλά να στηριχθεί στη στέρεη βάση ενός ατόμου που «δεν χρειάζεται» πια τα ναρκωτικά»¹.

Πέντε από τους ερωτηθέντες παρακολουθούν στεγνό πρόγραμμα ιδιωτικής

---

¹ Ζαφειρίδης, Φ., Σούγκαρμαν, Μ. *Οι θεραπευτικές κοινότητες: απάντηση στα ναρκωτικά. Από το Daytop στην Ιθάκη*, Εναλλακτικές Εκδόσεις Κομμούνα, Αθήνα, 1990, σελ.11

θεραπευτικής κοινότητας. Η φιλοσοφία της συγκεκριμένης κοινότητας συνίσταται στην εργασιοθεραπεία και κυρίως στη πίστη.

«Με τη βοήθεια της πίστης στον Ιησού Χριστό βρήκα δύναμη και παρηγοριά να ξεφύγω από την κόλαση των ναρκωτικών. Τώρα ακολουθώ τον δρόμο και τα μηνύματα του Θεού. Δοξάζω πολλές φορές κάθε μέρα το όνομα του Ιησού Χριστού».

Οι υπόλοιποι, τους οποίους προσεγγίσαμε με τη μέθοδο της χιονοστιβάδας, έχουν παρακολουθήσει προγράμματα του ΚΕΘΕΑ, καθώς και του 18 άνω. Η φιλοσοφία αυτών των προγραμμάτων με μικρές αποκλίσεις περιλαμβάνει τις 3 φάσεις της λεγόμενης θεραπευτικής αλυσίδας, δηλαδή τη σωματική απεξάρτηση, την ψυχική απεξάρτηση και την κοινωνική επανένταξη. Ο κύριος στόχος των παραπάνω θεραπευτικών κοινοτήτων είναι, όπως ήδη αναφέρθηκε, η επέμβαση στην προσωπικότητα του ατόμου, η άρση των αλλοιώσεων τις οποίες θεωρείται ότι έχει επιφέρει η εξάρτηση. Δίνεται μεγάλη σημασία στην ύπαρξη κινήτρου, για αυτό η βασική προϋπόθεση για να γίνει κανείς δεκτός στα σχετικά προγράμματα είναι να επιθυμεί να υποβληθεί στη θεραπεία. Σημαντικό ρόλο έχουν οι πρώην εξαρτημένοι που απεξαρτήθηκαν στο πλαίσιο του προγράμματος (Κουκουτσάκη, 2002, σελ. 110, 113).

Σχετικά με το κίνητρο που ώθησε τους άνδρες του δείγματός μας στο να αναζητήσουν βοήθεια από μια θεραπευτική κοινότητα για την απεξάρτησή τους, οι 5 ανέφεραν ότι κατέφυγαν σε θεραπευτική κοινότητα προκειμένου να πετύχουν αναβολή για τη δίκη τους. Ο ένας κατά τη διάρκεια που ήταν έγκλειστος σε

σωφρονιστικό κατάστημα επέλεξε να παρακολουθήσει πρόγραμμα απεξάρτησης. Ένας χρήστης κοκαΐνης αποφάσισε να απεξαρτηθεί μετά το σοκ που υπέστη από το θάνατο της ουσιοεξαρτώμενης γυναίκας του. Δέκα τους έδιωξαν από το σπίτι οι γονείς τους και μετά τη μεγάλη ταλαιπωρία που πέρασαν μένοντας στο δρόμο αποφάσισαν να απεξαρτηθούν προκειμένου να ξαναγίνουν δεκτοί από την οικογένειά τους.

«Έξι μήνες κοιμόμουν σε κάδο σκουπιδιών. Ερχόταν η μάνα μου, πέταγε τις σακούλες με τα σκουπίδια μέσα στον κάδο. Της έλεγα μάνα κρυώνω. Να πας σε θεραπευτική κοινότητα να ζεσταθείς μου απαντούσε. Μάνα πεινάω της έλεγα. Να πας σε θεραπευτική κοινότητα να φας μου έλεγε. Δεν άντεχα άλλο. Κάποια μέρα το αποφάσισα».

Τέλος, οι υπόλοιποι 3 δήλωσαν ότι είχαν πολλά προβλήματα υγείας και αρκετές φορές είχαν πέσει σε κώμα και έτσι πήραν την απόφαση να ζητήσουν τη βοήθεια θεραπευτικής κοινότητας.

Οι μισοί από τους ερωτηθέντες υποτροπίασαν δύο έως τρεις φορές και οι ίδιοι το αποδίδουν ότι πήγαν σε θεραπευτική κοινότητα όχι με δική τους απόφαση αλλά γιατί τους πίεσε υπέρμετρα η οικογένειά τους. Ενώ δύο απάντησαν ότι διέκοψαν το θεραπευτικό πρόγραμμα πριν ολοκληρωθεί και για αυτό υποτροπίασαν. Παράλληλα όλοι είχαν προσπαθήσει να απεξαρτηθούν μόνοι τους αρκετές φορές με τη βοήθεια υποκατάστατων ουσιών (χάπια μεθαδόνης σε συνδυασμό με ηρεμιστικά, χάπια μπουλμπεγκάλ) καθώς και με τη βοήθεια ανταγωνιστικών προς την ηρωίνη ουσιών, όπως είναι τα χάπια ναλτρεξόνης. Αυτή

η αποχή (off όπως το λένε) διαρκούσε όπως ανέφεραν από μια εβδομάδα έως έξι μήνες. Αυτό συνέβαινε γιατί επιθυμούσαν να ξεκουράσουν τον οργανισμό τους από την ηρωίνη ή να μηδενίσουν όπως έλεγαν το μέγεθος της δόσης που έπαιρναν και όχι γιατί είχαν αποφασίσει σοβαρά να σταματήσουν οριστικά τη χρήση εξαρτησιογόνων ουσιών.

Όλοι ανέφεραν ανεξαιρέτως ότι η μεγαλύτερη δυσκολία στην προσπάθεια απεξάρτησης είναι η νοητική και ότι την σωματική απεξάρτηση την πετυχαίνουν σχετικά εύκολα. Όπως χαρακτηριστικά μας είπαν «*Με τις χαρμάνες του μυαλού είναι το πρόβλημα*». Το στερητικό ανέφεραν ότι αυτό καθαυτό δεν το φοβόταν. Το παρομοιάζουν σαν βαριάς μορφής γρίπη που διαρκεί 4 με 5 μέρες.

«Ένοιωθα φοβερούς πόνους στα κόκαλα, στην πλάτη μου και κράμπες στο στομάχι μου. Νόμιζα ότι φουσκώνει σαν μπαλόνι και ότι από στιγμή σε στιγμή θα αποκοπεί από το υπόλοιπο σώμα μου. Παρακαλούσα τη μάνα μου να βρει ένα τσιμεντόλιθο και να το βάλει πάνω στο στομάχι μου. 4 μερόνυχτα δεν μπορούσα να φάω μπουκιά. Δεν μπορούσε να πιω σταγόνα νερό. Ότι έπινα ή έτρωγα το έβγαζα. Συνεχείς εμετούς, συνεχής διάρροια. Η μάνα μου μου έδινε με ένα κουταλάκι κοκά κόλα με ζάχαρη για να μην πέσουν οι ηλεκτρολύτες όπως της είχε συστήσει ένας φαρμακοποιός. Εκνευρισμός, αποσυντονισμός, μια ζέστη, μια κρύο. Αλλά σε 4 μέρες πέραγα».

Αυτό που κυρίως τους πανικοβάλλει είναι ότι ακολουθεί μετά το στερητικό σύνδρομο.

«Έκανα να κοιμηθώ ένα μήνα. Δεν το άντεχα άλλο. Πήγα να τρελαθώ».

Επίσης ενδιαφέρον προκαλεί η απάντηση του συνόλου των ερωτηθέντων χρηστών ηρωίνης στην ερώτησή μας για τις σκέψεις τους μετά το στερητικό σύνδρομο. Απάντησαν ότι έχουν έντονη επιθυμία να ξανακάνουν χρήση ουσιών.

Χαρακτηριστικά αναφέρουν: *«Ωραία καθαρίσαμε. Πάμε να ξαναπιούμε τώρα».*

Αξίζει να σημειωθεί ότι οι ερωτηθέντες θεωρούν καθοριστική την συμμετοχή της οικογένειάς τους στην προσπάθεια απεξάρτησής τους. Οι οικογένειες των 17 ανδρών παρακολούθησαν διάφορα προγράμματα για τις οικογένειες των εξαρτημένων ατόμων (σύλλογο οικογένειας των εξαρτημένων ατόμων «Ιθάκη», «Διάβαση», «Παρέμβαση», «18 άνω» και «Σύλλογο Αντιμετώπισης Τοξικοεξάρτησης»). Πιστεύουν ότι τα προγράμματα αυτά βοήθησαν σημαντικά τους γονείς τους στο να κινητοποιήσουν τα παιδιά τους ώστε να προσεγγίσουν θεραπευτικές κοινότητες, καθώς και να επιδεικνύουν την κατάλληλη συμπεριφορά απέναντί τους.

Συμπεράσματα

Με την ανάλυση που προηγήθηκε έγινε προσπάθεια να γίνει μια όσο το δυνατόν πλήρης διερεύνηση της πορείας των ανδρών στη χρήση εξαρτησιογόνων ουσιών. Η έμφαση δόθηκε στην ηλικία και στην ουσία έναρξης της χρήσης, ωστόσο στο δείγμα μας δεν παρατηρήθηκαν σημαντικές διαφοροποιήσεις σε αυτές τις δύο μεταβλητές.

Προκειμένου να συγκεντρωθούν όσο το δυνατόν περισσότερα στοιχεία για το υπό έρευνα θέμα, καθώς και να αποτυπώσουμε το πώς τα ίδια τα υποκείμενα αντιλαμβάνονται και βιώνουν τις επιπτώσεις της χρήσης ουσιών στη ζωή τους και τους ενδεχόμενους αποκλεισμούς που υφίστανται, έγινε χρήση της ποιοτικής μεθόδου έρευνας. Ειδικότερα, χρησιμοποιήθηκε η ημι-δομημένη συνέντευξη όπου τα άτομα του δείγματος αφηγήθηκαν την ιστορία της ζωής αναφορικά με τη χρήση ουσιών, πριν την εμπλοκή τους, κατά τη διάρκεια, αλλά και μετά την απεξάρτησή τους. Η μεγαλύτερη πλειοψηφία των ανδρών του δείγματος βρέθηκε μέσω της μεθόδου της χιονοστιβάδας, ενώ για ένα μικρό αριθμό ανδρών που παρακολουθούσαν κλειστό πρόγραμμα σε θεραπευτική κοινότητα κρίθηκε χρήσιμο να γίνει συμμετοχική παρατήρηση επί ένα χρόνο. Αυτό ήταν απαραίτητο για να διαπιστωθεί το πώς επηρεάζονταν τα άτομα που παρακολουθούσαν το συγκεκριμένο πρόγραμμα, στην συμπεριφορά τους, στην φιλοσοφία τους απέναντι στη ζωή και στην προσπάθειά τους να απεξαρτηθούν. Όμως και οι άνδρες που

βρέθηκαν με τη μέθοδο της χιονοστιβάδας παρακολούθησαν προγράμματα θεραπευτικών κοινοτήτων στο παρελθόν.

Από τα αρχικά στάδια ανάλυσης των δεδομένων εντοπίστηκαν ορισμένες διαφορές σε όλα τα στάδια της έρευνας ανάμεσα στους χρήστες ηρωίνης και στους χρήστες κοκαΐνης του δείγματος, αλλά και ανάμεσα στους άνδρες που παρακολουθούσαν το πρόγραμμα απεξάρτησης στην ιδιωτική μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα θεραπευτική κοινότητα και στους υπόλοιπους που βρέθηκαν με τη μέθοδο της χιονοστιβάδας. Πιο συγκεκριμένα, οι άνδρες του δείγματος που έκαναν χρήση κοκαΐνης δήλωσαν ότι δεν είχαν επιπτώσεις σε κανένα τομέα της ζωής τους και δεν αντιμετώπισαν καμιά μορφή κοινωνικού αποκλεισμού. Όμως και ένας ακόμα άνδρας που προέρχεται από οικονομικά εύπορη οικογένεια ανέφερε ότι ενώ είχε επιπτώσεις από τη χρήση ηρωίνης, δεν βίωσε κοινωνικό αποκλεισμό.

Διαφορές
στον τρόπο
επίτευξης
κοινωνικής
καταστάσης

Παρά τις όποιες διαφορές που εντοπίστηκαν στο δείγμα μας, τα δεδομένα που συγκεντρώθηκαν από τις συνεντεύξεις παρουσιάζουν μια σχετικά ικανοποιητική εικόνα της πορείας των ανδρών στη χρήση εξαρτησιογόνων ουσιών. Από την ανάλυση των συνεντεύξεων παρατηρήθηκε ότι η πλειοψηφία των ανδρών χρηστών γεννήθηκε και διαμένει στην Αθήνα. Έχουν μέσο μορφωτικό επίπεδο, είναι άγαμοι και δεν αντιμετώπισαν προβλήματα στην εξεύρεση εργασίας διότι απασχολούνται σε οικογενειακές επιχειρήσεις. Αξίζει να σημειωθεί ότι το μορφωτικό και επαγγελματικό επίπεδο των γονέων τους είναι από μέτριο έως υψηλό.

κοινωνική
καταστάση
επίτευξης

Το χρονικό διάστημα πριν την εμπλοκή τους με τις ουσίες, οι σχέσεις των ανδρών με τις οικογένειες τους ήταν από τυπικές έως αρμονικές, δεν αντιμετώπιζαν κάποιο ιδιαίτερο πρόβλημα. Στις παρέες και το περιβάλλον τους υπήρχαν χρήστες, οι οποίοι λειτούργησαν άλλοτε ως πρότυπα μίμησης και άλλοτε ως μέσο πίεσης προκειμένου να ξεκινήσουν τη χρήση ουσιών. Μόνο σε δύο περιπτώσεις ο ερωτικός τους σύντροφος τους επηρέασε στην επαφή τους με τις ουσίες, ενώ κανένας άνδρας του δείγματος δεν είχε παραβατικές δραστηριότητες το συγκεκριμένο χρονικό διάστημα.

Μετέπειτα παράλληλα με την κύρια ουσία χρήσης που ήταν η ηρωίνη, οι ερωτώμενοι δήλωσαν ότι έκαναν χρήση και διάφορων άλλων ουσιών, με εξαίρεση τους χρήστες κοκαΐνης. Το χρονικό διάστημα που έκαναν χρήση, οι παρέες τους απαρτιζόνταν αποκλειστικά από άλλους χρήστες, με εξαίρεση πάντα τους δύο χρήστες κοκαΐνης. Οι σχέσεις με τις οικογένειές τους είχαν επιδεινωθεί και σε πολλές περιπτώσεις έφτασαν έως και τη ρήξη. Ο ερωτικός τους σύντροφος ήταν πάντα εξαρτημένος από ουσίες. Αλλαγές παρατηρήθηκαν και στη στάση του κοινωνικού τους περίγυρου απέναντί τους. Ήταν από επιφυλακτική έως απορριπτική. Τα χρήματα για την εξασφάλιση της δόσης τους προέρχονταν από παράνομες δραστηριότητες και συχνά είχαν εμπλοκές με το σύστημα της ποινικής δικαιοσύνης. Πολλοί άνδρες του δείγματος αντιμετώπισαν προβλήματα στο εργασιακό τους περιβάλλον και αρκετοί απολύθηκαν. Τέλος, το κίνητρο για την απεξάρτησή τους ήταν σε άλλες περιπτώσεις η αναβολή της επερχόμενης δίκης και σε άλλους η κατάλληλη αντιμετώπιση από τους γονείς τους.

Μελέτη ιστοριών ζωής από την ελληνική κοινωνική πραγματικότητα.

Όσο αφορά το χρονικό διάστημα μετά την απεξάρτησή τους οι σχέσεις με τις οικογένειές τους βαθμιαία βελτιώνονται και σε πολλές περιπτώσεις έχουν αποκατασταθεί. Τώρα οι παρέες τους δεν απαρτίζονται από χρήστες και έχουν γίνει επιλεκτικοί στα άτομα που συναναστρέφονται. Οι περισσότεροι δεν έχουν κάποιο συναισθηματικό δεσμό γιατί όπως ανέφεραν θέλουν πρώτα να μάθουν να στηρίζονται στον εαυτό τους και να σταθεροποιηθούν σε έναν υγιή τρόπο ζωής. Οι περισσότεροι εργάζονται σε οικογενειακές επιχειρήσεις ή οι γονείς μεσολάβησαν σε γνωστούς τους ώστε να βρουν δουλειά. Παρά την απεξάρτησή τους και την αλλαγή στον τρόπο ζωής τους, αισθάνονται ότι ο κοινωνικός τους περίγυρος τους αντιμετωπίζει ακόμα με επιφύλαξη. Τα σχέδιά τους για το μέλλον περιστρέφονται γύρω από την δημιουργία οικογένειας και την επαγγελματική τους εξέλιξη. Τέλος, εκείνο που τους φοβίζει είναι ένα πιθανό πισωγύρισμα στις εξαρτησιογόνες ουσίες και σε όσες περιπτώσεις υπάρχουν εκκρεμότητες με το σύστημα ποινικής δικαιοσύνης το ενδεχόμενο πιθανής καταδίκης.

Από τα παραπάνω διαπιστώνεται ότι τα δεδομένα της έρευνά μας και τα στοιχεία που παρουσιάζονται στο θεωρητικό κομμάτι άλλοτε συγκλίνουν και άλλοτε αποκλίνουν. Τα σημεία εκείνα που έρχονται σε μεγαλύτερη αντίθεση είναι ως προς τα μορφωτικό και κοινωνικο-οικονομικό επίπεδο των γονέων των ανδρών του δείγματός μας, καθώς και το μορφωτικό επίπεδο των ερωτηθέντων. Πιο συγκεκριμένα, το μορφωτικό επίπεδο και των δύο γονέων είναι αρκετά υψηλό. Επίσης, πολλοί απασχολούνται σε επαγγέλματα με αυξημένο κοινωνικό γόητρο και ικανοποιητικές οικονομικές απολαβές. Ακόμη κανένας γονέας δεν είναι

διαζευγμένος. Αυτό το στοιχείο έρχεται σε αντίθεση με τον μύθο που επικρατεί ότι οι χρήστες ουσιών προέρχονται από οικογένειες με χωρισμένους γονείς και από τα χαμηλά οικονομικά στρώματα.

Όσο αφορά το μορφωτικό επίπεδο των ερωτηθέντων ανδρών, επίσης παρατηρήθηκε διαφοροποίηση. Το μορφωτικό τους επίπεδο χαρακτηρίζεται από μέτριο έως υψηλό. Όλα τα υπόλοιπα χαρακτηριστικά, μεταβλητές και δεδομένα των αφηγήσεων ζωής είναι παρόμοια με τα πορίσματα προηγούμενων ερευνών.

Επιπρόσθετα, σε σχέση με τις μορφές και τα πεδία κοινωνικού αποκλεισμού τόσο στο επίπεδο των ουσιοεξαρτημένων, όσο και στο επίπεδο των απεξαρτημένων ατόμων, παρατηρήθηκε από την έρευνά μας ότι οι άνδρες του δείγματός μας βίωσαν κοινωνικό αποκλεισμό κυρίως στις σχέσεις τους με τον κοινωνικό τους περίγυρο και κατά τη διάρκεια της χρήσης στον τομέα της στέγασης και της υγείας. Αυτό έρχεται να επιβεβαιώσει το θεωρητικό μας κομμάτι. Η επαγγελματική κατάσταση των απεξαρτημένων ανδρών του δείγματός μας δεν αποτέλεσε μορφή έντονου κοινωνικού αποκλεισμού, κάτι που έρχεται σε αντίθεση με την εξέταση της βιβλιογραφίας. Αυτό όμως εξηγείται από το γεγονός ότι οι γονείς των ερωτηθέντων είτε λειτούργησαν ως εργοδότες, είτε ως διαμεσολαβητές σε γνωστούς τους εργοδότες προκειμένου να εξασφαλίσουν εργασία στα παιδιά τους. Κατά τη διάρκεια της χρήσης προβλήματα στην εργασία αντιμετώπισε μόνο το ¼ των ερωτηθέντων, διότι οι περισσότεροι εκείνη την περίοδο ήταν μαθητές ή σπουδαστές.

Κλείνοντας την παρούσα μελέτη αξίζει να σημειωθεί ότι παρά την προσπάθεια της σε βάθος διερεύνησης της πορείας στη χρήση ουσιών των είκοσι ανδρών του δείγματός μας ενδεχομένως να υπάρχουν ορισμένες ελλείψεις. Πάντοτε στις αφηγήσεις ζωής ο ερευνητής θα πρέπει να είναι επιφυλακτικός στην υιοθέτηση των δεδομένων που λαμβάνει, διότι οι ερωτώμενοι πολλές φορές αποκρύπτουν ή διαστρεβλώνουν γεγονότα της ζωής τους, με αποτέλεσμα η αξιοπιστία των στοιχείων να είναι αμφισβητήσιμη.

Όμως η μελέτη των ιστοριών ζωής στην παρούσα έρευνα ήταν χρήσιμη και απαραίτητη γιατί δόθηκε η δυνατότητα στα ίδια τα άτομα να περιγράψουν και να ερμηνεύσουν το πώς τα ίδια αντιλαμβάνονται την πορεία τους στη χρήση ψυχοτρόπων ουσιών και τις επιπτώσεις που είχε στη ζωή τους.

Παράρτημα

Συνέντευξη 1^η

Ο Γ. Π. γεννήθηκε σε επαρχιακή πόλη το 1965. έχει τελειώσει το γυμνάσιο. Είναι άγαμος και συζεί με μια γυναίκα. Αυτή την περίοδο δεν εργάζεται. Μόλις πριν ένα μήνα έχει αποφυλακιστεί. Πριν τη χρήση εργαζόταν σε κατάστημα μπιλιάρδων, ενώ στη συνέχεια έγινε ιδιοκτήτης αλυσίδας εστιατορίων. Σε ηλικία δεκαέξι ετών έφυγε από το πατρικό του και εγκαταστάθηκε στην Αθήνα. Αρχικά εργάστηκε στο κατάστημα που διατηρούσε ένας ξάδερφός του, ο οποίος έκανε διακίνηση ναρκωτικών μέσα στο κατάστημά του. *«Μια μέρα έκανε έφοδο η αστυνομία και εγώ δεν γνώριζα τίποτα τότε. Ο ξάδερφός μου μου είπε να πάρω τα μπρελόκ που πουλούσαμε και να φύγω από την πίσω πόρτα. Πρόσεξε να μην μας πιάσουν καημένε μου γιατί περιέχουν κοκαΐνη»*. Οι γονείς του είναι ένα παραδοσιακό αντρόγυνο και δεν γνώριζαν σχετικά με τη χρήση. Το έμαθαν όταν συνελήφθη. Οι σχέσεις του μαζί τους είναι τυπικές. Προσπάθησε να απομακρυνθεί από το χώρο και να βρει άλλη δουλειά. Σύντομα όμως επέστρεψε και πλέον τον μύησε ο ξάδερφός του στην διακίνηση ουσιών, από όπου αποκόμισε πολλά οικονομικά οφέλη. Σε ηλικία δεκαεφτά ετών δοκίμασε κάνναβη στο χώρο που εργαζόταν. *«Όλοι οι πελάτες έπιναν και κάτι. Άλλος χόρτο, άλλος κόκα, άρχισα το χορό για να μη φαίνομαι ξενέρωτος»*. Στα 27 του άρχισε τη χρήση κοκαΐνης. *«Δυναμίτης,*

απογείωση, δεν κουραζόμουν ποτέ, σπιντάριζα, ένοιωθα ότι ήμουν δέκα πόντους πάνω από τη γη, δεν πάταγα, κέφι ατελείωτο, η ζωή ωραία, αγαπούσα όλο τον κόσμο. Ένοιωθα Θεός, πίστευα ότι μπορούσα να κατακτήσω το σύμπαν». Σε ηλικία 36 ετών αφού έχασε σχεδόν όλη την περιουσία του πέρασε στην ηρωίνη. Έγινε πλέον πολυχρήστης. Συνέχισε τη διακίνηση και στα 38 του συνελήφθη από τη δίωξη κατά των ναρκωτικών. «Με κάρφωσε ένας έμπορος μέσα από την φυλακή για να μειωθεί η ποινή του. Ξέρεις ο νόμος που ισχύει για τους τρομοκράτες, ότι δηλαδή αν καταδώσουν έναν, δικάζονται με ευνοϊκούς όρους, ισχύει και για τη διακίνηση». Δικάστηκε ως εξαρτημένος, «χρυσοπλήρωσα τον δικηγόρο μου για να λαδώσει όσους έπρεπε και στη φυλακή έμεινα σε σουίτα». Έμεινε έγκλειστος επί δύο έτη και τώρα όπως δηλώνει «βρίσκομαι σε φάση περισυλλογής». Κοινωνικό αποκλεισμό δεν ένοιωσε γιατί δεν γνώριζε κανένας ότι ήταν χρήστης και τώρα διαμένει σε άλλη συνοικία. Όσο διάστημα παρέμεινε στη φυλακή παρακολούθησε πρόγραμμα απεξάρτησης.

Συνέντευξη 2^η

Ο Μ. Χ. γεννήθηκε το 1967 σε επαρχιακή πόλη. Αναφορικά με το μορφωτικό του επίπεδο είναι απόφοιτος λυκείου. Είναι άγαμος και μένει μόνος του. Την παρούσα χρονική περίοδο εργάζεται ως κομμωτής. Στη διάρκεια της χρήσης εργαζόταν σε γνωστό αθηναϊκό κομμωτήριο αλλά λόγω των πολλών προβλημάτων εξαιτίας της χρήσης τον απέλυσαν. «Έκλεβα ότι μπορούσα, κινητά από τις πελάτισσες, χρήματα

από το ταμείο, πήγαινα καθυστερημένα στη δουλειά, έλεγα ότι θα πάω απέναντι για να φέρω τυρόπιτες και έφευγα να βρω τη δόση μου, επέστρεφα μετά από 3 ώρες και έλεγα χίλια ψέματα για να δικαιολογήσω τα αδικαιολόγητα». Όσο αφορά την οικογένειά της λέει «οι γονείς μου είναι εκπαιδευτικοί. Είχαμε και έχουμε άριστες σχέσεις αλλά εγώ ήμουν ανήσυχο άτομο. Ψαχνόμουν. Από περιέργεια δοκίμασα χασίς». Σε ηλικία 23 ετών τον μύησε στην ηρωίνη η ερωτική του σύντροφος. Μας είπε ότι το χασίς είναι προθάλαμος για το πέρασμα στη ηρωίνη. Απλώς αλλάζεις παρέες όπου όλοι κάποια ουσία χρησιμοποιούν. Υπήρξε πολυχρήστης διάφορων ουσιών. Σχετικά με τους προμηθευτές του λέει ότι ήταν Αλβανοί, Άραβες, Έλληνες και Νιγηριανοί και τους συναντούσε σε διάφορα σημεία όπως στην Ομόνοια, τα Εξάρχεια, την Κυψέλη και άλλα. Όσο αφορά τα χρήματα που χρειαζόταν για τη δόση του είπε ότι έκανε κάθε είδους κλοπές ακόμα και εκκλησιών. Σχετικά με την επήρεια των διαφόρων ουσιών που χρησιμοποιούσε αναφέρει ότι «στα χάπια έχανα την αίσθηση του χώρου και του χρόνου, στην ηρωίνη όταν γινόμουν καλά φυσιολογικά πράγματα, όταν δεν είχα να πω ήμουν σε απόγνωση, ενώ στην κοκαΐνη όλα στον μέγιστο βαθμό». Η χρήση επηρέαζε και την συμπεριφορά του, γινόταν πιο βίαιος και ανεξάρτητος όπως είπε. Για τα ενδιαφέροντά του στη διάρκεια της χρήσης δηλώνει ότι «ξύπναγα και κοιμόμουν με την ίδια έννοια, να εξασφαλίσω την επόμενη δόση μου. Όταν όμως ήμουν καλά διάβαζα βιβλία κοινωνιολογίας, κοινωνικής ανθρωπολογίας, κοινωνικής ψυχολογίας, αυτό με έσωσε». Δεν σκεφτόταν καθόλου το μέλλον όσο ήταν χρήστης και ένοιωσε ότι τον εκμεταλλεύονταν οι άλλοι χρήστες. Σχετικά με τις σχέσεις του με τους γονείς του

στη διάρκεια της χρήσης αναφέρει ότι ήταν άσχημες και έφτασαν σε ρήξη. Δεν θεωρεί ότι ευθύνεται η οικογένειά του για την εμπλοκή του με τις ουσίες ενώ για τις τωρινές σχέσεις τους λέει ότι βελτιώνονται βαθμιαία. Όσο αφορά τις παρέες του στη διάρκεια της χρήσης αναφέρει ότι ήταν αποκλειστικά άλλοι χρήστες γιατί ένοιωθε ότι είχε κοινά σημεία. Αναφορικά με τους δεσμούς του όσο ήταν χρήστης τις χαρακτηρίζει «πρεζοσχέσεις» βασισμένες στο ψέμα, χωρίς ερωτισμό και διάθεση για σεξ. Η στάση του κοινωνικού περίγυρου απέναντι του ήταν διττή. Άλλοι του φέρονταν άσχημα, ενώ άλλοι όχι. Όμως ο ίδιος προσπαθούσε να είναι πάντα ευγενικός. Όσο αφορά την παρούσα επαγγελματική του κατάσταση, εργάζεται ως κομμωτής αλλά ονειρεύεται να αποκτήσει δικό του κομμωτήριο. Σχετικά με τις εμπλοκές με το νόμο λέει ότι του επιβλήθηκε ποινή, εφτά μήνες με αναστολή για κατοχή κάνναβης. Το κίνητρο που τον ώθησε να απεξαρτηθεί ήταν γιατί *«είχα κουραστεί, ντρεπόμουν τον εαυτό μου, τους δικούς μου, δεν είχα τις δυνάμεις να βγω μόνος μου για αυτό απευθύνθηκα σε θεραπευτική κοινότητα»*.

Συνέντευξη 3^η

Ο Δ. Σ. γεννήθηκε στην Αθήνα πριν από 25 χρόνια. Έχει ολοκληρώσει το λύκειο. Αυτή την περίοδο βρίσκεται σε ιδιωτική θεραπευτική κοινότητα. Η πρώτη ουσία που δοκίμασε ήταν το χασίς σε ηλικία 17 ετών μαζί με την παρέα του. *«Πήγα στην τουαλέτα του σχολείου και βρήκα τους φίλους μου να καπνίζουν. Χωρίς να το*

πολυσκεφτώ δοκίμασα». Ένα χρόνο αργότερα πέρασε στην ηρωίνη. «Ο προμηθευτής μου είπε πως υπήρχε έλλειψη κάνναβης και με κέρασε την πρώτη δόση ηρωίνης». Αναφορικά με τα παιδικά του χρόνια είπε ότι ήταν ευτυχισμένα.

Μοναχοπαίδι δέχτηκε πολύ αγάπη από τους γονείς του. Παράλληλα με τη μαθητεία του στο λύκειο έπαιζε μπάσκετ σε γνωστό αθηναϊκό σύλλογο. «Εγώ το νούμερο ένα είχα καταντήσει ρεμάλι. Έδερνα τη μάνα μου για τη δόση μου, εκβίαζα τον πατέρα μου, τους εξαθλίωσα οικονομικά». Οι γονείς του έμαθαν για την εμπλοκή του με τη χρήση ουσιών από δύο άλλους χρήστες που πήγαν στο σπίτι του και είπαν στους γονείς του ότι τους χρωστούσε χρήματα που τα ξόδευε για τις δόσεις του. Αποφάσισε να απεξαρτηθεί μετά από αφόρητη πίεση που δέχτηκε από τους γονείς του. «Με έδιωξαν από το σπίτι. Ποτέ μέχρι τότε δεν είχα φύγει από κοντά τους. Φοβόμουν. Κοιμόμουν στα σκαλιά της πολυκατοικίας έξω από το διαμέρισμά μας». Αρχικά κατέφυγε μαζί με τη μητέρα του σε ένα μοναστήρι. Εκεί έμεινε οχτώ μήνες, «άγιοι άνθρωποι, με βοήθησαν πολύ με τη συζήτηση και με την επαφή τους με το Θεό». Στη συνέχεια εντάχθηκε στην ιδιωτική θεραπευτική κοινότητα μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα. Εδώ και ένα χρόνο παρακολουθεί το πρόγραμμά της και θεωρεί πως η βαθιά πίστη στο Θεό τον βοήθησε στον αγώνα του να απομακρυνθεί από τις ουσίες. Όσο αφορά τις σκέψεις του για το μέλλον θέλει πρώτα να σπουδάσει και στη συνέχεια να βρει μια σταθερή δουλειά και να δημιουργήσει οικογένεια. Σχετικά με τις παράνομες δραστηριότητες κατά την περίοδο της χρήσης αναφέρει ότι είναι σε εκκρεμότητα μια δίκη για κλοπές.

Συνέντευξη 4^η

Ο Α. Ι. γεννήθηκε πριν από 23 χρόνια σε πρωτεύουσα νομού. Είναι απόφοιτος γυμνασίου και έχει δύο μεγαλύτερα αδέρφια. Πρωτοδοκίμασε κάνναβη σε ηλικία 14 ετών επηρεαζόμενος από τα δύο μεγαλύτερα αδέρφια του που έκαναν ήδη χρήση. Οι σχέσεις του με τους γονείς του ήταν τυπικές. *«Ο πατέρας μου ήταν απών, δουλειά και καφενείο, μόνο για ύπνο και για φαγητό ερχόταν σπίτι. Την μάνα μου την κάναμε ότι θέλαμε. Τρία αγόρια τρελαμένα ήμασταν και εκείνη μόνη της»*. Όσο διάστημα καλλιεργούσαν οι ίδιοι κάνναβη σε ένα απόμακρο κτήμα τους, κρυφά από τους γονείς τους, δεν υπήρχαν προβλήματα στο σπίτι. Μετά από δύο χρόνια όταν πέρασε αυτός και τα αδέρφια του στην ηρωίνη, η οικογενειακή γαλήνη άλλαξε δραματικά. *«Δέρναμε τους γονείς μας, πουλήσαμε τα πάντα και στο τέλος όταν δεν είχε απομείνει τίποτα βάλαμε φωτιά στο σπίτι μας και το κάψαμε»*. Οι παρέες τους ήταν τα αδέρφια του και αρκετοί άλλοι χρήστες. Όσο αφορά τις σχέσεις τους λέει *«αγάπης και μίσους. Όταν τους χρειάζεσαι τους αγαπάς ή έτσι νομίζεις. Όταν δεν σε βοηθούν τους μισείς. Τόσο απλά»*. Ο ίδιος όπως και τα αδέρφια του ταξίδευαν συχνά με ένα φίλο τους οδηγό νταλίκας στην Ολλανδία, από όπου προμηθεύονταν χάπια μεθαδόνης και τα διοχέτευαν σε άλλους χρήστες έτσι ώστε με τα χρήματα που αποκόμιζαν τα χρησιμοποιούσαν για να αγοράσουν ηρωίνη. Για τους συναισθηματικούς δεσμούς που είχε συνάψει όταν ήταν χρήστης αναφέρει *«το μόνο που μας ένωνε ήταν η ανάγκη για τις ουσίες. Αυτό τα λέει όλα»*. Η στάση του κοινωνικού περίγυρου απέναντί του στη διάρκεια της χρήσης ήταν απορριπτική.

Αλλά και τώρα που έχει απεξαρτηθεί θεωρεί πως εξακολουθούν να τον αντιμετωπίζουν ως εξαρτημένο. *«Μου έμεινε η ρετσινιά και ούτε που θα φύγει ποτέ. Σκέφτομαι να μετακομίσω όπου να `ναι, αρκεί να μην γνωρίζουν το παρελθόν μου».*

Νοιώθει ότι υφίσταται κοινωνικό αποκλεισμό στον επαγγελματικό τομέα αφού συναντά δυσκολίες στην ανεύρεση εργασίας.

Συνέντευξη 5^η

Ο Β. Α. γεννήθηκε πριν 30 χρόνια στην Αθήνα. Ακολουθώντας το επάγγελμα του πατέρα του εργάστηκε ως δημοσιογράφος σε γνωστό τηλεοπτικό σταθμό. Σε ηλικία 16 ετών δοκίμασε κάνναβη που τον προέτρεψε να καπνίσει ένας μεγαλύτερος φίλος του με την δικαιολογία ότι θα νιώσει απίθανα. Στη συνέχεια έκανε χρήση πολλών και διαφορετικών ουσιών. Στα είκοσι πέρασε στην ηρωίνη. Πίστευε ότι μπορούσε να διακόψει τη χρήση όποια στιγμή ήθελε. Αναφορικά με την οικογένειά του αναφέρει ότι ήταν πολύ αρμονική και οι γονείς του σοκαρίστηκαν όταν αντιλήφθηκαν ότι ήταν χρήστης ουσιών. Παρακολούθησαν και οι δύο πρόγραμμα για τις οικογένειες των εξαρτημένων, με αποτέλεσμα να σκληρύνουν πολύ έως απόλυτα τη στάση τους απέναντι του. *«Στην αρχή τους χειριζόμουν εύκολα. Τους υποσχόμουν ότι θα διακόψω, τους διαβεβαίωνα ότι δεν κάνω χρήση, τους έδειχνα αγάπη. Όταν όμως ενημερώθηκαν σχετικά από το πρόγραμμα για την συμπεριφορά που έπρεπε να δείχνουν σε μένα, όλα άλλαξαν. Έγιναν απόλυτοι. Δεν τους έπειθα*

πια». Μετά την απεξάρτηση του οι σχέσεις τους αποκαταστάθηκαν. Όσο αφορά τις σχέσεις του με τους άλλους χρήστες λέει ότι ήταν σχέσεις αλληλεξάρτησης. Ο ένας στηριζόταν στον άλλο αλλά τελικά ο καθένας κοίταζε τον εαυτό του. Επίσης αναφέρει ότι ποτέ δεν εμπιστεύτηκε άλλους χρήστες, «όταν δεν αναγνωρίζεις τον εαυτό σου, πως θα εμπιστευτείς τους άλλους;» Τώρα χαρακτηρίζει τις σχέσεις του με τους φίλους του ως σχέσεις ουσίας, εντιμότητας και ειλικρίνειας. Όσο για την προσωπική του ζωή λέει πως πριν γίνει χρήστης είχε δεσμό που όμως τερματίστηκε όταν η κοπέλα του έμαθε σχετικά με τη χρήση. Την περίοδο που πραγματοποιήθηκε η συνέντευξη ήταν αρραβωνιασμένος. Η κοπέλα του έχει αποδεχτεί το παρελθόν του και τον στηρίζει, κάτι που για τον ίδιο είναι πολύ σημαντικό για εκείνον προκειμένου να συνεχίσει τον αγώνα του. Ο κοινωνικός περίγυρος τον αντιμετώπισε με απόρριψη, «ένοιωθα ότι με φοβόταν και με απέφευγαν, δεν θέλανε και πολλά πολλά». Η στάση τους άλλαξε αρκετά μετά την απεξάρτησή του αλλά «με ρωτούν ακόμα αν είμαι καλά, προφανώς αμφιβάλλουν». Αναφορικά με τις επιπτώσεις που είχε η χρήση ουσιών στην επαγγελματική τους κατάσταση αναφέρει «με απέλυσαν γιατί έκλεβα διάφορα πράγματα από τη δουλειά μου, ζήταγα επίμονα δανεικά, ήμουν εριστικός και γενικά δημιουργούσα προβλήματα». Τώρα εργάζεται ως δημοσιογράφος σε μεγάλης κυκλοφορίας εφημερίδα. Δεν συνάντησε δυσκολίες στην εύρεση εργασίας διότι οι γονείς του γνωρίζουνε το χώρο και ο πατέρας του εργάζεται ακόμα ως δημοσιογράφος. Όσο αφορά την εμπλοκή του με το νόμο αναφέρει πως συνελήφθη τρεις φορές για χρήση ουσιών και άλλες δύο για κλοπές, αλλά του επιβλήθηκαν μόνο χρηματικά

πρόστιμα. Αναφορικά με την απόφασή του να προσεγγίσει θεραπευτική κοινότητα λέει πως συνέτειναν δύο λόγοι. Αφενός η σωστή στάση των γονιών του και αφετέρου η υπέρμετρη σωματική και ψυχική κόπωση λόγω της χρήσης. *«Είχα γίνει χίλια κομμάτια. Ζωντανός νεκρός. Ο κανένας. Ούτε προσωπικότητα, ούτε τίποτα. Δεν πήγαινε άλλο»*. Είναι πλέον 4 χρόνια καθαρός και ατενίζει το μέλλον με δύναμη και πίστη στον εαυτό του, κάτι που οφείλει στην θεραπευτική κοινότητα.

Συνέντευξη 6^η

Ο Δ. Α. είναι 25 ετών και γεννήθηκε στην Αθήνα. Είναι απόφοιτος λυκείου. Την παρούσα χρονική περίοδο βρίσκεται σε ιδιωτική θεραπευτική κοινότητα. Στη διάρκεια της χρήσης εργαζόταν στο εργοστάσιο σιδηρικών του πατέρα του. Αναφορικά με την αιτία που τον ώθησε στη χρήση ουσιών λέει *«από το ξερό μου το κεφάλι. Όποια πέτρα και να σήκωνες από κάτω θα έβρισκες εμένα. Ήθελα να ζήσω τα πάντα. Από περιέργεια δοκίμασα. Κάπνιζαν και πολλοί συμμαθητές μου από την παρέα μου κάνναβη»*. Σε ηλικία 16 ετών πρωτοδοκίμασε κάνναβη και στη συνέχεια έκανε πολυχρήση. Τρία χρόνια αργότερα η κοπέλα του τον μύησε στην ηρωίνη. Αρκετές φορές έκανε off μόνος του με τη βοήθεια υποκατάστατων για χρονικό διάστημα από μια εβδομάδα έως έξι μήνες. Προμηθευόταν τις ουσίες που χρησιμοποιούσε ακόμη και από τη γειτονιά του αλλά κυρίως από την Ομόνοια, το Ζεφύρι, την Αγία Βαρβάρα και το Μενίδι. Κυρίως από Αλβανούς και αθίγγανους. Η

χρήση ουσιών επηρέαζε την συμπεριφορά του κάνοντας να νοιώθει δυναμικός, έξυπνος, ευδιάθετος και κυρίως μάγκας. *«Έχω περάσει απέναντι ενώ οι άλλοι δεν τολμούσαν»*. Ωστόσο αναφέρει και παρενέργειες από τη χρήση, *«αργούσα στο σπίτι, αδιαφορούσα για όλους, θύμωνα, έβριζα, συχνά τα έκανα γυαλιά καρφιά»*. Αναφορικά με τις σχέσεις του με την οικογένειά του αναφέρει ότι πριν τη χρήση ήταν πολύ δεμένος με τους γονείς τους, όμως στη διάρκεια της χρήσης οι σχέσεις του άλλαξαν δραματικά. Την παρούσα χρονική στιγμή δηλώνει ότι νοιώθει ενοχές για τον πόνο που βίωσε η οικογένειά του εξαιτίας του. Στην παρέα του πριν ο ίδιος εμπλακεί με τις ουσίες υπήρχαν άτομα που κάπνιζαν κάνναβη. Ο Δ. τους θαύμαζε που αγνοούσαν τους κυρίαρχους κανόνες της κοινωνίας και πήγαιναν κόντρα στα καθιερωμένα. Για τη σχέση του με τους άλλους χρήστες λέει ότι *«χρησιμοποιούσαμε ο ένας τον άλλο για τη δόση μας και ήμασταν απόλυτα εχέμυθοι, ποτέ δεν αποκαλύπταμε ονόματα»*. Στη διάρκεια της χρήσης είχε δεσμό με την κοπέλα που τον μύησε στην ηρωίνη. *«Έμενε μαζί μου γιατί είχα χρήματα και άρα είχε εξασφαλισμένη τη δόση της»*. Εκείνο που χαρακτήριζε τη σχέση τους ήταν η έλλειψη σεβασμού. Αναφορικά με τις σχέσεις του με τους συναδέλφους του στη διάρκεια της χρήσης λέει πως δεν άλλαξαν γιατί ήταν υπάλληλοι του πατέρα μου και δεν είχαν περιθώριο για αρνητική στάση απέναντί του. Μετά την απεξάρτησή του σχεδιάζει να βοηθήσει τον πατέρα του ώστε να επεκτείνουν τις επαγγελματικές τους δραστηριότητες. Όσο αφορά τη δική του συμπεριφορά απέναντι στο κοινωνικό του περίγυρο, *«στην αρχή πρόσεχα κυρίως για να μην εκθέτω την οικογένειά μου και από ένα σημείο και μετά δεν με ενδιέφερε τίποτα»*. Ενώ η στάση

του κοινωνικού περιγύρου απέναντί του όταν ήταν χρήστης αναφέρει ότι «με αντιμετώπιζαν με συμπάθεια, προσποιητή όμως, έτσι ένοιωθα». Στη διάρκεια της χρήσης ένοιωθε ότι ανήκε «σε ειδική ομάδα ανθρώπων αλλά μόνοι μας είχαμε διαλέξει το περιθώριο». Όσο αφορά την ένταξή του σε θεραπευτική κοινότητα ήταν απόλυτα αρνητικός διότι «οι χρήστες που είχαν απεξαρτηθεί είχαν υποτροπιάσει και με έπειθαν ότι δεν βοηθήθηκαν εκεί». Αποφάσισε να απεξαρτηθεί όταν μετά την τέταρτη φορά που έπεσε σε κώμα οι γονείς του δεν τον δέχτηκαν στο σπίτι. Η προοπτική να ζήσει ως άστεγος τον φόβισε. Η θεραπευτική κοινότητα τον βοήθησε να έχει σταθερές αξίες στη ζωή του.

Συνέντευξη 7^η

Ο Ν. Σ. είναι 30 ετών, άγαμος και γεννήθηκε στην Αθήνα. Έχει αποφοιτήσει από την Ανώτατη Σχολή Καλών Τεχνών και εργάστηκε ως συντηρητής έργων τέχνης. Σε ηλικία 17 ετών δοκίμασε για πρώτη φορά κάνναβη στα πλαίσια της παρέας του. Έκανε ευκαιριακή χρήση αλλά μετά την εισαγωγή του στο πανεπιστήμιο έγινε συστηματικός χρήστης. «Στη σχολή μου η χρήση διαφόρων ουσιών ήταν το σύνηθες. Οι καλλιτέχνες ενδίδουν σε αυτά. Θέλουν να φαίνονται απελευθερωμένοι, ανοιχτοί σε όλα». Συνέχισε τη χρήση γιατί τον έκανε να νοιώθει άντρας, ανεξάρτητος. 4 χρόνια μετά πέρασε στην ηρωίνη χωρίς να το πολυκαταλάβει. Ήδη έκανε πολυχρήση. Η περιέργεια ήταν που τον ώθησε. Τις ουσίες τις προμηθευόταν

από Αλβανούς, αθίγγανους και Έλληνες. Συνήθως πήγαινε μαζί με άλλους χρήστες για να μπορούν να διαπραγματευτούν την τιμή. Προκειμένου να εξασφαλίσει τα χρήματα για τη δόση του έκανε διάφορες κλοπές, εκβιασμούς, πουλούσε προστασία σε μαγαζιά και έκανε λαθρεμπόριο όπλων. Αναφορικά με την αλλαγή στη συμπεριφορά του στη διάρκεια της χρήσης αναφέρει ότι «δεν είχα συναισθήματα, είχα γίνει άλλος άνθρωπος, δεν όριζα τον εαυτό μου. Η ηρωίνη με είχε αιχμαλωτίσει. Ήταν δυνάστης που μου ρύθμιζε τη ζωή ή μάλλον μου την απορύθμιζε. Σκεφτόμουν βρώμικα». Οι σχέσεις του με την οικογένειά του ήταν εξαιρετικές. Βεβαίως υπογραμμίζει ότι ο πατέρας του ήταν ναυτικός στο επάγγελμα και απουσίαζε για μεγάλα χρονικά διαστήματα. Στη διάρκεια της χρήσης η οικογένειά του τον αντιμετώπιζε με ιδιαίτερη αυστηρότητα. Τον έδιωξαν από το σπίτι και μόνο αν πήγαινε σε θεραπευτική κοινότητα θα τον ξαναδεχόντουσαν. Ο ίδιος αρκετές φορές ένοιωθε μίσος για τους γονείς του. Θεωρεί ότι οι γονείς του τον βοήθησαν στην προσπάθειά του να απεξαρτηθεί, παίρνοντας εκείνοι βοήθεια από το πρόγραμμα για τις οικογένειες των εξαρτημένων και ακολουθώντας τις οδηγίες του. Πιστεύει ότι η οικογένειά του ευθύνεται για την εμπλοκή του με τις ουσίες γιατί θεωρεί ότι η μητέρα του ήταν υπερπροστατευτική και το πατέρας του απών. Οι σχέσεις του με την οικογένειά του βελτιώνονται σταδιακά. Τώρα αισθάνεται απέραντη αγάπη για την οικογένειά του. Σχετικά με τις παρέες του στη διάρκεια της χρήσης περιορίζονταν αποκλειστικά σε χρήστες γιατί θεωρούσε ότι μόνο εκείνοι μπορούσαν να τον καταλάβουν. Παρόλα αυτά δεν τους εμπιστευόταν. «Τι εμπιστοσύνη να έχεις σε ένα χρήστη; Άτομο που δεν έχει δική του βούληση μπορεί

να είναι αξιόπιστο, φερέγγυο; Θα μου πεις ότι τους είδαμε και όσους έχουν δική τους βούληση πόσο φερέγγυοι είναι!» Η έλλειψη εμπιστοσύνης αφορούσε και τους δεσμούς του που σύναψε, πάντα με χρήστριες γιατί τον καταλάβαιναν άλλα από εκεί και πέρα ήταν ποιος θα προλάβει να εκμεταλλευτεί τον άλλο και αναφέρει προβλήματα στύσης κάτι που δεν τον απασχολούσαν όταν ήταν χρήστης. Αναφορικά με τις τωρινές του συναισθηματικές σχέσεις δηλώνει ότι ακόμα δεν είναι έτοιμος. Από τον κοινωνικό του περίγυρο αντιμετώπιζε απόρριψη και περιφρόνηση. Όσο αφορά τις σχέσεις του με τους συναδέλφους του πριν γίνει χρήστης αναφέρει ότι ήταν πολύ αγαπητός και καλός στη δουλειά του. Λόγω των πολλών προβλημάτων από τη χρήση ουσιών, τον απομάκρυναν οριστικά από την υπηρεσία του. Όσο για την παρούσα επαγγελματική του κατάσταση δηλώνει αυτοαπασχολούμενος προσπαθώντας να πραγματοποιήσει τις καλλιτεχνικές του ανησυχίες. Έχει εμπλακεί αρκετές φορές με το νόμο για παράνομη οπλοχρησία, διακίνηση, χρήση, προστασία σε μαγαζιά. Παρόλα αυτά έχει αθωωθεί διότι ολοκλήρωσε την παρακολούθηση του προγράμματος της θεραπευτικής κοινότητας όπου είχε ενταχθεί. Έχει μπει σε θεραπευτικές κοινότητες 3 φορές όμως διέκοπτε το πρόγραμμα και αποχωρούσε. Το κίνητρό του για την οριστική απεξάρτησή του ήταν «η απόρριψη και το κλείσιμο της πόρτας του σπιτιού μου, μαζί με το ενδεχόμενο της φυλάκισής μου». Θεωρεί πως η θεραπευτική κοινότητα τον βοήθησε στο να αναζητήσει το μέτρο στη ζωή του σε όλα τα επίπεδα.

Συνέντευξη 8^η

Ο Π. Β. είναι 28 ετών και γεννήθηκε στην Αθήνα. Γόνος μιας ιδιαίτερα εύπορης οικογένειας. Ανατρέχοντας στα παιδικά του χρόνια αναφέρει ότι του έλειπαν οι γονείς του και ένιωθε ότι τους απασχολούσε η καριέρα και οι επιχειρήσεις περισσότερο από εκείνον. Είναι τελειόφοιτος της ιατρικής. Ξεκίνησε τη χρήση σε ηλικία 18 ετών στο πρώτο έτος των σπουδών του. Είχε δεσμό με μια συμφοιτήτρια που κάπνιζε χασίς και του έδωσε να δοκιμάσει. Συνέχισε μαζί με την κοπέλα του να δοκιμάζει διάφορες ουσίες ψάχνοντας για δυνατές συγκινήσεις. Ένα χρόνο μετά πέρασε στην κοκαΐνη, πάντα μαζί με την κοπέλα του. Σε ηλικία 23 χρονών αναγκάστηκε να κάνει χρήση ηρωίνης λόγω έλλειψης χρημάτων. «Ένας συμφοιτητής μου ενημέρωσε τους γονείς μου σχετικά με τη χρήση και μου έκοψαν άμεσα τις οικονομικές και κάθε είδους παροχές. Κατέφυγα στην ηρωίνη λόγω της χαμηλής τιμής της συγκριτικά με την κοκαΐνη». Για όσο διάστημα οι γονείς του δεν γνώριζαν ότι έκανε χρήση κοκαΐνης του έδιναν πολλά χρήματα και δεν είχε πρόβλημα να αγοράσει τη δόση του. Στη συνέχεια προκειμένου να βρει χρήματα συμμετείχε σε κλοπές μαζί με άλλους χρήστες, «και άλλα που δεν θέλω να αναφέρω. Πάντως εγώ ο πρίγκιπας μέχρι που κατέληξα να ζητιανεύω στην Ομόνοια». Η χρήση κοκαΐνης δεν επέφερε καταλυτικές αλλαγές στη ζωή του. Τα ενδιαφέροντά του παρέμειναν τα ίδια όμως η ηρωίνη μετέπειτα μονοπωλούσε τα πάντα. Προσπαθώντας να νοιώσει όπως στο ξεκίνημα της πορείας του στη χρήση αύξανε συνεχώς τη δόση του. Όταν η οικογένειά του τον έδιωξε από το σπίτι και

έμενε στο δρόμο ήταν «εύκολη λεία» για τους άλλους χρήστες. «Προστατευμένος από μια ισχυρή και εύπορη οικογένεια με σοφέρ, ασφάλεια κτλ, μεγάλωσα σε γυάλα. Με πουλούσαν και με αγόραζαν οι άλλοι χρήστες στην αρχή. Μετά έγινα αετός. Έμαθα τους νόμους του δρόμου και της πιάτσας των ουσιών». Θεωρεί ότι ευθύνεται η οικογένειά του για την εμπλοκή του με τις ουσίες. «Ακούσια βεβαίως. Ερήμην τους. Τους απασχολούσαν οι επιχειρήσεις τους και δεν έβρισκαν χρόνο να ασχοληθούν με τις ανάγκες μου. Η αγάπη τους μεταφραζόταν σε πολλά χρήματα, οικονομική άνεση, 5 ξένες γλώσσες, πιάνο. Τότε που τους χρειάζομαι για συντροφιά είχα Φιλιππινέζες». Οι γονείς του όχι μόνο αποδέχονται την ευθύνη τους αλλά άλλαξε ριζικά ο τρόπος ζωής τους. Αφιερώνουν περισσότερο χρόνο στη σχέση τους, στην οικογένειά τους και επικεντρώνονται πλέον στην ουσία και χαρακτηρίζει τώρα τις σχέσεις με τους γονείς του ιδανικές. Σχετικά με τις παρέες του αναφέρει ότι διατήρησε τους ίδιους φίλους στο χρονικό διάστημα που έκανε χρήση κοκαΐνης, όταν όμως έκανε χρήση ηρωίνης έκανε παρέα μόνο με άλλους χρήστες. Όσο αφορά την αισθηματική σχέση που είχε όσο ήταν χρήστης αναφέρει ότι «ήταν μεγάλος έρωτας. Δεν με πίεσε σχετικά με τις ουσίες, απλά εκδήλωνε την επιθυμία της να μοιραζόμαστε τα πάντα. Πλουσιόπαιδα και οι δύο. Τότε πίναμε κοκαΐνη, κανένα πρόβλημα. Σπουδάσαμε και μαζί. Έχω χρόνια να μάθω νέα της. Τι να κάνει άραγε εκείνο το κορίτσι;» Τώρα σχετικά με τις πολυπροσωπικές του σχέσεις αναφέρει ότι το κέντρο βάρους για εκείνον είναι άλλο, η εilikρίνεια, η ανιδιοτέλεια. Οι κοινωνικός του περίγυρος ενημερώθηκε για το πρόβλημά του από τους γονείς του. Από την πλευρά του αντιμετώπιζε τον κοινωνικό του περίγυρο

όταν έκανε χρήση ηρωίνης με αδιαφορία. Τώρα μετά την απεξάρτησή του ο κοινωνικός του περίγυρος του συμπεριφέρεται με κατανόηση και αποδοχή, τονίζοντας ότι το γεγονός ότι προέρχεται από εύπορη οικογένεια παίζει το ρόλο του. Όσο αφορά την παρούσα επαγγελματική του κατάσταση, εργάζεται σε εργοστάσιο βερνικιών, ενώ γνωρίζει ότι έχει τη δυνατότητα να απασχοληθεί όπου θέλει, αλλά προσπαθεί να πετύχει κάτι μόνος του. Επίσης θέλει να ολοκληρώσει τις σπουδές του. Ενώ λόγω της οικονομικής του κατάστασης δεν έχει νοιώσει κάποια μορφή κοινωνικού αποκλεισμού.

Συνέντευξη 9^η

Ο Γ. Δ. γεννήθηκε πριν 26 χρόνια στην Αθήνα. Είναι απόφοιτος γυμνασίου και την παρούσα χρονική περίοδο βρίσκεται σε ιδιωτική θεραπευτική κοινότητα. Σε ηλικία 15 ετών ξεκίνησε τη χρήση κάνναβης και όπως αναφέρει ο ίδιος *«μιμήθηκα τους φίλους μου, δεν με πίεσαν. Βεβαίως ήθελα να έχω την αποδοχή της παρέας μου, σχεδόν όλοι κάπνιζαν χόρτο»*. 3 χρόνια αργότερα πέρασε στην ηρωίνη και όταν δεν είχε χρήματα για να αγοράσει ηρωίνη έπαιρνε χάπια με αλκοόλ. Τις ουσίες τις προμηθευόταν κυρίως από αθίγγανους της περιοχής όπου διέμενε και από Αλβανούς. Οι ουσίες τον βοηθούσαν να αντιμετωπίζει την εσωστρέφεια του και την έλλειψη θάρρους που τον διέκρινε. Στη διάρκεια της χρήσης όταν ήταν νηφάλιος σκεφτόταν την τροπή που είχε πάρει η ζωή του λόγω της εμπλοκής του με τις

ουσίες και διαβεβαίωνε την οικογένειά του ότι σύντομα θα διακόψει αλλά όχι εκείνη τη στιγμή που το έλεγε. Έκανε χρήση διαφόρων ουσιών επί δεκαετία. Οι γονείς του έμαθαν σχετικά με τη χρήση όταν βρήκαν οι ίδιοι στο δωμάτιό του κάνναβη.

Προσπάθησε μάταια να τους πείσει λέγοντας ψέματα ότι προορίζονταν για ένα φίλο του. Αναλαμβάνει τις ευθύνες για την εμπλοκή του με τις ουσίες ενώ αρνείται να επιρρίψει την όποια ευθύνη στους γονείς του. Έχει δύο μεγαλύτερα αδέρφια ιδιαίτερα επιτυχημένα στην επαγγελματική και προσωπική ζωή τους. Μετά την παρακολούθηση προγράμματος από τους γονείς του αναφέρει ότι παρατήρησε διαφορές στην συμπεριφορά τους αλλά και σε ότι αφορά τους ρόλους τους. *«Η μάνα μου ήταν πάντα αρχηγός στο σπίτι, ο πατέρας χαμηλού προφίλ. Τώρα διαπιστώνω ότι έχουν αντιστραφεί οι ρόλοι. Ο πατέρας ηγείται, η μάνα βάζει φρένο στο δυναμισμό της. Έτσι έχουν τα πράγματα. Να σου πω μου αρέσει καλύτερα έτσι. Πριν η μητέρα μου κατέλωνε πάντα τον πατέρα μου».* Στη διάρκεια της χρήσης οι «καθαροί» φίλοι του τον απέρριψαν και απομακρύνθηκαν από εκείνον. Έκανε πλέον παρέα μόνο με χρήστες. Όταν ήταν χρήστης είχε συνάψει αρκετούς δεσμούς πάντα με κοπέλες που επίσης έκαναν χρήση ουσιών. Σχετικά με την επαγγελματική κατάσταση όταν ήταν χρήστης εργαζόταν ως επιπλοποιός. Παρόλο που φαινόταν ακόμα και από την όψη του ότι έκανε χρήση οι συνάδελφοί του του συμπεριφέρονταν με συμπόνια. Προκειμένου να εξασφαλίσει χρήματα για τη δόση του διέπραττε κάθε είδους κλοπές. Έχει μια δίκη για κλοπές που εκκρεμεί αλλά θεωρεί πως θα αθωωθεί επειδή θα ολοκληρώσει το πρόγραμμα που παρακολουθεί. Προσπάθησε να απεξαρτηθεί δύο φορές με τη βοήθεια

θεραπευτικής κοινότητας αλλά υποτροπίασε γιατί διέκοψε το πρόγραμμα πριν ολοκληρωθεί. Πριν ένα χρόνο με δική του βούληση προσέγγισε και εντάχθηκε στην θεραπευτική κοινότητα όπου βρίσκεται ακόμα.

Συνέντευξη 10^η

Ο Μ. Κ. είναι 40 ετών και έχει γεννηθεί στην Αθήνα. Αναφορικά με το μορφωτικό του επίπεδο είναι απόφοιτος γυμνασίου. Είναι έγγαμος και έχει ένα παιδί. Την παρούσα χρονική περίοδο εργάζεται στο εστιατόριο του πατέρα του όπως και όταν ήταν χρήστης ουσιών. Μένει με το γιο του. Δεν έχει καμιά επαφή με την σύζυγό του που εξακολουθεί να είναι εξαρτημένη από ουσίες και φιλοξενείται από τους γονείς της. Η πρώτη ουσία που δοκίμασε ήταν η κάνναβη σε ηλικία 14 ετών. «Από ένα φίλο μου γείτονα δύο χρόνια μεγαλύτερο από μένα. Κάπνιζε αυτός. Τον είχα και σαν πρότυπο γιατί είχε αρχηγική παρουσία στη γειτονιά, από εκεί και πέρα πειραματιζόμουν με ότι έπεφτε στην αντίληψή μου». Σταθεροποιήθηκε στην ηρωίνη, «τους πρώτους 6 με 8 μήνες με έκανε να νοιώθω θεϊκά, έντονα συναισθήματα, τα προβλήματα και οι δυσκολίες ξαφνικά έγιναν ασήμαντα. Όλα ωραία και καλά μέχρι που έγινε εξάρτηση. Από εκεί και πέρα ο κατήφορος». Στην περιοχή όπου βρίσκεται το πατρικό του υπάρχει μεγάλος αριθμός εξαρτημένων αλλά και διακίνησης. Τις ουσίες τις προμηθευόταν από μια οικογένεια Ρώσων στην γειτονιά του. Στη διάρκεια της χρήσης γνώρισε την κοπέλα με την οποία αργότερα

παντρεύτηκε. Ήταν και εκείνη μπλεγμένη με ουσίες. Στην αρχή, όπως είπε, ήταν μία από τις πολλές πρεζοσχέσεις, οι εξαρτημένοι είναι ασταθής σε όλα τα επίπεδα. Όταν όμως γεννήθηκε ο γιος του αποφασίσανε να παντρευτούνε και να διακόψουν μόνοι τους με τη βοήθεια υποκατάστατων χαπιών, χωρίς επιτυχία και άφησαν το γιο τους στους γονείς του. Αντιμετώπισε σοβαρά προβλήματα υγείας από τη χρήση, όπως ηπατίτιδα, αναπνευστικά προβλήματα, έχει χάσει τα δόντια του και το ένα του πόδι από μόλυνση. Η ευθύνη για την εμπλοκή του με τις ουσίες θεωρεί ότι ανήκει στον φίλο του που τον μύησε στη χρήση. Ο κοινωνικός του περίγυρος αναφέρει πως τον αντιμετώπιζε με συμπάθεια, χωρίς να λείπει κάποια επιφύλαξη. Στη διάρκεια της χρήσης έχει διαπράξει κάθε είδους παρανομίες ώστε να εξασφαλίσει τη δόση του. 20 χρόνια μετά την πρώτη επαφή με τις ουσίες έλαβε οριστικά την απόφαση να απεξαρτηθεί. *«Ήταν πολλά τα 20 χρόνια χρήσης. Με γονάτισε. Λυπόμουν τον εαυτό μου, είχε αρχίσει να μεγαλώνει και το παιδί μου. Η γυναίκα μου αρνήθηκε να προσπαθήσει να βγει από τον βούρκο που βρισκόμασταν και εκεί χωρίσανε οι δρόμοι μας»*. Αναφορικά με τις σκέψεις του για τη ζωή του αναφέρει ότι περιστρέφονται γύρω από το παιδί του, θέλει ο γιος του να μην επαναλάβει τα λάθη τα δικά του και να γίνει ένας ανεξάρτητος άνθρωπος που να πατάει γερά στα πόδια του.

Συνέντευξη 11^η

Ο Α. Ι. είναι 35 ετών και γεννήθηκε στην Αθήνα. Είναι έγγαμος και έχει ένα παιδί δύο ετών. Με τη σύζυγό του γνωρίστηκε στην θεραπευτική κοινότητα όπου απεξαρτήθηκε. Σε ηλικία 17 ετών πρωτοδοκίμασε κάνναβη την οποία προμηθεύτηκε από συμμαθητές του. Ένα χρόνο αργότερα πέρασε στην ηρωίνη. Προμηθευόταν τις ουσίες από μικροεμπόρους που του είχαν συστήσει δύο φίλοι του χρήστες. Εκείνοι ήταν Αλβανοί, Ρωσοπόντιοι και Έλληνες. Τα χρήματα τα έπαιρνε από την οικογένειά του. Οι γονείς του ήταν επιτυχημένοι δικηγόροι και του παρείχαν αρκετά χρήματα. Αυτό που αναζητούσε και θεωρεί ότι το έβρισκε στις ουσίες ήταν *«να μη νοιώθει τίποτα, είχα χάσει τον αδερφό μου που υπεραγαπούσα και οι ουσίες νέκρωναν τα συναισθήματα. Έδιωχναν τη λύπη. Μερικές φορές μπορώ να πω πως ένοιωθα και χαρούμενος. Τις περισσότερες φορές ένα κενό, ένα σύννεφο, ένα μούδιασμα»*. Αναφέρει ότι έγινε κυκλοθυμικός και είχε βίαια ξεσπάσματα. Τα ενδιαφέροντά του είχαν συρρικνωθεί. Το κύριο μέλημά του ήταν η εξασφάλιση της δόσης του. Όσο αφορά τις σχέσεις του με την οικογένειά του πριν τη χρήση λέει ότι ήταν τυπικές. Εκείνοι ήταν απασχολημένοι μέρα – νύχτα με την εργασία τους και επειδή ήταν καλός μαθητής δεν ασχολιόντουσαν μαζί του νομίζοντας ότι όλα πάνε καλά. Στην 3^η λυκείου έπαθαν το μεγάλο σοκ όταν είδαν τη μεγάλη πτώση στους βαθμούς του. Τότε φέρανε ψυχολόγο στο σπίτι νομίζοντας ότι περνούσε δύσκολη εφηβεία. Όλα αυτά μέχρι να βρουνε χασίς στο κομοδίνο του. Τότε προσπαθούσαν να τον πείσουν να διακόψει τη χρήση και οι σχέσεις τους

οδηγήθηκαν στη ρήξη. Αργότερα παρακολούθησαν ένα πρόγραμμα για τις οικογένειες των εξαρτημένων. Όσο αφορά τις τωρινές τους σχέσεις που είναι απεξαρτημένος νοιώθει τύψεις για ότι προκάλεσε στην οικογένειά του όταν ήταν χρήστης. Στη διάρκεια της χρήσης όλοι οι φίλοι ήταν χρήστες και το ίδιο συνέβαινε με τους συναισθηματικούς του δεσμούς. Ωστόσο τα τελευταία 3 χρόνια είναι παντρεμένος με μια κοπέλα που έκαναν κοινό αγώνα στην προσπάθεια απεξάρτησης σε θεραπευτική κοινότητα. Η στάση του μικρόκοσμου της γειτονιάς όταν ήταν χρήστης ήταν απορριπτική. Τώρα ζει σε άλλη συνοικία. Αναφορικά με την παρούσα επαγγελματική του κατάσταση, εργάζεται σε μια εταιρεία ως αποθηκάριος. Δεν έχει καμιά ποινή από τις δύο δίκες για κλοπές και σχετικά με τον κοινωνικό αποκλεισμό που ενδεχομένως να υφίστανται οι εξαρτημένοι λέει ότι *«ακόμα και από τον τρόπο που σε κοιτάνε νοιώθεις κοινωνικό αποκλεισμό»*.

Συνέντευξη 12^η

Ο Β. Α. είναι 35 ετών και γεννήθηκε στην Αθήνα. Είναι άγαμος και την παρούσα χρονική περίοδο μένει μαζί με την οικογένειά του. Αναφορικά με το μορφωτικό του επίπεδο έχει τελειώσει γυμνάσιο. Εδώ και έξι μήνες εργάζεται σε οικοδομή ενώ όταν ήταν ουσιοεξαρτημένος εργαζόταν σε οικοδομή και αργότερα ήταν υπεύθυνος προσωπικού σε μια εταιρεία security που ιδιοκτήτης ήταν ένας παιδικός του φίλος. Σε ηλικία 17 ετών ξεκίνησε τη χρήση κάνναβης όταν εργαζόταν σε μπαράκι ώστε

να ταιριάζει με τους υπόλοιπους που έκαναν χρήση και του έλεγαν ότι είναι ακίνδυνο. Συνέχισε τη χρήση κάνναβης γιατί ένοιωθε ψυχική εξάρτηση. Επί έντεκα συνεχή χρόνια έκανε χρήση κάνναβης και δεν ένοιωθε την επιθυμία να πειραματιστεί με άλλες ουσίες. Σε ηλικία 28 ετών πέρασε στην ηρώνη. «Είχα ορκιστεί ότι δεν θα δοκιμάσω ποτέ. Ένας παιδικός μου φίλος έκανε ένεση μπροστά μου. Θέλεις; Με ρώτησε. Έντεκα χρόνια του απαντούσα όχι. Δεν τρυπιέμαι του έλεγα. Μπορείς και από τη μύτη, δεν παθαίνεις τίποτα, δεν μπαίνει στο αίμα σου, πάρε να νοιώσεις καλά, μου έλεγε. Μόλις είχα χωρίσει με την κοπέλα μου. Δοκίμασα». Παράλληλα έκανε χρήση διαφόρων ψυχότροπων ουσιών, κυρίως ηρεμιστικών. Χαρακτηρίζει τον εαυτό του «κυριλέ» χρήστη γιατί «μου έφερναν στο σπίτι τις ουσίες που ήθελα. Είχα πολλά χρήματα από τη δουλειά μου. Ποτέ δεν πήγα στην πλατεία για να βρω. Τελευταία όταν πια εξανεμίστηκαν τα χρήματα που είχα, προμηθευόμουν τις ουσίες από ένα Αλβανό που μου σύστησε ένας φίλος μου χρήστης». Όσο αφορά το πώς εξασφάλιζε χρήματα για τη δόση αναφέρει ότι είχε γίνει βαποράκι. Τα ενδιαφέροντά του ήταν μόνο η εξασφάλιση της δόσης του, παρά την αγάπη για τον αθλητισμό που είχε στο παρελθόν. Οι σχέσεις με την οικογένειά του ήταν επιφανειακές, χωρίς ουσιώδη επικοινωνία. Στη διάρκεια της χρήσης δέχτηκε μεγάλη πίεση από την οικογένειά του και τον απείλησαν ότι θα τον διώξουν από το σπίτι, κάτι που τους είχε συμβουλέψει το πρόγραμμα που είχαν παρακολουθήσει. Θεωρεί ότι ευθύνεται η οικογένειά του για την εμπλοκή του με τις ουσίες γιατί ο πατέρας του κυρίως δεν ήταν ποτέ ψυχικά κοντά του και όταν παράτησε το σχολείο δεν τον πίεσαν να συνεχίσει. Δεν έχει ολοκληρώσει το

πρόγραμμα απεξάρτησης σε θεραπευτική κοινότητα που είχε ενταχθεί, «ένοιωθα πως ότι είχα να πάρω από εκεί το πήρα. Τώρα μπορώ να συνεχίσω τον αγώνα μου μόνος μου. Μέχρι στιγμής πάω καλά».

Συνέντευξη 13^η

Ο Μ. Ν. είναι 30 ετών, άγαμος και γεννήθηκε στην Αθήνα. Έχει τελειώσει το λύκειο και την παρούσα χρονική περίοδο βρίσκεται σε ιδιωτική θεραπευτική κοινότητα. Σε ηλικία 14 ετών ξεκίνησε τη χρήση κάνναβης, «ήταν μόδα, οι συμμαθητές μου κάπνιζαν. Λίγο η περιέργεια, λίγο η παρέα, κάπως έτσι άρχισα τη χρήση». Στη συνέχεια έκανε πολυχρήση, μέχρι που σταθεροποιήθηκε στην ηρωίνη. Είπε ότι η πορεία στη χρήση έχει βαθμίδες. Σκαλί – σκαλί προχωράς. Από το χασίς στα χάπια και καταλήγεις στην ηρωίνη. Πίστευε ότι θα είχε τη δύναμη να ελέγξει την κατάσταση και να σταματήσει τη χρήση όποτε ήθελε. «Στην αρχή κάνεις το κέφι σου και σκέφτεσαι ότι κάποια στιγμή θα διακόψεις. Μετά συνειδητοποιείς ότι σου έγινε εξάρτηση και νοιώθεις αδύναμος μπροστά στην ηρωίνη. Σε νικάει». Αναφορικά με την αίσθηση που του προκαλούσε η χρήση «στη μαστούρα μετά από καιρό δεν νοιώθεις ικανοποίηση, απλώς δεν σε απασχολεί τίποτα, είσαι στον κόσμο σου». Οι σχέσεις του με την οικογένειά του αναφέρει ότι δεν ήταν καλές πριν γίνει χρήστης ενώ στη διάρκεια της χρήσης ένοιωθε ότι δεν ένοιωθε εκεί μαζί τους. Το μόνο που τον απασχολούσε ήταν να έχει λεφτά για τη δόση του, να μην έχει

προβλήματα με το σπίτι του και από εκεί και πέρα δεν τον απασχολούσε τίποτα. Στη διάρκεια της χρήσης έκανε παρέα μόνο με εξαρτημένους γιατί θεωρούσε ότι αποτελούσαν ξεχωριστή ομάδα. Στις σχέσεις του με τους άλλους χρήστες κυριαρχούσε το συμφέρον και δεν υπήρχε εμπιστοσύνη μεταξύ τους. Αναφορικά με τον μικρόκοσμο της γειτονιάς παρόλο που δεν είχε και ιδιαίτερες σχέσεις, ήθελε να κρύψει ότι ήταν χρήστης γιατί ντρεπόταν. Προκειμένου να εξοικονομήσει χρήματα για τη δόση του κατέφευγε συχνά σε κλοπές και έχει αντιμετωπίσει 3 φορές την ποινική δικαιοσύνη αλλά οι ποινές ήταν ανασταλτικές. Στο διάστημα της χρήσης ένοιωσε κοινωνικό αποκλεισμό. *«Τα ναρκωτικά θεωρούνται ταμπού από τον πολύ κόσμο. Ένοιωθα την απόρριψη. Μου είχαν κόψει την καλημέρα και όσες φορές ζήτησα δουλειά δεν μου έδωσαν»*. Έχει προσπαθήσει να απεξαρτηθεί με τη βοήθεια θεραπευτικής κοινότητας 3 φορές αλλά υποτροπίαζε. Η χρήση ουσιών θεωρεί πως μόνο προβλήματα του δημιούργησε. Με τους γονείς, στις σχέσεις, στη δουλειά, ακόμα και με τον εαυτό του. Είναι η τέταρτη φορά που βρίσκεται σε θεραπευτική κοινότητα και δηλώνει αποφασισμένος να τα καταφέρει αυτή τη φορά.

Συνέντευξη 14^η

Ο Σ. Μ. γεννήθηκε πριν 30 χρόνια στην Αθήνα. Είναι άγαμος και έχει τελειώσει το Λύκειο. Σε ηλικία 16 ετών είχε την πρώτη επαφή με την κάνναβη. *«Έπινε χασίσ η κοπέλα μου και μου έδινε και μένα. Στη συνέχεια όμως ότι κυκλοφορούσε στην*

αγορά το δοκίμαζα. Είναι αξίωμα αυτό, ψάχνεις γεύσεις, εμπειρίες, αισθήσεις». Δυο χρόνια αργότερα πέρασε στην ηρωίνη σε συνδυασμό πάντα με άλλες ουσίες κάτι που στην αρχή τον έκανε να νοιώθει ευεξία και ευχαρίστηση όμως από ένα σημείο και μετά πανικό στη σκέψη έλλειψης της ουσίας και ατελείωτη μοναξιά. Προμηθευόταν τις ουσίες από αθίγγανους και Αλβανούς. Αναφορικά με τις αλλαγές που υπήρξαν στην συμπεριφορά του όταν ήταν χρήστης αναφέρει ότι ήταν ευερέθιστος και βίαιος, με πρώτη προτεραιότητα στη ζωή του πάντα η δόση του. «Μια φορά η μάνα μου λιποθύμησε μετά από ένα έντονο καυγά μας, είχε πρόβλημα με την καρδιά της και αντί να πάω στο νοσοκομείο τη γυναίκα, εγώ βγήκα να βρω τη δόση μου. Δεν ήμουν εγώ, η ηρωίνη μιλούσε». Στη διάρκεια της χρήσης ένοιωσε πολλές φορές εκμετάλλευση. Αναφορικά με την οικογένειά του είπε ότι ο πατέρας του ήταν αυταρχικός ενώ στην μητέρα του είχε αδυναμία. Όταν το έμαθαν, ο πατέρας μου αντέδρασε πολύ βίαια γιατί δεν ήθελε ο γιος του αστυνομικού να είναι χρήστης. Είπε ότι μόνο η μητέρα του παρακολούθησε πρόγραμμα για τις οικογένειες των εξαρτημένων και τον βοήθησε ουσιαστικά στην απόφασή του να απεξαρτηθεί. Τώρα νοιώθει μεγάλη αγάπη για την οικογένειά του και τύψεις για ότι τους προκάλεσε. Στις παρέες του υπήρχαν πάντα χρήστες ακόμα και πριν εμπλακεί και ο ίδιος με τις ουσίες, ενώ κατά τη διάρκεια οι παρέες του ήταν αποκλειστικά χρήστες. Η χρήση ουσιών δημιούργησε προβλήματα στον δεσμό του παρόλο που και η κοπέλα του ήταν χρήστρια. Οι γείτονες τον αντιμετώπιζαν με επιφύλαξη ενώ εκείνος προσπαθούσε να είναι πάντα αξιοπρεπείς απέναντί τους. Εργαζόταν σε μπαράκι και έπειθε τους συναδέλφους του ότι πίνει μόνο αλκοόλ,

«δεν παραδέχτηκα ποτέ ότι κάνω χρήση ηρωίνης, θα στιγματίζονται». Σήμερα εργάζεται ως συντηρητής ανελκυστήρων. Λόγω των παράνομων δραστηριοτήτων του όσο ήταν εξαρτημένος, έχει συλληφθεί 2 φορές και η δίκη του εκκρεμεί.

Συνέντευξη 15^η

Ο Φ. Ε. γεννήθηκε στην Αθήνα πριν 25 χρόνια, έχει τελειώσει το γυμνάσιο και είναι άγαμος. Σε ηλικία 15 ετών ξεκίνησε τη χρήση κάνναβης «σε *rave party* σχεδόν όλοι κάτι έπιναν. Ήταν απόλυτο, φυσιολογικό». Θεωρεί ότι η κάνναβη δεν τον οδήγησε στη χρήση ηρωίνης «απλώς μπαίνει το παράνομο στη ζωή σου, αλλάζεις παρέες και ακολουθείς τις αξίες τους». Στη συνέχεια έκανε πολυχρήση ουσιών και δύο χρόνια αργότερα πέρασε στην ηρωίνη. «Ένοιωθα φοβερός σε όλα, ήρωας, ο πρώτος αυτά στην αρχή». Αναφορικά με τις επιπτώσεις της χρήσης ουσιών στη συμπεριφορά του λέει «γινόμενοι πολυμήχανος αλλά και αδιάφορος απέναντι σε όλα». Οι σχέσεις του με τους γονείς του ήταν αρμονικές «σε ηλικία 13 ετών είχα απόλυτη ελευθερία. Μου επέτρεπαν να επιστρέφω ξημερώματα στο σπίτι». Όταν έμαθαν σχετικά με τη χρήση ουσιών, προσπάθησαν να τον βοηθήσουν καταφεύγοντας σε ψυχίατρο ο οποίος του παρείχε υποκατάστατα χάπια. Παρά τις ενδείξεις οι γονείς του δεν κατάλαβαν ότι έκανε χρήση. «Είχα παραισθήσεις, τι πετάει εκεί τους έλεγα, ώσπου με βρήκαν στο μπάνιο με μια ένεση στο χέρι». Ήταν ασταθής στους συναισθηματικούς του δεσμούς όταν έκανε χρήση ενώ τώρα

αναφέρει ότι δεν είναι η πρώτη του προτεραιότητα. Πριν εμπλακεί με τις ουσίες υπήρχαν χρήστες στην παρέα του, ενώ στη διάρκεια της χρήσης ένοιωθε ότι μόνο οι εξαρτημένοι μπορούν να τον κατανοήσουν και να επικοινωνήσουν μαζί του.

Θεωρεί ότι υπήρξε αφελής στις σχέσεις του με τους άλλους χρήστες αφού του πούλησαν πολλά αντικείμενα που είχε. Δεν εργαζόταν όταν έκανε χρήση ουσιών. Η οικογένειά του του παρείχε οικονομική βοήθεια διότι τους υποσχόταν ότι θα διακόψει τη χρήση. Όταν τελικά σταμάτησαν να του δίνουν χρήματα κατέφυγε σε κλοπές πάντα με άλλους χρήστες. Αναφέρει ότι ποτέ δεν έκανε διακίνηση ουσιών. Επίσης δεν είχε εμπλακεί με το σύστημα ποινικής δικαιοσύνης. Έχει παρακολουθήσει δύο φορές προγράμματα θεραπευτικών κοινοτήτων αλλά δεν είχε πιστέψει στην προσπάθεια και υποτροπίασε. Επίσης, οι γονείς του κατέφυγαν σε κλινική στην Ελβετία όπου του άλλαξαν το αίμα κατόπιν δικής του διαβεβαίωσης ότι με αυτό τον τρόπο θα κατάφερνε να απεξαρτηθεί. Αποφάσισε να απεξαρτηθεί όταν «με πλησίασε στην Ομόνοια ένα φορτηγάκι που έγραφε no drugs και είχε μια σπασμένη ένεση. Κατέβηκαν δύο άτομα πρώην χρήστες και μου μίλησαν. Ήξεραν πώς να με χειριστούν. Σκέφτηκα ότι αφού εκείνοι έγιναν καλά μπορώ και εγώ». Εδώ και 16 μήνες βρίσκεται σε θεραπευτική κοινότητα και θεωρεί ότι άλλαξε η οπτική που βλέπει τα πράγματα. Όσο αφορά τις σκέψεις του για το μέλλον αναφέρει «βήμα – βήμα θα χτίσω για το μέλλον. Δεν ζητάω πολλά. Λίγα και καλά θέλω».

Συνέντευξη 16^η

Ο Δ. Α. γεννήθηκε πριν 40 χρόνια σε πρωτεύουσα νομού. Σε ηλικία 18 ετών μετακόμισε στην Αθήνα όπου και διαμένει μόνιμα. Είναι χήρος με ένα παιδί. Πριν πέντε χρόνια η σύζυγός του απεβίωσε από υπερβολική δόση ηρωίνης. Σε ηλικία 16 ετών δοκίμασε κάνναβη μαζί με ένα φίλο του από περιέργεια. Έκανε χρήση περιστασιακά, κατά την περίοδο των εξετάσεων γιατί πίστευε ότι θα μείωνε το άγχος του. Άριστος μαθητής πέτυχε στις εισαγωγικές εξετάσεις σε πανεπιστήμιο της Αθήνας, το ίδιο και ο φίλος του που κάνανε μαζί χρήση. *«Στο πανεπιστήμιο ήμασταν ανοιχτοί σε νεωτερισμούς, σε νέες εμπειρίες, δοκίμασα και χάπια, πίστευα ότι ελέγχω την κατάσταση και όταν πάρω το πτυχίο μου θα σταματήσω τη χρήση».* Επέλεξε για σύντροφό του μια κοπέλα από την παρέα του που έκανε χρήση ουσιών. *«Κάποια στιγμή δεν υπήρχε διαθέσιμη κάνναβη και ο προμηθευτής μας μας κέρασε ηρωίνη. Δεν το πολυσκεφτήκαμε. Δοκιμάσαμε».* Κατάφερε να πάρει το πτυχίο του όπως και η σύντροφός του και προκειμένου να έχουν χρήματα για τις δόσεις τους παρέδιδαν ιδιαίτερα μαθήματα. Οι γονείς του όπως αναφέρει δεν έμαθαν ότι έκανε χρήση ουσιών διότι έμεναν σε διαφορετική πόλη και η επαφή τους ήταν σπάνια. Αναφορικά με τη σχέση του με τη σύντροφό του όταν ήταν και οι δύο χρήστες λέει ότι *«η ηρωίνη ήταν πάντα ο τρίτος άνθρωπος στη σχέση μας. Περισσότερο αγαπούσα την ηρωίνη παρά τη σύντροφό μου».* Αποφάσισαν να παντρευτούν όταν απέκτησαν παιδί. Έκτοτε κατέβαλλε πολλές προσπάθειες απεξάρτησης, πάντα χωρίς τη βοήθεια θεραπευτικής κοινότητας αλλά ανεπιτυχώς.

Πριν πέντε χρόνια μετά το θάνατο της συζύγου του από υπερβολική δόση ναρκωτικών αποφάσισε να ζητήσει βοήθεια σε θεραπευτική κοινότητα προκειμένου να απεξαρτηθεί. Την παρούσα χρονική περίοδο ζει με τον δεκάχρονο γιο του στην Αθήνα. Όσο για τις επαγγελματικές του προοπτικές, πρόσφατα έδωσε εξετάσεις για εκπαιδευτικός στο δημόσιο. Έχει λευκό ποινικό μητρώο μιας και δεν έχει εμπλακεί ποτέ με το σύστημα ποινικής δικαιοσύνης.

Συνέντευξη 17^η

Ο Β. Μ. γεννήθηκε πριν 25 χρόνια στην Αθήνα. Έχει τελειώσει το γυμνάσιο και είναι άγαμος. Σε ηλικία 17 ετών ξεκίνησε τη χρήση κάνναβης μετά από παρότρυνση της παρέας του. Συνέχισε τη χρήση ουσιών για να παραμείνει μέλος της παρέας που όλοι ήταν χρήστες. Στα 19 του χρόνια πέρασε στην ηρωίνη παράλληλα με χάπια. Όταν έγινε χρήστης η συμπεριφορά του ήταν βίαιη. Επιρρίπτει ευθύνες στην οικογένειά του για την εμπλοκή του με τις ουσίες. «*Η βασική τους ευθύνη ήταν ότι είχα πάντα ότι ζητούσα και ότι η μητέρα μου δικαιολογούσε την αδιαφορία του πατέρα μου για μένα*». Οι σχέσεις του με τους γονείς του έχουν βελτιωθεί μετά την απεξάρτησή του «*κυρίως γιατί τώρα μπορώ να εκφράζω αυτά που νοιώθω και σκέφτομαι*». Αναφορικά με τις παρέες του πριν γίνει χρήστης λέει «*δεν ξέρω πως έγινε ξαφνικά και ο ένας μύησε τον άλλο. Όσοι δεν έκαναν χρήση μετά αποχώρησαν από την ομάδα μας*». Όσο αφορά τη στάση του

κοινωνικού του περιγύρου δηλώνει ότι ένοιωθε ότι τον αντιμετώπιζαν με απόρριψη. Ο ίδιος στην αρχή προσπάθησε να το κρύψει αλλά αργότερα δεν τον ενδιέφερε η γνώμη τους. Αναφέρει πως στη διάρκεια της χρήσης είχε παράνομες δραστηριότητες που τον οδήγησαν δύο φορές στο σύστημα ποινικής δικαιοσύνης με ποινές ανασταλτικές. Έκανε 3 προσπάθειες να απεξαρτηθεί με τη βοήθεια θεραπευτικών κοινοτήτων. Θεωρεί πως δεν τα κατάφερε γιατί δεν ήταν συνειδητή η απόφασή του. Εδώ και ένα χρόνο δηλώνει πως είναι απεξαρτημένος αλλά εξακολουθεί να αισθάνεται την ανάγκη να συναντά την ομάδα που τον βοήθησε.

Συνέντευξη 18^η

Ο Μ. Π. γεννήθηκε πριν 24 χρόνια στην Αθήνα. Είναι άγαμος και απόφοιτος Λυκείου. Ξεκίνησε τη χρήση ουσιών σε ηλικία 15 ετών. «Σε πάρτι συμμαθητή μου πέτυχα του κολλητούς μου να καπνίζουν στην πίσω βεράντα του σπιτιού και μου έδωσαν να δοκιμάσω κάνναβη». 3 χρόνια αργότερα πέρασε στην ηρωίνη. «Μου προσέφερε μια κατάσταση χαράς, ανάτασης, ευφορίας. Στην αρχή με απογείωνε μετά από καιρό με αποσυντόνιζε». Προμηθευόταν τις ουσίες από Αλβανούς κυρίως στο σπίτι του μετά από τηλεφώνημα. Οι γονείς λείπανε πολλές ώρες από το σπίτι γιατί ο πατέρας του ήταν πιλότος και η μητέρα του ψυχολόγος. Όταν ενημερώθηκαν οι γονείς του για την εμπλοκή του με τις ουσίες και του στέρησαν την οικονομική βοήθεια έκλεψε το σπίτι του, πούλησε κοσμήματα της μητέρας του

και άλλα πολλά που δεν κατονομάζει. Συχνά όπως λέει ένοιωθε μίσος για τους γονείς του γιατί δεν καταλάβαιναν τι περνούσε. Οι γονείς του αναφέρει πως ποτέ δεν του έθεσαν κανόνες και δεν ήταν δίπλα του όπως όφειλαν στα χρόνια της εφηβείας. Όσο αφορά τον κοινωνικό του περίγυρο λέει πως μερικοί τον αντιμετώπιζαν άσχημα και άλλοι με συμπάθεια. Η κατάλληλη αντιμετώπιση του κυρίως από τη μητέρα του τον κινητοποίησε ώστε να αποφασίσει να προσεγγίσει θεραπευτική κοινότητα ώστε να απεξαρτηθεί. *«Είναι και ειρωνεία εδώ που τα λέμε, η μάνα μου ψυχολόγος να λύνει τα προβλήματα άλλων και να μην ξέρει τι γίνεται μέσα στο σπίτι της. Με βοήθησε όμως, συζητούσαμε ατελείωτες ώρες, ήξερε να εκμαιεύσει πράγματα, με χειριζόταν και ούτε που το καταλάβαινα»*. Τα τελευταία 3 χρόνια είναι απεξαρτημένος και εργάζεται σε μια επιχείρηση που ο ιδιοκτήτης γνωρίζει τους γονείς του.

Συνέντευξη 19^η

Ο Μ. Κ. γεννήθηκε πριν 50 χρόνια στην Αθήνα. Σπούδασε σκηνοθεσία και εδώ και 25 χρόνια ασκεί το επάγγελμα του σκηνοθέτη. Γόνος γνωστής αθηναϊκής οικογένειας σε ηλικία 15 ετών δοκίμασε για πρώτη φορά κάνναβη στα πλαίσια της παρέας του με δική του επιλογή. *«Μοναχοπαίδι από ιδιαίτερα πλούσια οικογένεια του Κολωνακίου μεγάλωνα με την πεποίθηση ότι οι άλλοι άνθρωποι είναι μυρμήγκια. Νόμιζα πως ήμουν κάτι σαν ημίθεος, μπορούσα να κάνω τα πάντα, δεν*

ήξερα φραγμούς και οι φίλοι μου ήταν των ίδιων απόψεων. Είναι πληκτικό να έχεις γεννηθεί με όλα τα προβλήματα λυμένα. Ψάχνεις νόημα και ικανοποίηση σε οτιδήποτε. Έχεις την αίσθηση του ανικανοποίητου». 4 χρόνια μετά πέρασε στην κοκαΐνη, «γλυκιά παρέα, μου πολλαπλασίαζε δυνάμεις και διάθεση, ένοιωθα Θεός». Ο θάνατος του πατέρα του όταν ήταν 27 ετών «με ταρακούνησε. Διέκοψα για 3 μήνες τη χρήση αλλά ένοιωθα θλίψη, μοναξιά, κουραζόμουν εύκολα, αδιαφορούσα για τη δουλειά μου, για τη δουλειά μου και έτσι ξανάρχισα». Δεν είχε ποτέ οικονομικό πρόβλημα και χαρακτηρίζει την κοκαΐνη ως την τέλεια απόλαυση, ισχυρό ενισχυτικό. Τα ενδιαφέροντά του δεν επηρεάστηκαν από τη χρήση κοκαΐνης. Ισχυρίζεται ότι οι γονείς του δεν έμαθαν ποτέ ότι κάνει χρήση κοκαΐνης. Την παρούσα χρονική περίοδο κανένας από τους γονείς του δεν βρίσκεται στη ζωή. Οι παρέες του όπως λέει παρέμειναν ίδιες και στη διάρκεια της χρήσης. Η χρήση κοκαΐνης δεν είχε επιπτώσεις στους συναισθηματικούς του δεσμούς. Όσο αφορά τον κοινωνικό του περίγυρο αναφέρει ότι δεν έπεσε στην αντίληψή τους ότι υπήρξε χρήστης κοκαΐνης, «πάντως όταν έχεις χρήματα δεν σε πολυενδιαφέρει η γνώμη των άλλων. Μ' ενδιέφερε μόνο η γνώμη συγκεκριμένων ανθρώπων του στενού οικογενειακού και φιλικού κύκλου». Αναφορικά με τις επιπτώσεις της χρήσης στην επαγγελματική του κατάσταση αναφέρει ότι οι άλλοι συνάδελφοι δεν το γνώριζαν και η δουλειά του δεν επηρεάστηκε ούτε σε ποιότητα, ούτε σε ποσότητα. 30 χρόνια μετά την εμπλοκή του με τις ουσίες και λόγω σοβαρών προβλημάτων υγείας στην καρδιά κατέφυγε σε θεραπευτική κοινότητα της Ελβετίας ώστε να απεξαρτηθεί.

Συνέντευξη 20^η

Ο Α. Γ. γεννήθηκε πριν 43 χρόνια σε πρωτεύουσα νομού. Σε ηλικία 15 ετών ο καλύτερός τους φίλος τον μύησε στην χρήση της κάνναβης. Στη διάρκεια της χρήσης εργαζόταν στο κοσμηματοπωλείο του πατέρα του. Στα 22 του χρόνια αφού πειραματίστηκε με διάφορες ουσίες πέρασε στην χρήση ηρωίνης. Παράλληλα έκανε και χρήση άλλων ουσιών. Προμηθευόταν τις ουσίες κυρίως από Αλβανούς. Χρήματα για τη δόση του εκτός από το μισθό που είχε, έβρισκε κλέβοντας το κοσμηματοπωλείο του πατέρα του. Οι γονείς του μάθανε ότι είναι χρήστης όταν έβαλαν ένα ιδιωτικό αστυνομικό να τον παρακολουθήσει. Έπειτα οι σχέσεις τους οδηγήθηκαν στη ρήξη. Πάντως πιστεύει ότι δεν ευθύνονται οι γονείς του για το μπλέξιμό του αλλά οι συγκυρίες, κάτι που όπως τονίζει θα μπορούσε να συμβεί στον καθένα. Αποφάσισε να απεξαρτηθεί πριν από έξι χρόνια. *«Είχα κουραστεί, δεν πήγαινε άλλο. Από την άλλη η πίεση από το σπίτι μου και ο φόβος της ποινής από τις δίκες που είχα»*. Αναφέρει πως τώρα οι σχέσεις του με την οικογένειά του είναι οι καλύτερες δυνατές. *«Κέρδισα την εμπιστοσύνη τους, με την συμπεριφορά μου νοιώθω ενοχές γιατί πέρασαν του Χριστού τα πάθη εξαιτίας μου, αλλά και ικανοποίηση γιατί κατάφερα να γίνω καλά και να έχω τόσο καλή σχέση μαζί τους. Παίρνω δύναμη από τους γονείς μου»*. Συνειδητοποίησε ότι είχε περιθωριοποιηθεί όταν κάποια στιγμή διαπίστωσε πως όλοι οι φίλοι του ήταν χρήστες ουσιών. Την παρούσα χρονική περίοδο εργάζεται στο κοσμηματοπωλείο του πατέρα του και

επιθυμεί όπως αναφέρει να δημιουργήσει άμεσα τη δική του οικογένεια. Επισημαίνει ότι υπάρχει έλλειψη σωστής ενημέρωσης γύρω από το φλέγον πρόβλημα των εξαρτησιογόνων ουσιών *«και βέβαια στον τομέα της πρόληψης παίρνουμε μηδέν»*.

Βιβλιογραφία

Αραβανής, Γ. (1987), *Πειθαρχία και εκπαίδευση*, Αθήνα, εκδ. Γρηγόρη

Arendt, J. (2000), *«Περί βίας»* Αθήνα, Αλεξάνδρεια

Arnao, G. (1985), *Το δίλημμα ηρωίνης*, Αθήνα, Βαβέλ

Becker, H. (2000), *Οι περιθωριοποιημένοι*, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη

Blanchet, A. and Trognon, A. (1997), *Η ψυχολογία των ομάδων*, Αθήνα, Σαββάλας

Γεώργας, Σ. (1986), *Κοινωνική ψυχολογία*, Αθήνα

Γρίβας, Κ. (1993), *Κάνναβη, μαριχουάνα, χασίς*, Αθήνα, Νέα Σύνορα

Chirban, J. (1996), *Interviewing in depth*, Sage Publications, U.K.

Cohen, G. (1989), *Memory in the real world*, London, Open University Press

Cutland, E. (1985), *Επιστροφή στη ζωή*, Αθήνα, Θετίλη

Μελέτη ιστοριών ζωής από την ελληνική κοινωνική πραγματικότητα.

-
- * Δασκαλάκης, Η. (1985), *Η εγκληματολογία της κοινωνικής αντίδρασης*, Αθήνα, Σάκκουλα

Delay, J. (1973), *Bull on narcotics*, ΟΗΕ

Duverge, M. (1980), *Μέθοδοι των κοινωνικών επιστημών*, Αθήνα, ΕΚΚΕ

- * ΕΚΚΕ (1999), *Διαστάσεις του κοινωνικού αποκλεισμού στην Ελλάδα*, τόμος Α, Φακιολάς, Στυλιάρης, Μουλά, *Ο κοινωνικός αποκλεισμός των απεξαρτημένων ατόμων*, Αθήνα, ΕΚΚΕ

ΕΚΤΕΠΝ, (2000), *Ετήσια έκθεση του ΕΚΤΕΠΝ για την κατάσταση των ναρκωτικών στην Ελλάδα*, Αθήνα, ΕΠΙΨΥ

ΕΚΤΕΠΝ, (2001), *Ετήσια έκθεση του ΕΚΤΕΠΝ για την κατάσταση των ναρκωτικών στην Ελλάδα*, Αθήνα, ΕΠΙΨΥ

- * ΕΚΤΕΠΝ, (2002), *Ετήσια έκθεση του ΕΚΤΕΠΝ για την κατάσταση των ναρκωτικών στην Ελλάδα*, Αθήνα, ΕΠΙΨΥ

ΕΚΤΕΠΝ, (2003), *Ετήσια έκθεση του ΕΚΤΕΠΝ για την κατάσταση των ναρκωτικών και των οινόπνευματων στην Ελλάδα*, Αθήνα, ΕΠΙΨΥ

Μελέτη ιστοριών ζωής από την ελληνική κοινωνική πραγματικότητα.

Erikson, K. (1966), *Way ward puritans*, New York, John Wiley and sons

Ευρωπαϊκό κέντρο παρακολούθησης ναρκωτικών και τοξικομανίας, (2004),
Κατάσταση του προβλήματος των ναρκωτικών στην Ευρωπαϊκή ένωση και την
Νορβηγία, Βέλγιο

✱ Eurostat, (2001), Έρευνα για τον κοινωνικό αποκλεισμό.

Freeman, M. (1993), *Rewriting the self*, London, Routledge

Giddens, A. (2002), *Κοινωνιολογία*, Αθήνα, Gutenberg

Goffman, G. (1984), *Stigma*, London, Penguin

Goode, E. (1972), *Drugs in American society*, New York, Knopf

Ζαραφωνίτου, Χ. (1995), *Εμπειρική εγκληματολογία*, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη

Ζαφειρίδης, Φ., Σούγκαρμαν, Μ. (1990), *Οι θεραπευτικές κοινότητες: απάντηση στα*
ναρκωτικά. Από το Dayton στην Ιθάκη, Εναλλακτικές Εκδόσεις Κορμούνα, Αθήνα

Μελέτη ιστοριών ζωής από την ελληνική κοινωνική πραγματικότητα.

Horkheimer, H. (1996), *Αυθεντία και οικογένεια*, Αθήνα, εκδ. Νήσος

Κατσούλης, Η. (1996), *Διαστάσεις του κοινωνικού αποκλεισμού στην Ελλάδα*,
Αθήνα, ΕΚΚΕ

Καψάλης, Α. (1989), *Παιδαγωγική ψυχολογία*, Αθήνα, εκδ. Κυριακίδης

Keire, M. (1998), *Dope friends*, Journal of Social History

Κοκκέβη, Α και Μαδιανού, Χ. (1992), *Τα ναρκωτικά στην Ελλάδα*, Αθήνα
Ψυχιατρική Βιβλιοθήκη

Κουκουτσάκη, Α. (2002), *Χρήση ναρκωτικών – Ομοφυλοφιλία*, Αθήνα, Κριτική

Κυριαζή, Ν. (2000), *Η κοινωνιολογική έρευνα*, Αθήνα, Ελληνικά γράμματα,

Λάζος, Γ. (1998), *Το πρόβλημα της ποιοτικής έρευνας στις κοινωνικές επιστήμες:*
θεωρία και πράξη, Αθήνα, Παπαζήσης

Λαμπίρη – Δημάκη, Ι. (1990), *Η κοινωνιολογία και η μεθοδολογία της*, Αθήνα,
Σάκκουλας

---

* Lee, P. and Murie, A. (1999), *Literature of review of social exclusion*, London, Siege

---

Lemert, E. (1972), *Human deviance, social problems and social control*, New Jersey, Prentice – Hall

Lindesmith, A. (1968), *Addiction and opiates*, Σικάγο, Aldine

Lingeman, R. (1969), *Drugs from A to Z: A dictionary*, New York, McGraw-Hill

Λυδάκη, Α. (2001), *Ποιοτικές μέθοδοι της κοινωνικής έρευνας*, Αθήνα, Καστανιώτη

Machado, G. (1992), *Οι οικογενειακές σχέσεις σαν παράγοντας πρόληψης στη χρήση ουσιών*, Φάκελος ΚΕΘΕΑ

Mason, J. (2003), *Η διεξαγωγή της ποιοτικής έρευνας*, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα

* Μάτσα, Κ. (1994), *Ο τοξικομανής στο ρόλο του εξιλαστήριου θύματος της οικογένειας και της κοινωνίας*, Τετράδια Ψυχιατρικής, τεύχος 45

Μάτσα, Κ. (1995), *Έφηβος και χρήση ουσιών, Η κρίση της μετάβασης στην Ελληνική ζωή*, Τετράδια Ψυχιατρικής, τεύχος 49

Μελέτη ιστοριών ζωής από την ελληνική κοινωνική πραγματικότητα.

Ναυρίδη, Κ. (1991), *Η σημασία του πλαισίου στην ερευνητική συνέντευξη*,
Ψυχολογικά Θέματα

Ομάδα συγγραφής βιβλίου εναλλακτικής κοινότητας «Παρέμβαση», (1999), *...και η ζωή είναι εντάξει*, Αθήνα, Εθνικό Κέντρο Βιβλίου

Παπαστάμου, Σ. (1989), *Εγχειρίδιο κοινωνικής ψυχολογίας*, Αθήνα, Οδυσσέας

Παρασκευόπουλος, Ν. (1997), *Η καταστολή της διάδοσης των ναρκωτικών*,
Θεσσαλονίκη Σάκκουλα

Πετράκη, Γ. (1998), *Κοινωνικός αποκλεισμός: παλαιές και νέες αναγνώσεις του προβλήματος*, Αθήνα, Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα

* Περαντζάκη – Καρατζόγλου, Ι. (2001), *Κοινωνική ανομία και ναρκωτικά*, Αθήνα,
Καστανιώτης

Plumer, Κ. (2000), *Τεκμήρια ζωής, εισαγωγή στα προβλήματα και στην βιβλιογραφία μιας ανθρωπιστικής μεθόδου*, Αθήνα, Gutenberg

Sutherland, F. (1978), *Criminology*, Philadelphia, Lippincott

Ρήγα, Α. (2001), *Η σημασία της βιογραφικής μεθόδου στην ανάλυση του αναπαραστατικού λόγου των χρηστών ναρκωτικών*, Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών, τευχ. 104-105

Sutter, A. (1966), *The world of the righteous dope field issues in criminology*, London, McGraw-Hill

Τσαλίκου, Φ. (1987), *Ο μύθος του επικίνδυνου ψυχασθενή*, Αθήνα, Παπαζήσης

Τσαρούχας, Κ. (1997), *Η διεθνής των ναρκωτικών*, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα

Τσίγκανου, Ι. (1995), *Οι εγκληματολογικές όψεις του κοινωνικού αποκλεισμού*, Αθήνα

Τσίγκανου, Ι. (1997), *Το κοινωνικό μειονέκτημα της παραβατικότητας*, Το βήμα των κοινωνικών επιστημών, τεύχος 22

Τσίγκανου, Ι. και Ζαραφονίτου, Χ. (2002), *Ναρκωτικά: Τάσεις και εγκληματολογικές διαστάσεις στη σύγχρονη ελληνική πραγματικότητα*, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη

Τσίλη, Σ. (1999) *Τοξικομανείς και κοινωνικός αποκλεισμός*, Αθήνα, ΕΚΚΕ

 Young, J. (1971), *The drugtakers*, London, Paladin

Φαρσεδάκης, Ι. (1985), *Παραβατικότητα και κοινωνικός έλεγχος των ανηλίκων*,
Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη

 Φαρσεδάκης, Ι. και Σιλίκος, Γ. (1996), *Ναρκωτικά*, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη

Φίλιας, Β. (1979), *Όψεις διατήρησης και μεταβολής του κοινωνικού συστήματος*,
Αθήνα, Νέα Σύνορα

Φίλιας, Β. (1995), *Εισαγωγή στην μεθοδολογία και τις τεχνικές των κοινωνικών
ερευνών*, Αθήνα, Gutenberg